

KAKSI TIETÄ HUIPULLE

Turun yliopisto
University of Turku

KAKSI TIETÄ HUIPULLE

Media ja puoluejohtajuus Suomessa
naisten noususta populismin aaltoon

Mari K. Niemi

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Poliittinen historia
Politiikan tutkimuksen laitos
Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan tohtoriohjelma

Työn ohjaajat

Dosentti Ville Pernaa, poliittinen historia, Turun yliopisto
Professori Kimmo Rentola, poliittinen historia, Turun yliopisto

Tarkastajat

Professori Erkki Karvonen, informaatiotutkimus ja viestinä, Oulun yliopisto
Yliopistonlehtori Jaana Kuusipalo, sukupuolentutkimus, Tampereen yliopisto

Vastaväittäjät

Professori Erkki Karvonen, informaatiotutkimus ja viestinä, Oulun yliopisto
Yliopistonlehtori Jaana Kuusipalo, sukupuolentutkimus, Tampereen yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Kansikuva: Jukka-Pekka Flander / Demokraatti

Taitto: Juhana Saarelainen

ISBN 978-951-29-5779-8 (Painettu/PRINT)
ISBN 978-951-29-5780-4 (Sähköinen/PDF)
ISSN 0082-6995

Painosalama Oy – Turku, Finland 2014

Sisällys

Kiitokset	7
Luettelo alkuperäisartikkeleista	13
1 Johdanto	
1.1 Tutkimuskohteena suuren puolueen johtajaksi nousu 1980-luvulta 2010-luvulle	15
1.2 Aikarajaus ja sen perustelu	19
2 Lähimmät tutkimustraditiot ja aiempi tutkimus	
2.1 Monitieteistä johtajuustutkimusta	28
2.2 Miten puoluejohtajaksi nousua on tutkittu?	29
2.3 Aiemman tutkimuksen anti	37
2.4 Johtajuustutkimuksen katveita ja kipukohtia	55
3 Neljän suuren puolueen johtajaperinne	
3.1 Eroja ja yhtäläisyyksiä	62
3.2 Junttaus, riitely, haastaminen ja syrjäyttäminen	65
3.3 Menestyksen ennakointi	68
3.4 Valintoja ajassa	71
4 Näkökulma, käsitteet, menetelmät ja aineisto	
4.1 Miesvallasta sukupuolten tasa-arvoon	73
4.2 Median ja politiikan suhteiden murros	77
4.3 Laadullinen sisällönanalyysi ja historiallinen kontekstualisointi	85
4.4 Aineisto	89
5 Alkuperäisartikkelien esittely	94
6 Kabinettikulttuurista julkisuuskilpailun aikaan	
6.1 Miten tutkia johtajaksi valikoitumista	101
6.2 Kun mediasta tuli valtakamppailun areena, osapuoli ja väline	104
6.3 Naisten keskeneräinen läpimurto	112
6.4 Nuhteettomuuden kaipuu	119
Kirjallisuus	123
Tiivistelmä	141
Summary	144
Luettelo kuvioista ja taulukoista	147
Henkilöhakemisto	148
Alkuperäisartikkelit	152–209

KIITOKSET

Olen aina ollut kiinnostunut politiikasta, vaikka uravalintani veikin ensin toiselle alalle. Opinnot Turun yliopistossa aloitin liki kolmekymmenvuotiaana vuonna 2000. Valmistuessani maisteriksi neljä vuotta myöhemmin minut oli kuitenkin jo rekrytoitu poliittisen historian oppiaineen kyljessä toimivan Eduskuntatutkimuksen keskuksen dynaamiseen tutkijaryhmään.

Ennen tähän väitöstyöhön tarttumista, vuosina 2004–2009, työskentelin ensin toimitussihteerinä *Suomen Eduskunta 100 vuotta* -historiasarjassa ja sitten tutkijana useissa median ja politiikan suhteita käsittelevissä hankkeissa. Lisäksi olen ollut toimittajana ja kirjoittajana monissa suomalaista politiikkaa, vaaleja, mediaa ja historiaa käsittelevissä teoksissa. Vaikka väitöstutkimuksen tekeminen poikkeaa monista muista hankkeista itsenäisen luonteensa puolesta, ovat pitkin matkaa saamani apu ja kannustus olleet korvaamattomia. On siis kiitosten aika.

Urapolkuni akateemisessa maailmassa avautui, kun Juhani Mylly ja Ville Pernaa 2000-luvun alussa rekrytoivat minut ensimmäiseen työsuhteeseeni Eduskuntatutkimuksen keskuksessa. Kiitän hienosta mahdollisuudesta, luottamuksesta ja hyvästä johtajuudesta.

Kiitokset kuuluvat myös poliittisen historian oppiaineen entiselle ja nykyiselle professorikunnalle – Jorma Kalelalle, Kimmo Rentolalle ja Timo Soikkaselle – myönteisyydestä väitöshankettani kohtaan sen eri vaiheissa. Koko laitoksen väki ansaitsee myös yhteiset kiitokset monista mukavista hetkistä, joita olen tutkimustyön lomassa saanut viettää.

Väitöskirjani ovat ohjanneet Kimmo Rentola ja Ville Pernaa. Onpa ollut kyse rahoituksen hakemisesta, suositusten kirjoittamisesta, tekstieni kommentoinnista

tai muusta akateemisessa maailmassa navigoinnista, olen aina voinut luottaa heihin. Kimmo ja Ville, kiitos monista viisaista neuvoistanne, antamastanne ajasta ja väitöshankettani kohtaan osoittamastanne lujasta uskosta.

Työn valmistumisen hetkellä erityinen kiitos kuuluu kaikille tutkimustani rahoittaneille. Tohtorikoulutettavalle apuraha ei tarkoita vain mahdollisuutta kirjoittaa tutkimusta kokopäivätoimisesti, vaan sillä on myös motivoiva merkitys. Ensimmäisen apurahani sain Turun yliopiston Yliopistosäätiöltä. Sittenkin tutkimustani ja siihen liittyviä konferenssimatkojani ovat rahoittaneet myös Suomen Kulttuurirahasto ja Varsinais-Suomen Rahasto. Sain myös hyödyntää Helsingin Sanomain Säätiön rahoittamaan tutkimukseen kerättyjä aineistoja populismia koskevassa artikkelissani. Valtaosin tämä tutkimus on valmistunut kahdessa Suomen Akatemian tutkimushankkeessa. Tämän tutkimuksen tekeminen on tuonut minulle valtavasti iloa. Olen kiitollinen, että sain kirjoittaa tämän väitöskirjan.

En olisi selvinnyt yliopistobyrokratian kiemuroissa ilman laitoshallintopäällikkö Auli Kultanen-Leinolta vuosien varrella saamaani, aina pätevää ja ystävällistä apua. Suureksi avuksi työsuhteideni, opetuskuvioideni, tulemisteni ja menemisteni järjestelyssä on ollut myös opintosihteeri Marja Heinonen. Kiitos!

Työtovereistani Eduskuntatutkimuksen keskuksessa erityisen kiitoksen ansaitsevat jo vuosikymmenen ajan tuntemani Erkkä Railo ja Ville Pitkänen. He ovat olleet paitsi kannustavia ja optimistisia työkavereita, myös aina hyvää seuraa. Erkalta ja Villeltä saamani kritiikki on edistänyt tutkimustani, mikä näkyy varmasti myös nyt valmistuneessa työssä.

Haluan kiittää myös keskuksemme nuorta tutkijapolvea, Niko Hatakkaa, Matti Välimäkeä ja Sini Ruohosta, sittemmin muihin tehtäviin siirtynyttä Laura Bergiä ja lukuisia harjoittelijoita avusta ja mukavista hetkistä niin työssä kuin sen ulkopuolella. Tutkimukseni viimeistelyvaiheessa kesällä 2014 minua auttoivat etenkin Tuomas Pulsa ja Samuli Maxenius, ja Samuli myös laati johdanto-osuuden kuvion 1. Matti Välimäeltä viime metreillä saamani tarkkanäköiset kommentit selkeyttivät kokonaisuutta ja kannustivat minua työni viimeistelyssä.

Vuosien saatossa tekstejäni ovat pyynnöstäni lukeneet ja kommentoineet useat eri alojen kollegat. Vesa Vares, Anu-Hanna Anttila, Juha Ylisalo, Mikko Majander, Iiris Ruoho, Heli Leppälä ja Rauli Mickelsson – kiitän palautteestanne, josta toivottavasti olen osannut ottaa opikseni.

Kollektiiviset kiitokset kuuluvat myös kaikille *Valta Suomessa* hankkeen seminaaripäivissä, Turun yliopiston poliittisen historian oppiaineen tutkijaseminaareissa, Strathclyden yliopiston seminaareissa sekä lukuisissa kotimaisissa ja ulkomaisissa konferensseissa työtäni ja ajattelua kommentoillaan edistäneille.

Kaikkien tähän väitöstutkimukseen sisältyvien alkuperäisartikkeleiden taso ovat asiantuntevalla palautteellaan parantaneet myös tuntemattomiksi jäävät vertaisarvioitsijat, mistä lämpimät kiitokseni. Samalla haluan kiittää artikkelini julkaisseita journalleita hyvästä yhteistyöstä ja luvasta julkaista artikkelit edelleen tässä väitöskirjassa.

Kiitän myös Turun yliopiston politiikan tutkimuksen laitosta ja Tampereen yliopiston Johtamiskorkeakoulua mahdollisuudesta suunnitella ja toteuttaa luentokurssit poliittisesta johtajuudesta. Oman tutkimusaiheen käsittely opetuksessa auttoi jäsentämään monia keskeneräisiä ajatuksia, ja opiskelijoiden huomiot herättivät uusiakin kysymyksiä.

Uskokaa tai älkää, Skotlantiin muutolla voi olla akateemista englannin kielen taitoa kohentava vaikutus. Tämän tutkimukseni englanninkieliset artikkelit on kuitenkin kirjoitettu pääosin ennen Glasgow'n aikaani. Englanninkielisten artikkelieni ensimmäisten versioiden työstämisessä auttoi etenkin Kari Lehti. Myös Elise Kankaanpää sekä sittemmin Fiona McKay ja Martin McCallum ovat minua auttaneet. *Thank you!*

Vaikka monet yliopiston ulkopuoliset kontaktit veivät joskus aikaa, ne omalla tavallaan myös edistivät tutkimustani. Kuukausittaiset Yle Radio 1:n *Ykkösaamun* (2012) ja *Turun Sanomien* (2013–) kolumnit antoivat minulle mahdollisuuden osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja tilaisuuden kehittäjä ajatuksiani väitöskirjaa vapaammassa formaatissa. Vierailut tutkimukseni kohteena olevien puolueiden tilaisuuksiin synnyttivät kontakteja ja auttoivat ymmärtämään puolueiden erityispiirteitä. Myös monet keskustelut politiikan toimittajien kanssa olivat iloksi ja hyödyksi. Kiitän vilpittömästi kaikkia tutkijan kanssa keskusteluun antautuneita.

Viimeiset vajaan kaksi vuotta työstin tutkimustani päätoimisesti Tampereen yliopiston Johtamiskorkeakoulun hallinnoimassa *Valta Suomessa* -akatemiahankkeessa. Yhteistyö hankkeen ansioituneen tutkijaryhmän kanssa oli joukon ainoalle historian tutkijalle antoisaa. Åsa Bengtsson, Ilkka Ruostetsaari, Jaakko Nousiainen, Lauri Karvonen ja kaikki muut – kiitos! Erityiset kiitokset Heikki Paloheimolle ja Tapio Rauniolle joustavuudesta esimiehinä ja myönteisyydestä Skotlannin-kommennustani kohtaan. Tutkijakollegani Johtamiskorkeakoulussa, Maija Mattila ja Elina Kestilä-Kekkonen, auttoivat minua monissa käytännön asioissa. Tutkijan lähettäminen maailmalle työllisti melkoisesti myös Tampereen yliopiston hallintohenkilökuntaa. Apunani oli koko joukko avulialta ihmisiä, joista eniten vaivasin Hanna Heinoa. Kiitos ihan jokaiselle!

Tämä väitöstutkimus on viimeistelty Strathclyden yliopistossa Glasgow'ssa, Skotlannissa. Muutin Glasgow'hun helmikuussa 2013 saatuaani kutsun vieraile-

vaksi tutkijaksi journalismin ja luovan kirjoittamisen oppiaineeseen. Alun perin puolivuotiseksi suunniteltua vierailuani on sittemmin jatkettu loppuvuoteen 2016. Skotlannista löytyi paitsi rauha väitöskirjan loppuun saattamiseen myös kansainvälinen ja tutkimuksellisesti korkeatasoinen ympäristö juuri tämän alan tutkimuksen tekemiseen.

I am extremely thankful for the hospitality and warm welcome from all my colleagues at the University of Strathclyde: Jonathan Hope, Donley Studlar, Beatrice Colin, Fiona McKay, Tereza McLaughlin Váňová, Erin Jessee and all others. I would also like to thank my friends and academic colleagues in other Glasgow universities: Niamh Stack, Jennifer Smith, Victoria Price and David Archibald from the University of Glasgow and Umut Korkut from Glasgow Caledonian University. Thank you for the fascinating discussions, co-operation, laughs and great meals. People like you make Glasgow feel like home.

Furthermore, the friendship with several Scottish journalists has not only been a great joy but also widened my understanding on the media/politics-relationship: Paula Murray, James Mulholland, Graeme Murray and Judith Duffy among many others, thank you!

The fit, fast and fabulous folk of the Glasgow South Road Runners have very likely learned more about Finnish politics and doctoral dissertation practices than they ever wanted. I am thankful to all of you for the great runs and the patience you have shown – also with my slow speed.

Last but definitely not least, I am grateful to Michael Higgins for the invitation to this wonderful city and to the University of Strathclyde. Thank you for the inspiration, friendship and all the help you have given me – not to mention the football tickets!

Sain väitöskirjani esitarkastajiksi kaksi minua innoittanutta tutkijaa, kun informaatiotutkimuksen ja viestinnän professori Erkki Karvonen Oulun yliopistosta ja sukupuolentutkimuksen yliopistonlehtori Jaana Kuusipalo Tampereen yliopistosta ottivat tehtävän vastaan. Kiitän molempia myös vastaväittäjäkseni lupautumisesta.

Väitöskirjan tiivistähtisessä viimeistelyvaiheessa sain avukseni vielä kaksi taitavaa ja mukavaa ammattilaista. Piia Seppälä korjasi tämän johdanto-osuuden kieliasun tarkasti ja säälimättä, juuri kuten olin toivonutkin. Mahdollisista teokseen jääneistä virheistä vastuu on yksin minun. Juhana Saarelainen taittoi kirjan ja laati kannen, mutta teki paljon muutakin. Hän oli ensimmäisestä yhteydenotostani lähtien suureksi avuksi julkaisuprosessissa, ja auttoi myönteisellä ja asiantuntevalla otteellaan minua pitämään pyörät pyörimässä.

Jukka-Pekka Flanderia ja *Demokraattia* kiitän luvasta käyttää kannen valokuvaa. Siinä kiteytyy mielestäni herkillä tavalla eduskuntavaalien luonne puolue-

johtajien nostajana ja heidän asemansa horjuttajana. Kuvassa Helsingin Musiikkitalolle kokoontuneet puoluejohtajat odottavat vuoden 2011 eduskuntavaalien tulosta kuin jo tulevan tietäen.

Perheeni Suomessa sekä ystävät niin Suomessa kuin Skotlannissa ovat olleet apunani monessa, esimerkiksi majoitus- ja kyytipalvelut ovat helpottaneet arkea ja lämmittäneet mieltä. Kannustuksen ja hyvän seuran lisäksi olen saanut läheisiltäni valtavasti käytännön apua, mistä suurimmat kiitokset kuuluvat vanhemmilleni Annelille ja Aarnolle sekä ystäväistäni etenkin Antti Hasteelle ja Mari Rannikolle. Skotlannin-kutsunne ovat voimassa!

Vuosien varrella isosiskoni Sari Saaren kanssa käymäni keskustelut ovat auttaneet minua pitämään mielessä, ettei vallan tavoittelu ole johtajuudessa pääasia. Sari, omistan väitöskirjani sinulle.

Glasgow'n Southsidessa

Mari K. Niemi

LUETTELO ALKUPERÄISARTIKKELEISTA

(1) Niemi, Mari K. (2011): Kun huipulla tuulee: SDP:n, keskustan ja kokoomuksen puheenjohtajavaihdokset 1987–2010. *Politiikka*, 53:4, 271–284.

(2) Niemi, Mari K. (2014): Naisten työläs taival puolueiden johtajiksi. Naisten puoluejohtajuuden mahdollistuminen sosiaalidemokraateissa, keskustassa ja kokoomuksessa 1987–2010. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2014, 46–60.

(3) Niemi, Mari K. (2012): Messenger and defender – Timo Soini’s populist leadership and media strategies in winning the elections of 2011. *Research on Finnish Society*, 5, 7–17.

(4) Niemi, Mari K. (2013): The True Finns’ Identity Politics and Populist Leadership on the Threshold of the Party’s Electoral Triumph. *Javnost – The Public* 20:3, 77–92.

Artikkelien sisällyttämiseen tähän väitöskirjaan on saatu lupa alkuperäisiltä julkaisijoilta. Turun yliopiston *Annales*-sarjan julkaisukäytännön mukaisesti alkuperäisarikkelit sisältyvät vain väitöskirjan painettuun versioon. Ne ovat kuitenkin luettavissa myös sähköisinä esimerkiksi yliopistojen kirjastojen verkkopalveluiden kautta.

Henrik Karlssonin pilakuva SDP:n vuoden 2008 puoluejohtajavaalin alla (HS 30.4.2008).

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuskohteena suuren puolueen johtajaksi nousu 1980-luvulta 2010-luvulle

Puoluejohtajavaihdokset ja parlamenttivaalit ovat läntisissä demokratioissa tapahtumia, joita tiedotusvälineet seuraavat vaihe vaiheelta. Ne ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä, jaetaanhan niissä keskeistä poliittista valtaa poliitikkojen, puolueiden ja puolueiden sisäisten ryhmittymien välillä. Kilpailuasetelmansa ja yhteiskunnallisen painoarvonsa vuoksi ne ovat myös kuin luotuja henkilöivän, draamaa ja jännitteitä etsivän uutisjournalismin tarpeisiin. Tässä väitöskirjassa suomalaisen politiikan huipulle nousemista tarkastellaankin nimenomaan mediassa käytynä ja viestinten kuvaamana prosessina.

Suomalaisen puoluejohtajuuden murroskausi ulottuu 1980-luvun lopulta 2010-luvulle. Tuona aikana tapahtui monia muutoksia puoluejohtajan konkreettisessa valta-asemassa ja symbolisessa roolissa, puolueiden johtajavalintojen käytännöissä ja median ja politiikan suhteessa sekä johtajaksi noususta raportoivassa politiikan journalismissa. Nämä muutokset heijastuivat niin suurten puolueiden johtajavalinnoista julkisuudessa käytyihin keskusteluihin kuin siihen, keitä politiikan huipulle nousi ja ketkä siellä menestyivät.

Tässä väitöstutkimuksessa keskitytään kahteen toisistaan erilliseen suomalaisen politiikan todellisuutta ja poliittista johtajuutta muovanneeseen tapahtumakul-

kuun, joita tarkastellaan median ja politiikan vuorovaikutuksen näkökulmasta. Näistä ensimmäinen liittyy naisten mukaantuloon puoluejohtajavaaleihin sekä ensimmäisten naisjohtajien valintaan ja toinen populismin ja populistisen johtajuuden nousuun.

Vaikka naiset saivat yhtäläiset poliittiset oikeudet miesten kanssa Suomessa ja vuonna 1906, pysyivät politiikan korkeimmat valta-asetat pitkään joko täysin tai valtaosin miesten hallussa. Joitain poikkeuksia lukuun ottamatta naisille tarjoutui puolueorganisaatioissa vuosikymmenten ajan pikemmin symbolinen kuin vaikutusvaltainen rooli. Erityisen selvää naisten aliedustus on ollut politiikan vaikutusvaltaisimmissa tehtävissä, kuten tasavallan presidentteinä, pääministereinä, puoluejohtajina, puoluesihteerinä ja eduskuntaryhmien puheenjohtajina.

Vaikka monia lasikattoja on särjetty, tätä kesällä 2014 kirjoitettaessa sekä presidentti että pääministeri ovat miehiä. Jokaista neljää suurta puoluetta ja myös jokaisen suuren puolueen eduskuntaryhmää johtaa mies. Samoin täysin miehinen on eduskunnan kolmihenkinen puhemiehistö, ja pienemmistäkin eduskuntapuolueista vain yhtä johtaa nainen. Suurten puolueiden puoluesihteerinä työskentelevät perussuomalaisten Riikka Slunga-Poutsalo (2013–) ja kokoomuksen Taru Tujunen (2006–) eivät muuta kokonaisuutta: Slunga-Poutsalo on ensimmäinen ja Tujunenkin vasta toinen nainen puolueessaan tuossa tehtävässä kautta aikojen.¹

Tarkastelujakson alkupuolella, 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, naisia oli Suomessa ensimmäistä kertaa ehdolla suurten puolueiden puheenjohtajavaaleissa. Jakson loppupuolella, 2000-luvun alussa, naisia nousi ensi kertaa suurten puolueiden puheenjohtajiksi ja myös pääministeriksi. Tämä historiallinen murros katkaisi liki satavuotuisen perinteen, jossa miehet olivat olleet sekä merkittävimpien puolueiden että hallitustyön johtajia.

Naisten eteneminen puolueiden huipulle oli osa laajempaa kehitystä, jota oli edeltänyt naisedustajien määrän kasvu niin eduskunnassa kuin valtioneuvostossa. Sosiaalidemokraattien Tarja Halosen valinta tasavallan presidentiksi vuonna 2000 mursi yhden lasikaton ja tasoitti naisten tietä politiikan huipulle, joskin se saattoi myös hetkeksi vähentää painetta valita naisia esimerkiksi puoluejohtajiksi.

Toinen poliittisen johtajuuden näkökulmasta merkittävä tapahtumakulku liittyy vuonna 1995 perustetun, kannatustaan vähittäin kasvattaneen populistipuolue perussuomalaisten nousuun ja vaalivoittoon vuoden 2011 eduskuntavaaleissa. Perinteisesti suuren puolueen johtajaksi on Suomessa ollut yksi väylä: asettuminen ehdolle puheenjohtajavaalissa ja valituksi tuleminen puoluekokouksessa. Tutkitavalla ajanjaksolla konkretisoitui myös toinen mahdollinen, joskin poikkeuksel-

¹ Naisten etenemisestä puolueissa ks. tarkemmin tämän tutkimuksen alkuperäisartikkelit 1 ja 2.

linen reitti: pienen puolueen nostaminen eduskuntavaaleissa suurten puolueiden joukkoon. Tämä vaihtoehto toteutui, kun perussuomalaiset nousi maan kolmanneksi suurimmaksi puolueeksi johtajansa ja perustajajäsenensä Timo Soinin vetämänä ja median aktiivisesti raporttoimana.

Perussuomalaisten historiallinen voitto mursi 1980-luvun lopulla vakiintuneen asetelman, jossa kolmen suurimman puolueen joukon olivat muodostaneet Suomen Sosialidemokraattinen puolue (SDP), Suomen Keskusta ja Kansallinen Kokoomus. Tätä edeltänyt neljän suuren puolueen asetelma oli murentunut Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) kannatuksen huvettua 1980-luvun alkuun tultaessa. Arvokonservatiivisen, perinteisiä perhearvoja kannattavan ja etenkin miesäänestäjiä puhuttelevan populistipuolueen voitto 2010-luvun alussa tapahtui historiallisissa oloissa: kahta suurta suomalaista puoluetta, keskustaa ja SDP:tä johti tuolloin nainen, toinen vieläpä pääministerin asemasta käsin.

Poliittiseksi johtajaksi rekrytoitumista tutkimalla päästään kiinni yhteiskunnallisesti merkittävään kysymykseen: millaiset ja minkälaisen prosessin myötä valitut henkilöt voivat Suomessa nousta politiikan huipulle? Kysymys poliittisen vallan jaosta yhteiskunnassa on tärkeä niin oikeudenmukaisuuden toteutumisen kuin läpinäkyvyyden kannalta. Kansan tahto kanavoituu vaaleissa juuri puolueiden kautta. Se, miten puolueorganisaatiot valtaansa jakavat, on siksi tärkeä demokratian toteutumisen kysymys. Koska poliittinen johtajuus on itsenäisyytemme ensimmäisen vuosisadan ajan ollut käytännössä miesten tehtäväkenttää, on kysymys sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisesta olennainen.

Puolueiden johtajavalinnat ovat ikkuna puolueiden toimintakulttuuriin, mistä puolueet itsekin ovat tulleet aikaisempaa tietoisemmiksi. Puoluejohtajavalinta tarjoaa huomattavaa julkisuutta, eivätkä arvioitavina ole vain ehdokkaat ominaisuuksineen, vaan myös puolueiden arvot, tavoitteet ja aatteellinen tila sekä henkilösuhteet ja toimintakulttuuri, esimerkiksi puoluedemokratia tai sen puute. Puolueen kannalta johtajavaihdos sisältää aina riskejä, mutta se myös avaa mahdollisuuksia. Molemmat liittyvät yhtäältä valinnan saamaan laajaan julkisuuteen ja sen puolueesta välittämään kuvaan, ja toisaalta siihen, miten yhtenäisenä puolue säilyy johtajan vaihtuessa ja kuinka onnistuneesti uusi johtaja ryhtyy puoluetta luotsaamaan.

Onnistunut johtajavaihdos voi kohentaa puolueen tunnettuutta ja vetovoimaa äänestäjien silmissä. Vallanvaihdosta voi luonnehtia menestykseksi, jos sen jälkeen puolue kokoaa rivinsä nopeasti, johtaja saa joukkojensa tuen ja vie, ehkä juuri onnistuneen vallanvaihdoksen siivittämänä, puolueensa vaalivoittoon.

Toisena ääripäänä on johtajavaihdos, jossa laaja julkisuus kääntyy puolueen kannalta kielteiseksi. Pahimmassa tapauksessa johtajaansa vaihtavasta puolueesta

välittyvä kuva voi olla riitojen ja hallitsemattoman valtataistelun leimaama. Puolueen toimintakulttuuri voi näyttää epädemokraattiselta ja johtajavalinta pienen sisäpiirin päätökseltä. Kielteisen julkisuuden myötä puolueen maine ja vetovoima saattavat kärsiä, mikä voi tietää vaikeaa alkua uudelle johtajalle.

Tässä tutkimuksessa käsitellään nousemista suuren puolueen johtajaksi, siitä käytyjä julkisia keskusteluja ja valtaannousun ehtojen muuttumista 1980-luvun lopulta 2010-luvulle ulottuvalla jaksolla. Vaikka myös keskisuurten tai pienten puolueiden johtajuus on yhteiskunnallisesti merkittävä ja näkyvä tehtävä, keskitytään tässä väitöstudiumuksessa puolueisiin, jotka olivat tarkastelukaudella suurimpia. Tähän rajaukseen on päädytty kahdesta keskeisestä syystä. Ensinnäkin suurten puolueiden johtajuus on asema, josta noustaan maan vaikutusvaltaisimpaan tehtävään, pääministeriksi. Toiseksi vaalikannatukseltaan ja eduskuntapaikoiltaan suurimpien puolueiden johtajuus pysyi pisimpään täysin miehisenä tehtäväkenttänä: naisia valittiin varhemmin ministereiksi, pienempien puolueiden johtajiksi ja jopa tasavallan presidentiksi kuin suurta puoluetta johtamaan.

1950-luvun puolivälistä asti Suomen pääministerit ovat muutamaa ammattiminsteriä lukuun ottamatta olleet puoluekannaltaan säännönmukaisesti joko maalaisliitosta (nykyisin keskusta) tai SDP:stä, ja tämän tutkimuksen tarkastelukaudella vuodesta 1987 alkaen myös kokoomuksesta. Tämä kolmen suuren ”pääministeripuolueen” asetelma murtui vasta perussuomalaisten voitettua vuoden 2011 eduskuntavaalit ja noustua vaalikannatuksella mitattuna suurten puolueiden joukkoon.

Tämän väitöskirjan ytimen muodostavissa artikkeleissa tarkastellaan vuosia 1987–2011, mutta tässä johdanto-osuudessa ovat mukana myös vuosille 2012–2014 osuneet keskustan, SDP:n ja kokoomuksen viimeisimmät johtajavaalit. Kokonaisuutena tässä väitöskirjassa kysytään, miten naisten puoluejohtajuus ja populistisen johtajuuden läpimurto Suomessa mahdollistuivat, ja millainen rooli median ja politiikan suhteella ja sen murroksella näissä prosesseissa oli.

Puoluejohtajaksi valikoitumista ei aikaisemmin ole Suomessa juurikaan tutkittu, vaikka aihetta esimerkiksi puoluehistorioissa sivutaan. Kansainvälisestikin edelleen niukasti käsitelty kysymys liittyy sukupuolen merkitykseen johtajavalinnoissa ja siihen, miten puoluejohtajaksi pyrkiviä ehdokkaita julkisuudessa arvotetaan ja esitetään sukupuolen näkökulmasta.

Artikkeliväitöskirjan luonteen mukaisesti tällä johdantoluvulla on kolme keskeistä tarkoitusta. Niistä ensimmäinen on tutkimuksen lähtökohtien, aineiston, tutkimuksellisten valintojen ja problematiikan esitteleminen perusteellisemmin kuin yksittäisten artikkelien puitteissa on ollut mahdollista. Toinen, osin tutkittavasta aiheesta juontuva tehtävä on alan aiemman, useille eri tieteenoiloille levittäytyneen tutkimuksen kartoittaminen, esittely ja kritiikki. Joh-

danto-osuuden kolmantena tavoitteena on perustella väitöstudiumin kokonaisuus ja esittää yksittäisten artikkelien yläpuolelle nouseva kokonaisanalyysi tutkimuskohteesta.

Tästä väitöskirjasta on julkaistu kaksi versiota, sähköinen ja painettu. Turun yliopiston *Annales*-julkaisusarjan käytännön mukaisesti vain painettu teos sisältää myös tutkimuksen neljä alkuperäisartikkelia. Sähköistä versiota käyttäviä silmällä pitäen tähän johdanto-osuuteen on siksi sisällytetty jonkin verran myös alkuperäisartikkeleiden keskeisintä sisältöä. Lopun henkilöhakemisto viittaa vain johdanto-osuudessa esiintyviin henkilöihin ja kirjallisuuslista vastaavasti johdannossa viitattuun kirjallisuuteen.

Tutkimuksen kaksi näkökulmaa, yhtäältä naisten tuleminen mukaan suurten puolueiden johtajavaaleihin ja valituksi tulo puoluejohtajiksi ja toisaalta suuren puolueen johtajaksi nouseminen populistisen kampanjoinnin ja johtajuuden keinoin, kulkevat mukana kautta tämän johdannon. Käsittelyn painopiste on kuitenkin puolueiden johtajavalintojen ja naisten läpimurron hyväksi. Tämä johdanto jo siitäkin, että kolmen eri puolueen valintojen käsittely liki kolme vuosikymmentä kattavalta aikajänteeltä vie yksinkertaisesti enemmän tilaa. Vielä painavampi syy löytyy tutkimuksellisesta epäsuhdasta: perussuomalaisen nousua on jo nyt ehditty tutkia enemmän kuin puoluejohtajaksi valikoitumista.

1.2 Aikarajaus ja sen perustelu

Vaikka tämän tutkimuksen artikkelit on julkaistu vain neljän vuoden aikajänteellä, on niiden julkaisun jälkeen ehtinyt tapahtua paljon. Tutkimuskohde osoitti ajankohtaisuutensa vielä työn viimeistelyvaiheessa, jolloin sekä SDP että kokoomus vaihtoivat johtajaansa. Vaikka nämä johtajavaalit eivät tämän väitöskirjan alkuperäisartikkeleihin asti ehtineetkään, tässä johdantoluvussa tarkastelu ulottuu kesän 2014 valintoihin asti.

Kuten historian tutkimuksessa usein, tutkittava ajanjakso on tässäkin työssä rajautunut tutkimuksen tuloksena. Puoluejohtajuuden ja johtajavalintojen historian kartoittaminen osoitti pian, ettei 1980-lukua edeltävä aika monessakaan mielessä vertaudu sitä seuraaviin vuosikymmeniin. Tämän tutkimuksen tarkastelukaudella murroksessa olivat puoluejohtajien rooli puolueissaan ja päivänpolitiikassa, johtajien valintaprosessin käytännöt ja julkisuus, sekä median asema poliittisen vallan saavuttamisen ja johtamisen välineenä. 1980-luvun lopulta alkanutta jaksoa luonnehtii yleinen demokratisoituminen, mikä näkyi paitsi

parlamentin ja pääministerin aseman vahvistumisena myös puolueiden johtajavalintojen käytännöissä. Samalla media löysi roolinsa valtaapitäviä kriittisesti seuraavana neljäntenä valtiomahtina.

1980- ja 1990-luvun taitteessa puolueiden naisliikkeet aktivoituivat, ja naisten poliittinen edustus eduskunnassa kasvoi. Eduskuntavaaleissa nähtyjen muutosten siemen oli kuitenkin kylvetty jo aiemmin. Kuten SDP:n pitkäaikainen puoluesihteeriksi, puoluejohtaja ja pääministeri Kalevi Sorsa muistelmissaan kirjoittaa, tasa-arvopolitiikka hallitsi esimerkiksi SDP:n toimintaa jo 1970-luvulla. Kun Sorsa myöhemmin tarkasteli tuota aikaa kriittisesti, hän kertoi, ettei ollut itse tuolloin pitänyt naisten puuttumista puolueensa keskeisistä elimistä suurena epäkohtana. Hän uskoo, että naisten sivuuttamista selitti ainakin tiedostamattomalla tasolla vanhakantainen ajatus siitä, että tietynlaiset tehtävät kuuluivat miehille ja toisenlaiset toimet naisille. (Sorsa 1998, 30–31.) Tasa-arvon ideologian hyväksyminen ja kannattaminen ei siis vielä tarkoittanut, että puolueissa olisi ryhdytty konkreettisesti jakamaan tehtäviä tasapuolisemmin naisten ja miesten kesken.

Suuren suomalaispuolueen puheenjohtajavaalissa oli ensimmäistä kertaa mukana naisehdokas vuonna 1987, kun SDP:n johtajuutta tavoitteli sosiaalihallituksen pääjohtaja ja puolueensa naisliiton puheenjohtaja Vappu Taipale. Vaikka sanomalehdissä tuolloin kummasteltiin ja kritisoitiinkin naisten aktivoitumista, kyseessä ei ollut ensimmäinen kerta, kun ajatus naisesta suuren puolueen johtajana nousi esiin. Ainakin keskustan vuoden 1980 puheenjohtajavaalin alla puolueensa naisjärjestön puheenjohtajan ja keskustan varapuheenjohtajan Marjatta Väänänen ehdokkuutta mietittiin, mutta kampanjaan ei kuitenkaan ryhdytty (Isohookana-Asunmaa 2006, 568–569).

SDP:n samaisen vuoden 1987 johtajavaalin alla julkisuudessa pyöriteltiin mahdollisena vahvana ehdokasvaihtoehtona moninkertaista ministeriä ja pitkäaikaista varapuheenjohtajaa, maaherra Pirkko Työläjärveä. Kiinnostava kysymys on, olisiko suhtautuminen sanomalehdissä ollut myönteisempää, jos naisliikkeen Vappu Taipaleen sijaan ehdokkaana olisi ollut lehdistössä kiiteltä Pirkko Työläjärvi.

Sittemmin naisia on ollut ehdolla suurimmassa osassa suurten puolueiden johtajavaaleja. Vaikka SDP:n johtajaksi ei valittu naista vielä pitkään aikaan, naisliikkeen aktivoitumisen synnyttämä paine näkyi jo vuoden 1987 puoluekokouksen valinnoissa: puolue valitsi ensimmäistä kertaa puoluesihteerikseen naisen, Ulpu Iivarin. (Taulukot 1–4). Samantapainen tilanne nähtiin vuonna 1990 keskustan puoluekokouksessa, kun puoluejohtajuutta tavoitelleen, vaalissa toiseksi tulleen Eeva Kuuskoski-Vikatmaan ympärille nousut ilmiö purkautui Erja Tikan valintaan puolueen historian ensimmäiseksi naispuoliseksi puoluesihteeriksi. Merkille

Taulukko 1. Suomalaisten eduskuntapuolueiden naispuheenjohtajat vuoteen 2013.

Puoluejohtaja	Puolue	Koko	Kausi
Kristiina Halkola	Demokraattinen Vaihtoehto	10	1986–1989
Heidi Hautala	Vihreä liitto	4	1987–1991
Marja-Liisa Löyttyjärvi	Demokraattinen Vaihtoehto	4	1989–1990
Kaarina Koivistoinen	Liberaalinen Kansanpuolue	0	1990–1992
Tina Mäkelä	Suomen Maaseudun Puolue	7	1991–1992
Tuulikki Ukkola	Liberaalinen Kansanpuolue	1	1993–1995
Tuija Brax	Vihreä liitto	9	1995–1997
Satu Hassi	Vihreä liitto	9	1997–2001
Suvi-Anne Siimes	Vasemmistoliitto	22	1998–2006
Anneli Jäätteenmäki	Suomen Keskusta	48	2002–2003
Päivi Räsänen	Suomen Kristillisdemokraatit	7	2004–
Tarja Cronberg	Vihreä liitto	14	2005–2009
Jutta Urpilainen	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue	45	2008–2014
Anni Sinnemäki	Vihreä liitto	15	2009–2011
Mari Kiviniemi	Suomen Keskusta	51	2010–2012

Koolla viitataan puolueen paikkamäärään eduskunnassa naisjohtajan valintaa edeltäneissä eduskuntavaaleissa. Liberaalisen kansanpuolueen osalta luku viitaa vuoden 1991 vaaleihin, joissa puolue nousi eduskuntaan. Demokraattinen Vaihtoehto (DEVA) toimi 1986–1990, ja sillä oli enimmillään (1986–1987) kymmenen edustajanpaikkaa. Lähteet: Tilastokeskus, puolueiden edustajapaikat eduskuntavaaleissa 1945–2003: http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/vaalit/vaalit2003/vaalit2003_vaalitilastot_aspuolueidenedustajapaikat.html; puolueiden edustajapaikat eduskuntavaaleissa 2007 http://tilastokeskus.fi/til/evaa/2007/evaa_2007_2007-03-26_tau_018.html; ja puolueiden edustajapaikat eduskuntavaaleissa 2011 http://tilastokeskus.fi/til/evaa/2011/evaa_2011_2011-04-29_tie_001_fi.html; DEVan eduskuntaryhmä eduskunnan kotisivuilla <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetkai/hetkai/hx6740f.htm>. (Luettu 16.7.2014.)

pantavaa on, että kummankin valintaa luonnehdittiin yllätykseksi, eikä kumpikaan heistä ollut puolueensa naisjärjestön piiristä.

SDP:n puoluekokous ja sen saama julkisuus ei ollut ainoa murroksen merkki vuoden 1987 julkisuudessa. Tuon vuoden eduskuntavaalit on aiemmassa tutkimuksessa tulkittu taitekohtaksi kahdessa mielessä. Ensinnäkin naispolitiikot alkoivat näkyä julkisuudessa aikaisempaa enemmän (Pernaa & Railo 2006, 47). Toiseksi poliitikkojen ja toimittajien vastakkainasettelu korostui, ja politiikkaan viitattiin entistä vahvemmin teatterina tai show'na, jonka tähtiä poliitikot olivat (Pitkänen 2014, 194–195, 197–198).

Puolueiden puheenjohtajilla on perinteisesti ollut keskeinen rooli puolueorganisaatioiden johtajina ja puolueiden aatteellisen linjan kehittäjinä. Sen sijaan heidän nykyisenlainen asemansa päivänpolitiikan voimahahmoina ja puolueen

julkisen profiilin luojina on tuoreempaa perua. (Mylly 1989, 344–346; Vares ja Uino 2007, 204.) Vaikka puoluejohtajilta edelleen odotetaan vahvaa puolueorganisaation johtamista, on painopiste siirtynyt ulkoiseen viestintään ja politiikan johtamiseen valtioneuvostosta käsin.

Suomessa oli itsenäisyyden alkuvuosista alkaen vallalla puolipresidentiaalinen järjestelmä, jolle oli ominaista sekä vahva presidentti että parlamentille vastuullinen hallitus. Presidenttien konkreettinen valta-asema tosin vaihteli esimerkiksi ulkopoliittisten syiden ja henkilöominaisuuksienkin mukaan. 1980-luvun lopulta lähtien järjestelmää alettiin kuitenkin vähittäin parlamentarisoida: pienet perustuslain muutokset vähensivät presidentin valtaoikeuksia jo tuolloin. Puolipresidentiaalisen järjestelmän aikana tasavallan presidentti saattoi niin halutessaan jättää puoluejohtajia hallituksen ulkopuolelle, mutta 1980-luvulta alkaen käytännöksi muodostui, että puoluejohtajat toimivat myös puolueidensa ministereinä. Vuonna 1987 hallituksen muodostajaksi nousi viimeistä kertaa muu kuin suurimman puolueen puheenjohtaja. Saatuaan tietoonsa, että porvaripuolueet olivat sopineet keskustavetoisen hallituksen muodostamisesta, tasavallan presidentti Mauno Koivisto ohitti vaalivoittaja keskustan ja nosti tehtävään kokoomuksen Harri Holkerin. Sittemmin vastaavaa ei ole nähty. Muodollisen vahvistuksen suurten puolueiden puheenjohtajien asema suomalaisessa politiikassa sai vuoden 2000 perustuslain uudistuksen myötä. Nykyoloissa eduskuntavaalit voittaneen puolueen johtaja on etusijalla hallituksen muodostajan ja pääministerin tehtävään. Samalla kun uusi käytäntö kasvatti parlamentin valtaa, se vei presidentiltä vaikutusvallan hallituksen muodostamisessa. (Paloheimo 2005, 244, 248, 255; Paloheimo 2003, 219, 223, 226–227; myös Nousiainen 2001.)

Poliittisen järjestelmän parlamentarisoitumisen lisäksi pääministerin asemaa ovat vahvistaneet Suomen liittyminen Euroopan unioniin ja poliittisen päätöksenteon kansainvälistyminen – pääministeri on näkyvyydessä ja vaikutusvallassa noussut tasavallan presidentin ohi (Paloheimo 2005, 262). Pääministerin poliittisen aseman painoarvon, itsenäisyyden ja näkyvyyden vahvistuminen on korostanut suurten puolueiden johtajien ja johtajavalintojen merkitystä, muodostavathan puoluejohtajat nykyoloissa sen joukon, josta tuleva pääministeri eduskuntavaaleissa valikoituu. Suuren puolueen johtajuudesta tuli näin Suomessakin etappi matkalla pääministeriyteen ja pääministerin tehtävästä maan vaikutusvaltaisin poliittinen asema. Nykyään suurten puolueiden johtajavaaleja käsitellään julkisuudessa pääministeriyden esikarsintoina, ja vastaavasti eduskuntavaaleista on ryhdytty puhumaan pääministerivaaleina.

Kuten tuonnempana seikkaperäisemmin esitetään, 1980- ja 1990-lukujen taite oli merkittävä murroskohta myös median ja politiikan suhteissa. Poliitikkoja kunnioittava suhtautuminen sai antaa tietä aikaisempaa kriittisemmälle, henkilöön

Taulukko 2. SDP:n puheenjohtajavaalit 1987–2014.

Vuosi	Hallitseva puheenjohtaja	Ehdokkaat	Äänet (I kierros)	Äänet (II kierros)
1987	Kalevi Sorsa (1975–1987)	Pertti Paasio	272	
		Vappu Taipale	62	
1990	Pertti Paasio	Pertti Paasio	244	
		Paavo Lipponen	74	
		Risto Ruis	10	
1991	Pertti Paasio	Ulf Sundqvist	219	
		Matti Louekoski	55	
		Erkki Tuomioja	33	
		Tarja Halonen	19	
1993	Ulf Sundqvist	Paavo Lipponen	190	
		Antti Kalliomäki	110	
		Matti Louekoski	34	
		Tarja Halonen	14	
2002	Paavo Lipponen	Paavo Lipponen	223	
		Erkki Tuomioja	127	
2005	Paavo Lipponen	Eero Heinäluoma	201	
		Erkki Tuomioja	138	
		Tuula Haatainen	11	
2008	Eero Heinäluoma	Jutta Urpilainen	132	218
		Erkki Tuomioja	103	132
		Tarja Filatov	63	
		Miapetra Kumpula-Natri	44	
		Ilkka Kantola	8	
2014	Jutta Urpilainen	Antti Rinne	257	
		Jutta Urpilainen	243	

Taulukoissa 2–4 esitetään vaalit, joissa puoluejohtaja on vaihtunut tai johtajasta on äänestetty. Mukana eivät näin ole vaalit, joissa istuva johtaja on valittu jatkokaudelle äänestyksittä. Listattuna ovat vain ne ehdokkaat, jotka jatkoivat vaalissa äänestykseen asti. Esimerkiksi vuonna 1990 SDP:n Tarja Halonen luopui ennen äänestystä ja sai yhden hajaäänän, samoin Jouko Skinnari vuonna 1991, ja vuonna 2005 Jari Koskinen ja Arja Alho luopuivat viime hetkellä ennen äänestystä. Vuonna 2008 luopujia oli peräti neljä: Pia Viitanen, Kimmo Kiljunen, Johannes Koskinen ja Jouko Skinnari. Mikäli annetuissa äänimäärissä on ollut desimaaleja, ne on pyöristetty lähimpään tasalukuun (vrt. kokoomuksen vaali 2014). Lähteet: SDP:n ja keskustan osalta kotisivujen puoluekokousasiakirjat ja pöytäkirjat; loput tiedot on koottu tämän tutkimuksen vaaliuutisointia koskevasta sanomalehtiaineistosta. (http://www.sdp.fi/images/puoluekokousasiakirjat/ptk_2008.pdf.); Keskustan osalta kotisivujen tiedot (<https://www.keskusta.fi/loader.aspx?id=2f9a8306-af59-4102-8ffe-5f9d4c68e729>; <http://www.keskusta.fi/loader.aspx?id=79535ab2-bed9-4d66-b1cb-d97be49889d2>).

Taulukko 3. Keskustan puheenjohtajavaalit 1990–2014.

Vuosi	Hallitseva puheenjohtaja	Ehdokkaat	Äänet (I kierros)	Äänet (II kierros)
1990	Paavo Väyrynen (1980–1990)	Esko Aho	938	1589
		Eeva Kuuskoski-Vikatmaa	1200	1418
		Seppo Kääriäinen	787	
		Olli Rehn	100	
2002	Esko Aho	Anneli Jäätteenmäki	1471	
		Olli Rehn	764	
		Paavo Väyrynen	189	
		Matti Vanhanen	120	
		Hannu Takkula	85	
		Seppo Rantamaula	2	
2003	Anneli Jäätteenmäki	Matti Vanhanen	–	
2010	Matti Vanhanen	Mari Kiviniemi	1109	1357
		Mauri Pekkarinen	771	1035
		Paavo Väyrynen	287	
		Timo Kaunisto	234	
2012	Mari Kiviniemi	Juha Sipilä	961	1251
		Tuomo Puumala	659	872
		Paavo Väyrynen	493	
		Timo Kaunisto	26	

käyvämmälle ja myös henkilökeskeisemmälle uutisoinnille. Poliitikan ja median suhteiden murros näkyi politiikan journalismin viihteellisyyden ja leikkisyyden mutta myös ärhäkkyiden kasvuna, poliitikkojen aiempaa avoimempaa ivaamisena ja entistä tinkimättömämpänä otteena valtaapitävien talouskytkösten ja korruption paljastamisessa. (Pernaa & Railo 2006, 17, 34; Pernaa 2009, 298–299.)

Ennen 2000-lukua naisia oli Suomessa valittu johtamaan vain pieniä tai keskisuuria eduskuntapuolueita. Suvi-Anne Siimeksen johtajakseen valinnutta vasemmistoliittoa lukuun ottamatta naiset olivat päässeet johtamaan vain puolueita, joilla oli korkeintaan kymmenen eduskuntapaikkaa. 1980-luvun lopulta 2010-luvulle naiset ottivat näkyvästi paikkansa myös suurten puolueiden johtajavaaleissa, ja 2000-luvulle tultaessa kolmesta suuresta puolueesta kaksi, keskusta ja SDP, valitsi ensimmäiset naisjohtajansa. (Taulukot 1–4.)

Yksi lasikatto murtui vuonna 2000, kun tasavallan presidentiksi valittiin uralaan aiemminkin lasikattoja särkenyt ulkoministeri, SDP:n Tarja Halonen. Tuon vaalin asetelma ja tulos olivat historiallisia: seitsemästä ehdokkaasta neljä oli nai-

Taulukko 4. Kokoomuksen puheenjohtajavaalit 1991–2014.

Vuosi	Hallitseva puheenjohtaja	Ehdokkaat	Äänet (I kierros)	Äänet (II kierros)
1991	Ilkka Suominen (1979–1991)	Pertti Salolainen	679	
		Ilkka Kanerva	167	
		Sirpa Pietikäinen	114	
1993	Pertti Salolainen	Pertti Salolainen	552	
		Maija Perho-Santala	274	
1994	Pertti Salolainen	Sauli Niinistö	453	
		Matti Aura	196	
		Kimmo Sasi	86	
		Jouni Mykkänen	25	
		Eero Akaan-Penttilä	18	
2001	Sauli Niinistö	Ville Itälä	–	
2004	Ville Itälä	Jyrki Katainen	320	534
		Ilkka Kanerva	226	365
		Marjo Matikainen-Kallström	204	
		Kimmo Sasi	105	
		Jari Vilén	37	
		Martin Saarikangas	15	
2014	Jyrki Katainen	Alexander Stubb	337	500
		Paula Risikko	266	349
		Jan Vapaavuori	258	

sia, ja viiden eniten ääniä saaneen joukkoon mahtui vain yksi mies, toiselle kierrokselle tiensä selvittänyt keskustan Esko Aho. Vaalin asetelmassa näkyi vähitellen kasvanut paine jakaa politiikan johtopaikkoja myös naisille.

2000-luvulle tultaessa Suomessa oli jo lukuisia naispoliitikkoja, joilla oli pitkäaikaista poliittista kokemusta ja ministerikokemusta, mutta ennen Tarja Halosen valintaa ei yhtään naista vielä ollut nähty maan politiikan kärkipaikoilla – tasavallan presidenttinä, pääministerinä tai suuren puolueen johtajana. Tärkeää pohjatyötä naisen valinnalle oli kuitenkin tehty jo vuoden 1994 presidentinvaalissa, jossa ruotsalaisen kansanpuolueen ehdokas, puolustusministeri Elisabeth Rehn nousi toiselle kierrokselle ja totutti suomalaisia ajatukseen naispresidentistä.²

² Presidentinvaalien 1994 ja 2000 tulokset ja ehdokkaat (luettu 24.6.2014): <http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/vaalit/vaalit94pres/ehdas94.html>; <http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/vaalit/vaalit-2000pres/vaalitilastot.html>.

Tässä väitöstudiumuksessa esitetään, että naisten läpimurto puoluejohtoon on vielä kesken. Vuoden 2014 tilanteessa suuria puolueita johtavat jälleen miehet ja pienemmistäkin puolueista vain yhdellä, kristillisdemokraateilla, on nainen johtajanaan. Suomen historiassa ei vielä ole tapausta, jossa nainen olisi johtanut suurta puoluetta menestyksellisesti, saanut taakseen puolueensa tuen ja jättänyt paikkansa ensi sijassa omasta aloitteestaan (vrt. taulukko 1).

Pääministereinä toimineiden keskustan Anneli Jäätteenmäen ja Mari Kiviniemen kaudet jäivät lyhyiksi. Vuonna 2002 puolueensa johtajaksi valittu ja 2003 pääministeriksi noussut Jäätteenmäki joutui luopumaan asemastaan salassa pidettävien tietojen haltuun saamiseen ja julkistamiseen liittyneen skandaalin vuoksi. Hänen pääministerikautensa jäi vain muutaman kuukauden mittaiseksi. Seuraava keskustaa johtanut nainen, Mari Kiviniemi, korvasi pääministeri Matti Vanhasen vuonna 2010 heti tultuaan valituksi puoluejohtajaksi. Puolueen eduskuntavaalitappio vuoden 2011 vaaleissa kuitenkin siirsi keskustan oppositioon, ja tultuaan haastetuksi Kiviniemi ilmoitti, ettei pyri jatkokaudelle vuoden 2012 puoluekokouksessa. (Taulukko 3.) SDP:n johtajaksi vuonna 2008 valitun Jutta Urpilaisen alkukausi puoluejohtajana oli julkisen kritiikin ja ivailun sävyttämä, mutta puolueen nousu hallitukseen ja Urpilaisen astuminen valtiovarainministeriön johtoon rauhoittivat tilanteen joksikin aikaa. Kolmannelle kaudelleen Urpilainen valittiin optimismin ja innostuksen saattelemana ilman vastaehdokkaita. Puolueen alhainen kannatus vaaleissa ja gallupeissa kuitenkin nostattivat tyytymättömyyttä, ja Urpilainen haastettiin keväällä 2014. Jutta Urpilaisen täpärä tappio puoluekokouksen vaalissa nosti johtajaksi ammattiyhdistysliikkeessä työuraa tehneen Antti Rinteen. (Taulukko 2.)

Kolmen suurimman puolueen naisista kokoomuksen naiset vielä koputtelevat lasikattoa. Puolue ei historiansa aikana ole valinnut johtajakseen naista, vaikka naisehdokkailla on muutaman kerran ollut johtajavaalissa nostetta. Tätä tutkimusta viimeisteltäessä myös kokoomus on, SDP:n ja keskustan tavoin, valinnut johtoonsa pääosan urastaan suomalaisen päivänpolitiikan ulkopuolella tehneen henkilön, Alexander Stubbin. Puolueen johtajaksi niin ikään ehdolla ollut Paula Risikko selvitti tiensä vaalin toiselle kierrokselle, ja hän on toistaiseksi kokoomuksen johtajavaaleissa parhaiten menestynyt nainen. (Taulukko 4.)

Politiikan mannerlaatat liikahtelivat tarkastelukaudella myös muista syistä kuin puheenjohtajavaalien seurauksena. Perussuomalaisten vaalivoitto vuoden 2011 eduskuntavaaleissa syrjäytti pääministeri Mari Kiviniemen johtaman keskustan kolmen suuren puolueen asetelmasta. Sittemmin asemansa kärkikolmikossa on menettänyt SDP. Perussuomalaisten ripeään nousuun kytkeytyi Suomen oloissa – ainakin tässä mittakaavassa – osin uudenlaisen johtajuuden esiinmarssi,

jota luonnehti ja vauhditti populismin ja mediajulkisuuden vilkas vuorovaikutus. Perussuomalaisten vaalivoiton ja kolmen suuren puolueen asetelman murtumisen seuraukset ovat olleet kauaskantoiset. Keskustan ja SDP:n vuoden 2011 eduskuntavaalien tappion aiheuttama järkytys osaltaan myötävaikutti kummankin puolueen johtajan vaihtumiseen. Timo Soinin onnistuminen perussuomalaisten kannatuksen ripeässä kasvattamisessa näyttää heijastuneen siihenkin, millaiset henkilöt kolme muuta suurta puoluetta seuraaviksi johtajikseen valitsivat.

Keskustan, kokoomuksen ja SDP:n johtajakulttuuria ja puoluejohtajavalintoja tarkastellaan tässä väitöstutkimuksessa koko tutkittavan kauden ajalta, 1980-luvun lopulta 2010-luvulle. Koska Timo Soini on johtanut puoluettaan keskeytyksettä vuosina 1997–2014 ja koska perussuomalaiset nousi suurten puolueiden joukkoon vasta vuoden 2011 eduskuntavaaleissa, keskitytään perussuomalaisten osalta lähinnä tuohon vaiheeseen. Tarkastelun lyhyempi aikajänne mahdollistaa myös median ja politiikan vuorovaikutuksen ja Soinin populistisen johtajuuden syvällisemmän analyysin.

2 LÄHIMMÄT TUTKIMUSTRADITIOT JA AIEMPI TUTKIMUS

2.1 Monitieteistä johtajuustutkimusta

Tämä poliittisen historian alaan kuuluva väitöskirja on tutkimusotteeltaan monitieteinen, mikä näkyy myös hyödynnetyn tutkimuskirjallisuuden tieteenalojen laveutena. Yleisesti ottaen poliittisen historian piirissä tehtävää, aihekirjoltaan ja näkökulmiltaan moninaista tutkimusta yhdistää kaksi keskeistä elementtiä. Yhtäältä olennaista on pyrkimys tarkastella tutkimuskohteita niiden omassa ajallisessa kontekstissa. Toisaalta keskeistä on vallan, valtasuhteiden, vallankäytön ja valta-aseman saavuttamisen tai menettämisen tutkiminen. Muista tieteenaloista lähimpänä nyt käsillä olevaa tutkimusta ovat politiikan tutkimus, mediatutkimus ja viestinnän tutkimus sekä naistutkimus.

Jokaisella tämän väitöstutkimuksen alkuperäisartikkeleista on oma, kyseisen artikkelin tarpeisiin räätälöity tutkimuskirjallisuutensa. Artikkeleissa on hyödynnetty soveltuvin ja relevantiksi katsotuin osin tutkimuksia, jotka sijoittuvat seuraaviin tutkimustraditioihin:

- poliittisen johtajuuden ja puoluejohtajuuden tutkimus sekä johtajavalintojen tutkimus
- puoluehistorian ja puoluejohtajien henkilöhistorian tutkimus
- eliitteihin rekrytoitumista tarkasteleva tutkimus
- naisten johtajuutta ja tasa-arvoa koskeva tutkimus
- median ja politiikan suhteiden tutkimus
- populismin ja populistisen johtajuuden tutkimus
- vaali- ja kampanjajulkisuuden tutkimus
- politiikan mediaskandaalien tutkimus.

Monitieteinen ote ja artikkeleittain vaihtuva näkökulma johtavat siihen, että hyödynnettäväksi soveltuva tutkimuskirjallisuutta on tarjolla runsaasti. Yksin politiikan ja median suhdetta on käsitelty tuhansissa niteissä ja artikkeleissa. Siksi tässä

väitöstutkimuksessa viitataan valtaosin sellaiseen aikaisempaan tutkimukseen, joka näkökulmansa ja aiheajauksensa puolesta on mahdollisimman lähellä kulloinkin käsillä olevaa tutkimuskysymystä.

Systemaattisesti läpikäytyyn aineistoon kuuluvat puoluejohtajuutta, valtaan nousua ja mediaa yhdessä tarkastelevat tutkimukset. Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi naispoliitikkoja koskevan tutkimuksen osalta on etsitty naisten johtajaksi valikoitumista ja mielellään myös naisten mediarepresentaatioita käsittelevää kirjallisuutta. Koska tutkimuskohteena on suomalainen politiikka, jota tarkastellaan nimenomaan ajallisessa, yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissaan, suomalaista politiikkaa historian tutkimuksellisella otteella käsittelevät tutkimukset ovat usein olleet erityisen hyödyllisiä. Suomea koskevan tutkimuksen vähäisyys, etenkin puolueiden johtajavalintojen osalta, on kuitenkin usein johtanut kansainvälisen tutkimuksen käyttämiseen.

Tämän tutkimuksen kohteena on julkinen tai yhteiskunnallinen johtajuus (*public leadership*) erotuksena yksityisen puolen johtajuudesta (*business leadership*). Edelliseen ryhmään kuuluvat niin valtionhallinnon ja politiikan kuin järjestöjen johtotehtävät ja jälkimmäiseen yritysten johtotehtävät. Keskeiset erot näiden välillä liittyvät siihen, kenelle ollaan vastuussa ja miten onnistumista mitataan. (Keohane 2010, 38.) Yritysjohtaja on vastuussa osakkeenomistajille, ja hänen menestyksensä arvioidaan yrityksen taloudellisen menestyksen perusteella. Puoluejohtaja taas on vastuussa yhteisölle, ja hänen onnistumistaan mitataan nykyoloissa etenkin puolueen vaalimenestyksellä.

Median ja politiikan suhde ja siihen liittyvä dynamiikka on tämän tutkimuksen artikkeleissa pikemminkin tutkimuksen konteksti kuin suoranainen kohde. Tutkimuskohdetta, suurten puolueiden johtajaksi nousemista, tarkastellaan kuitenkin mediassa tapahtuvana prosessina. Media-politiikka-suhteen tiivistyminen on heijastunut myös aihepiirin tutkimukseen: media-aiheet ovat saaneet vankan jalansijan politiikan tutkijoiden piirissä, ja vastaavasti median ja viestinnän tutkijat tarttuvat ahkerasti politiikan kysymyksiin. Tieteenalarajoja ylitetään siis puolin ja toisin.

2.2 Miten puoluejohtajaksi nousua on tutkittu?

Poliittinen johtajuus on kiehtonut tutkijoita vuosisatojen ajan, ja aihepiiristä on kirjoitettu lukemattomia tutkimuksia ja muita teoksia. Kuitenkin esimerkiksi suurin osa johtajan konkreettista työtä käsittelevistä tutkimuksista rajautuu tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Tämän väitöskirjan näkökulmasta tärkeimmät puoluejohtajaksi nousua käsittelevät tai sivuava aiemmat tutkimukset voidaan jakaa karkeasti viiteen ryhmään. Nämä keskeiset tutkimuksen haarat esitellään seuraavissa luvuissa, ja niiden tutkimustuloksia käsitellään tiivistetysti luvussa 2.3.

Tässä väitöstutkimuksessa hyödynnetty tutkimuskirjallisuus on suomen- tai englanninkielistä. Vaikka aihepiirin tutkimusta on julkaistu myös esimerkiksi ranskaksi ja saksaksi, ja etenkin populismin tapauksessa huomattavasti myös espanjaksi, ei kirjallisuuden kielivalinta tämän tutkimusprosessin aikana vaikuttanut rajoittavalta tekijältä. Tässä väitöskirjassa hyödynnetyt keskeisimmät politiikan tutkimuksen ja poliittisen johtajuuden jornaalit ovat englanninkielisiä, ja niissä julkaistaan runsaasti muitakin kuin englanninkielisiä maita koskevaa tutkimusta. Toisaalta tutkimuksen kohdetta, puolueiden johtajavaihdoksia, on tutkittu erityisen ahkerasti Isossa-Britanniassa, yritysjohtajuutta Yhdysvalloissa ja naisten läpimurtoa puoluejohtajuuteen etenkin Yhdysvalloissa ja Kanadassa.

Puoluejohtajavaihdokset ja valintamenetelmät

Läntisissä demokratioissa vaikuttavien puolueiden johtajavaaleja ja johtajavaihdoksiin vaikuttaneita tekijöitä koskeva tutkimus voidaan jakaa kolmeen lähestymistapaan sen perusteella, miten vertaileva tai vastaavasti puolue- tai tapauskohdainen tutkimus on kyseessä.

Ensimmäisen ryhmän muodostavat useita maita ja niiden puoluejohtajavalintoja ja valintamenettelyjen eroja vertailevat tutkimukset. Ryhmään kuuluvat esimerkiksi James W. Davisin *Leadership Selection in Six Western Democracies* (1998) ja Ofer Kenigin *Classifying Party Leaders' Selection Methods in Parliamentary Democracies* (2009). Myös *European Journal of Political Research* -lehden puoluejohtajavalintoihin keskittyvä erikoisnumero (24:4, 1993) tarjoaa mahdollisuuden vertailuun, vaikka sen itsenäiset artikkelit sinänsä keskittyvätkin yksittäisten maiden tilanteisiin. Malcom Punnetin *Selecting the Party Leader: Britain in Comparative Perspective* (1992) on eräänlainen välimuoto, jossa käsitellään yhden maan johtajavalintoja, mutta kansainvälisesti vertaillen.

Toisen tutkimusten ryppään muodostavat teokset ja artikkelit, joissa käsitellään vertaillen yhden maan puolueiden johtajavaihdoksia. Tällaisia usein pitkän aikajänteen kattavia, useaa puoluetta vertailevia ja siksi myös nyt käsillä olevan tutkimuksen kannalta hedelmällisiä teoksia ovat esimerkiksi Leonard P. Starkin *Choosing a Leader. Party Leadership Contests in Britain from Macmillan to Blair* (1996), joka kattaa Ison-Britannian puolueiden puheenjohtajavaalit vuosilta 1963–1994,

ja Thomas Quinnin *Electing and Ejecting Party Leaders in Britain* (2012), jossa tarkastellaan pääosin 1990- ja 2010-lukua, osassa luvuista käsittely tosin alkaa jo 1960- tai 1980-luvuilta. Nämä teokset ovat eräänlaisia hybridejä, sillä niissä valintamenettelyjä ja konkreettisesti tehtyjä valintoja on analysoitu rinnan, minkä lisäksi aineistoa on täydennetty esimerkiksi haastatteluin ja sanomalehtiaineistoin sen arvioimiseksi, mitkä tekijät tehtyihin valintoihin lopulta johtivat.

Kolmannen ryhmän muodostavat puoluekohtaiset tapaustutkimukset, joissa käsitellään yhtä yksittäistä vaalia tai saman puolueen useampia johtajavaaleja. Nämä tutkimukset ovat usein antinsa puolesta paitsi osa johtajavaihdosten tutkimusta, myös kyseisen aatteellisen liikkeen, sen johtajakulttuurin ja -traditioiden tutkimusta. Kymmeniä tutkimuksia on tehty etenkin Ison-Britannian konservatiivipuolueen (esim. Alderman 1999; Alderman & Carter 2002; Heppell 2007; Denham 2009a; ks. myös Denham 2009b) ja työväenpuolueen johtajavaihdoksista (esim. Alderman & Carter 1993 & 1995; Heppell 2010; Heppell & Crines 2011).

Kuten edellä esitetystä huomataan, suuri osa puoluejohtajaksi valikoitumista ja erilaisia valintamenettelyitä koskevasta englanninkielisestä tutkimuksesta on brittitutkijoiden tekemää, Isoa-Britanniaa koskevaa tutkimusta. Vaikka julkaisukielellä saattaa olla vaikutusta, tämä kertoo ensi sijassa siitä, että Britanniassa elävää vahva alan tutkimusperinne. Esimerkiksi englanniksi julkaistu populistin tutkimus taas on niin kirjoittajiensa kansallisuuksien kuin käsittelemiensä tapausten valossa maantieteellisesti huomattavasti hajautuneempaa. Suomalaisessa tutkimuksessa puoluejohtajavaihdoksia ei tietääkseni ole systemaattisesti käsitelty (aihetta sivuavat kuitenkin esim. Mickelsson 1999 & 2007; Paloheimo 2005; myös Isohookana-Asunmaa 2006).

Nyt käsillä olevan tutkimuksen näkökulmasta hyödyllisiä ovat olleet myös tutkimukset, jotka eivät kiinnity yksittäisten maiden ja puolueiden tilanteisiin vaan teoretisoivat ja purkavat johtajavaihdosten dynamiikkaa, kuten johtajan asemaa uhkaavia ja turvaavia tekijöitä. Tällaisia tutkimuksia on toistaiseksi tarjolla vähän. Fredrik Bynanderin ja Paul t'Hartin yhteisartikkelit (2006, 2007, 2008; ks. myös Gordon & Rosen 1981 ja McAnulla 2010) ovat siksi tervetullut lisä alan tutkimukseen.

Naisten poliittinen johtajuus

Vaikka sukupuolta, valtaa ja politiikkaa tutkiva tieteenhaara on viime vuosikymmeninä kasvattanut suosiotaan, tutkimuskirjallisuuteen heijastuvat alan tutkimusperinne ja naisten edelleen vähäinen määrä politiikan johtopaikoilla. Edellä esitellyt puolueiden johtajavalintoja koskevat teokset kertovat tarinaa miesten joh-

tajuudesta – tosin sukupuolta tavallisesti mainitsematta. Puoluejohtajavalintojen tutkimuksen valtavirta ei siis ainakaan toistaiseksi ole tarttunut kysymykseen johtajuuden ja korkeimman yhteiskunnallisen vaikutusvallan sukupuolittumisesta.

Naisten etenemistä ja roolia politiikassa on kuitenkin käsitelty erillistutkimuksissa (ks. esim. Jalalzai 2004; Jalalzai & Krook 2010). Tämän väitöstutkimuksen kannalta erityisen hedelmälliseksi osoittautui Drude Dahlerupin ja Monique Leyenaarin toimittama *Breaking Male Dominance in Old Democracies* (2013a), jossa naisten edustusta politiikassa tarkastellaan paitsi teoretisoiden myös kahdeksaa maata vertaillen. Pohjoismaista mukana ovat Ruotsi, Islanti ja Tanska.

Omalta osaltaan puoluetutkimuksen sukupuolta tunnistamatonta kenttää täydentää esimerkiksi Ison-Britannian konservatiivipuoluetta käsittelevä Sarah Childsin ja Paul Webbin *Sex, Gender and the Conservative Party. From Iron Lady to Kitten Heels* (2012). Vaikka teoksessa ei varsinaisesti käsitellä puoluejohtajuutta, se antaa monisyisen kuvan naisten asemasta, edustuksesta ja etenemisestä yhdessä puolueessa.

Suomalaisten naisten edustusta ja etenemistä politiikassa on toistaiseksi perusteellisesti käsitellyt Jaana Kuusipalo väitöskirjassaan *Sukupuolittunut poliittinen edustus Suomessa* (2011). Kuusipalon väitöskirja tarjoaa monipuolisen kuvan naisten politiikassa etenemisen olosuhteista ja vaiheista 1900-luvun alusta vuoden 2006 presidentinvaaleihin.

Eniten akateemista tutkimusta naisten noususta poliittiseen johtajuuteen, usein vieläpä mediajulkisuuden näkökulmasta, on tehty Yhdysvalloissa ja Kanadassa (esim. Trimble 2007; O'Neill & Stewart 2009; Bashevkin 2010; Trimble et al. 2013). Noissa maissa tutkijat ovat olleet kiinnostuneita tasa-arvokysymyksistä ja feministisestä tutkimusotteesta, ja maiden politiikan todellisuus tarjoaa myös tutkimusaineistoa. Silti näidenkin tutkimusten tulosten hyödyntämisessä on pidettävä mielessä maiden poliittisten järjestelmien erot ja tutkimuksiin sisältyvien tapausten edelleen vähäinen määrä. Vaikka tarkastelun aikajänne osassa tutkimuksista on vuosikymmeniä, on valituksi tulleita naisia näiden tutkimusten aineistoissa tavallisesti vajaasta kymmenestä kahteenkymmeneen.

Yritysten johtajavalinnat

Poliittisen johtajuuden tutkimus on yksi suuntaus laajemmassa johtajuuden tutkimuksen kentässä, jossa on tutkittu erityisen runsaasti yritysjohtajuutta. Useat sellaiset artikkelit, jotka summaavat aikaisempaa yleistä johtajuuden tutkimusta (esim. Wallach 1988; Lowe & Gardner 2000; Kellerman & Webster 2001; Bry-

man 2004; Bale 2009; Gardner et al. 2010) samoin kuin nimenomaan aiempaa johtajavaihdosten tutkimusta käsittelevät katsaukset (esim. Kohler & Strauss 1983; Kesner & Sebora 1994; Giambatista et al. 2005), tarjoavat hyvän kuvan siitä, miten johtajuutta on tutkittu politiikan tutkimuksen ulkopuolella.

Yleisesti ottaen politiikan tutkimuksen ulkopuolista johtajuustutkimusta hallitsevat yhdysvaltalaiset tutkijat: alan julkaisuja kartoittaneet tutkijat havaitsivat, että suurin osa tutkimuksesta on amerikkalaisten amerikkalaisista tekemää (Kellerman & Webster 2001, 487–488). Tieteenaloista vahvasti edustettuina ovat liikkeenjohtamisen tutkimus ja psykologia: esimerkiksi johtajuuteen erikoistuneessa *The Leadership Quarterly* -lehdessä julkaistuista artikkeleista yli 80 prosenttia on noilta aloilta (Gardner et al. 2010, 949; myös Giambatista 2005 et al., 981). Sen sijaan julkishallinnon ja poliittisen johtajuuden tutkimuksesta valtaosa näyttää olevan yhteiskuntatieteiden, etenkin valtio-opin ja psykologian, alaan kuuluvaa (Kellerman & Webster 2001, 508).

Yritysten johtajavaihdosten dynamiikasta, vaikutuksista, julkisuuden hallinnasta ja myös tutkimuksen metodologiasta on julkaistu runsaasti tutkimusta, jota kuitenkin on toistaiseksi hyödynnetty kansainvälisessä poliittisen johtajuuden tutkimuksessa varsin vähän. Näin on siitä huolimatta, että tämän tutkimusperinteen havainnoissa on paljon sellaista, mitä voisi soveltuvin osin hyödyntää esimerkiksi puolueiden johtajavaihdosten tutkimuksessa.

Tässä väitöskirjassa yritysjohtajuuden tutkimuksen anti näkyy etenkin pyrkimyksenä kontekstointiin ja monitieteisyyteen sekä tavassa käsitellä johtajavaihdoksia prosesseina.

Suomalaiset puolueet ja poliittinen lähihistoria

Tämän tutkimuksen kontekstoinnin kannalta tärkeitä lähteitä ovat olleet puolueiden historiaa eri näkökulmista sivuavat teokset. Näin on siitä huolimatta, että puoluehistorioissa tai poliittisissa muistelmissa ei systemaattisesti käsitellä johtajavaihdoksia, vaan ne esiintyvät osana laajempaa tarinaa. Parhaimmillaan tällaiset teokset valottavat myös puoluekulttuuria ja auttavat ymmärtämään puolueesta julkisuuteen välittyntä kuvaa.

Tämän väitöskirjan alkuperäisartikkeleissa on hyödynnetty jonkin verran poliitikkojen henkilökuvia ja muistelmia (esim. Väyrynen 1993; Paasio 1996; Aho 1998; Järteenmäki 2002; Sorsa 2003; Soini 2008; Seppinen 2008; Lipponen 2009), median ja politiikan suhdetta ja sen historiaa käsitteleviä teoksia (esim. Aula 1991; Pernaa & Pitkänen 2006; Salminen 2006; Pernaa 2009; Pernaa et

al. 2009) sekä puoluetutkimuksia ja puolueiden sekä niiden naisjärjestöjen historioteoksia (esim. Palmunen 1992; Lähteenmäki 2000; Kääriäinen 2002; Jutila 2003; Yli-Huttula 2006; Mickelsson 2007; Vares & Uino 2007; Metsola 2008; Lähteenmäki 2008; Vares 2009; Jokinen 2011). Lisäksi hyödyksi ovat olleet useat *Suomen eduskunta 100 vuotta* -teossarjan tutkimukset. Monet teoksista ovat toimineet puolueiden luonteen, kulttuurin ja kunkin ajan historiallisen kontekstin ymmärtämisen apuvälineinä silloinkin, kun suoria viittauksia niihin ei ole tehty.

Etenkin puolueiden naisjärjestöjen historioteokset ovat auttaneet naisten puolue toiminnan pitkän linjan ja olosuhteiden ymmärtämisessä. Näistä teoksista Ritva Palmusen (1992) keskustan naisliikkeen historian ja Vesa Vareksen (2009) kokoomuksen naisliiton historian tarkastelema jakso päättyvät suurin piirtein siihen, mistä tämän tutkimuksen aikajänne alkaa, eikä Maria Lähteenmäen (2000) SDP:n naisliikkeen historiaa käsittelevä teoskaan ulotu puolueen ensimmäisen naisjohtajan valintaan saakka.

Populistinen johtajuus

Populistipuolueiden nopea nousu useissa Euroopan maissa herätteli myös tutkijoiden kiinnostusta populismiin ja populistiseen johtajuuteen 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Tutkimuksen kentässä populismitutkimus sijoittuu usein eri tieteenalojen rajapinnoille. Näkökulmakohtaisesti voidaan liikkua esimerkiksi valtio-opillisen puolue- tai vaalitutkimuksen, poliittisen markkinoinnin ja kampanjoinnin tutkimuksen, johtajuustutkimuksen, historiantutkimuksen, kielen- tutkimuksen tai mediatutkimuksen alueilla. Monitieteisyys toteutuu myös tämän väitöskirjan kahdessa populistista johtajuutta käsittelevässä artikkelissa, joissa yhdistellään elementtejä eri aloilla tehdystä tutkimuksesta.

Maantieteellisesti tässä väitöstutkimuksessa on nojaututtu lähes täysin eurooppalaiseen populismitutkimukseen, koska kontekstit ovat riittävän samankaltaisia ja tutkimustulokset siten paremmin vertailukelpoisia. Myös julkaisukielellä on ollut merkitystä. Euroopan lisäksi populismia ja populistijohtajuutta on tutkittu runsaasti etenkin Latinalaisessa Amerikassa, jossa julkaistaan paljon tutkimusta myös espanjaksi.

Osa populismia tutkivista tutkijoista määrittelee tarkastelevansa maahanmuuttovastaisia puolueita, osa äärioikeistopuolueita, osa eliitinvastaisia puolueita ja osa populistipuolueita – ja moni jotakin edellä mainittujen yhdistelmää. Määritelmiin vaikuttavat tarkastellut puolueet, esimerkiksi niiden sijoittuminen vasemmisto-oikeisto-akselilla, ja tutkimuksen näkökulma. Asetelmaa hankaloittaa käytettyjen

määritelmien epätäsmällisyys ja laajuus. Yksimielisiä tutkijat ovat kuitenkin siitä, että populismista puhuttaessa ytimessä on kansan ja erilaisten yhteiskunnallisten eliittien välinen jännite. (Weyland 2001, 1; Mudde 2004, 543; Jagers & Walgrave 2007, 322–323; Zaslove 2008, 320; Barr 2009, 29–30; Jansen 2011, 78–81.)

Tämän tutkimuksen artikkeleissa populismi ymmärretään kansalaisten ja eliitin välistä jännitettä aktivoimalla operoivaksi ideologiaksi sekä strategiaksi, jolla pyritään mobilisoimaan kansalaisia poliittisen suosion hankkimiseksi (Weyland 2001, 14; Mudde 2007, 543, Jansen 2011, 77, 81–82). Populistisella johtajuudella viitataan ensi sijassa populistisen puolueen johtamiseen. On kuitenkin huomattava, etteivät esimerkiksi populistinen retoriikka tai vaalikampanjointi ole kuuluneet vain populistisiksi luettavien puolueiden tai poliittikkojen keinovalikoimaan.

Erilaisten populismia käsittelevien yleisteosten, kuten Paul Taggartin *Populism*-kirjan (2000), Cas Mudden *Populist Radical Right Parties in Europe* -teoksen (2007) ja Daniele Albertazzin ja Duncan McDonnellin toimittaman *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy* -kirjan (2008) lisäksi aihepiiristä on julkaistu runsaasti tutkimusartikkeleita. Huomattava osa niistä keskittyy populististen liikkeiden menestyksen selittämiseen. Nämä menestystekijöitä selvittävät tutkimukset jakautuvat edelleen näkökulmiensa puolesta useisiin eri suuntauksiin, jotka ovat osittain päällekkäisiä.

Tutkijat ovat selvittäneet esimerkiksi sitä, millaiset olosuhteet ovat suotuisimmat vallassa olevien puolueiden asemaa horjuttamaan pyrkiville tulokaspuolueille (esim. Coffé et al. 2007; Kitschelt 2007). Monet tutkimuksista ovat tapaustutkimuksia, joissa toisinaan on myös vertailtu eri maita ja niiden populistipuolueita (Widfeldt 2000; Golder 2003; Rydgeren 2004; Ivarsflaten 2007; Arter 2010; Fitzgibbon & Guerra 2010).

Koska populistiset liikkeet ovat tavallisesti vahvan johtohahmon ympärille syntyneitä ja puolueorganisaatioltaan löyhiä, on niitä tutkittaessa oltu erityisen kiinnostuneita johtajuuden vaikutuksesta puolueiden menestykseen. Yksi keskeisistä tutkijoita askarruttaneista kysymyksistä on ollut, miten nämä puolueet ovat onnistuneet usein ulkoapäin katsottuna pienin kampanjaresurssein ja -budjetein kasvattamaan suosiotaan ja vaikutusvaltaansa nopeilla nykäyksillä. Näinhän tapahtui myös Suomessa. Tämä on johtanut tutkimaan esimerkiksi populistisen johtajuuden, karisman ja retoriikan merkitystä puolueen menestykseen – onhan se tavallisesti juuri puoluejohtaja, joka mediassa näkyvänä, tunteita herättävänä ja retoriikaltaan erottuvana hahmona kampanjoi tehdäkseen puoluettaan tunnetuksi (Eatwell 2005, Pappas 2007; van der Brug & Mughan 2007; Albertazzi 2007; Jagers & Walgrave 2007). Tästä näkökulmasta myös kysymys mediajulkisuuden merkityksestä (Mazzoleni 2003; Bos et al. 2006; Boomgarten & Vliegenhart

2007; Bos et al. 2010; Bos & van der Brug 2010; Bos et al. 2011) linkittyy luontevasti populistisen johtajuuden ja populistipuolueiden nousun tutkimukseen.

Myös perussuomalaisia, puolueen vaalivoiton olosuhteita, puoluejohtaja Timo Soinia ja hänen populistista retoriikkaansa on ehditty jo tutkia (esim. Arter 2010, 2012, 2013; Wiberg, toim. 2011; Borg 2012; Pernaa & Railo, toim. 2012; Rautio 2012; myös Kestilä 2006; pro gradu -töistä esim. Meriläinen 2010; Hatakka 2012; Ruohonen 2013). Silti suurin osa aiemmasta, määrällisesti runsaasta populismin tutkimuksesta, on tietysti aihepiirin kansainvälistä tutkimusta. Se on tarjonnut hyvän perustan myös suomalaisen populismin ja Timo Soinin johtajuuden tutkimukselle, vaikka pulmiakin on.

Aihepiirin kansainvälinen tutkimus linkittyy tyypillisesti nimenomaan populististen radikaalipuolueiden, tavallisesti populistisen äärioikeiston, nousuun. Tällainen tutkimus ei kuitenkaan kaikilta osin sovellu suomalaisen tapauksen tarkastelun vertailukohdaksi. Aiemman tutkimuksen valossa perussuomalaiset-puolue on kiistatta populistinen liike, ja tämä tulkinta on linjassa puolueen itseymmärryksen kanssa. Vaikka maahanmuuttovastaisuus on yksi puolueen politiikan elementeistä, on perussuomalaisten tarkastelu maahanmuuttovastaitten, usein radikaalien oikeistopopulististen puolueiden tutkimuksen kehityksessä mutkikkaampi kysymys.

Jo perussuomalaisten sijoittaminen vasemmisto-oikeisto-akselille on pulmallista. Puolueen politiikassa näkyvä Suomen Maaseudun Puolueen (SMP) perintö ja sosiaalipoliittiset linjaukset vetävät puoluetta lähelle poliittista keskustaa tai jopa vasemmalle. Ja vaikka puolue on ollut aktiivinen maahanmuuttopolitiikkaa koskevan keskustelun herättelyssä, maahanmuuttokritiikki on ollut osa puolueen ohjelmallista perustaa ja puolueen edustajissa on useita tätä aihetta pääteemanaan pitäviä, on puoluejohtaja itse ollut aiheen suhteen maltillinen ja jopa pidättyvä.

Vaikka monet aiemman, myös populistisia radikaaliliikkeitä koskevan, tutkimuksen havainnot auttavat ymmärtämään ja tulkitsemaan perussuomalaisia, ei SMP:n perinnöstä ponnistavaa puoluetta itseään ole perusteltua käsitellä yksioikoisesti sen paremmin oikeistolaisena kuin vasemmistolaisena, saati radikaalina ääriliikkeenä. Toisaalta on niinkin, että tutkittavien maiden poliittisen kulttuurin, politiikan olosuhteiden ja analysoitavien puolueiden ohjelmallisten luonteiden erot on aina syytä ottaa huomioon kansainvälisen tutkimuksen tuloksia sovellettaessa ja hyödynnettäessä.

2.3 Aiemman tutkimuksen anti

Tässä väitöstutkimuksessa ei ole ollut mahdollisuutta käsitellä syvällisesti erilaisia johtajavaalien käytäntöjä ja niiden mahdollisia vaikutuksia siihen, kuka tulee valituksi. Tältä osin on kuitenkin tarpeen mainita Ison-Britannian puolueiden johtajavaaleja tutkineiden Thomas Quinnin (2013) ja Leonard P. Starkin (1996) tutkimukset. Kumpikin käsitteli omassa teoksessaan maansa puolueiden johtajavaihtoksia pitkältä aikajänteeltä ja tuli samaan johtopäätökseen: hyödynnetty menetelmä ja vaalissa äänioikeutettujen joukko sinänsä eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ratkaisseet sitä, kuka tuli valituksi. Näin oli siksi, että valinnan tekijät, olivatpa he esimerkiksi puolueen parlamentaarikoita tai jäsenistöä, ratkaisevat kantansa samoja valintakriteereitä noudattaen. Tässä Quinnin ja Starkin johtopäätökset erosivat heidän maanmiehensä Malcom Punnettin aiemmin esittämistä. (Quinn 2013, 187; Stark 1996, 124–138; Punnett 1992, 163–169.)

Suomalaistutkijoista esimerkiksi Heikki Paloheimo sivuaa johtajavalintoja omassa, suomalaisen poliittisen järjestelmän muutosta käsittelevässä artikkelissaan (2005). Hänen mukaansa yksikään kolmen suuren puolueen puoluejohtajista ei vuosina 1950–1979 luopunut tai tullut erotetuksi henkilökohtaisen suosionsa vähäisyyden tai puolueensa huonon vaalituloksen vuoksi. Sen sijaan vuosina 1980–2003 kuusi kymmenestä johtajavaihtoksesta johtui pettymyksestä vaalitulokseen tai puoluejohtajan huonosta asemasta äänestäjien silmissä (Paloheimo 2005, 256).

Paloheimon havainto kuvastaa puoluejohtajiin kohdistuvien odotusten ja puoluejohtajien konkreettisen tehtävänkuvan muutosta. Ainakin yhteiskunnallisessa keskustelussa puolueen hyvä tai huono menestys sekä puolueen julkisuuskuva linkitetään aikaisempaa suoraviivaisemmin puoluejohtajaan. Puoluejohtajien tosiasiallisesti vahvistunut ja aiempaa itsenäisempi asema, samoin kuin julkisuuden huomion kohdistuminen aiempaa enemmän juuri johtajiin, on vahvistanut ajatuksellista kytköstä puolueen menestyksen ja johtajan onnistumisen välillä. Sen sijaan Paloheimon tulkinnat yksittäisten puoluejohtajien erojen syistä eivät ole aivan vastaansanomattomia (vrt. Paloheimo 2005, 257) – ainakin tulkintojen pakottaminen taulukkomuotoon tekee analyysistä kovin sävyttömän (ks. tämän tutkimuksen alkuperäisartikkeli 1).

Tämän väitöstutkimuksen tavoitteena ei ole ollut vastata siihen, miksi yksittäiset johtajat vaihtuivat. Silti tutkimuksen aineisto antaa perspektiiviä myös sen pohtimiseen. Näyttäisi siltä, että yhden yksittäisen syyn sijaan kuva on moninaisempi. Puoluejohtajan luottamuksen menettämisessä on kyse kumuloituvien syiden sarjasta, prosessista, jossa kasautuva epäluottamus nostattaa tyytymättömyyttä ja lisää puolueen sisäistä kilpailua. Siihen, vaihtuuko johtaja lopulta, vaikuttavat monet te-

kijät. Toisinaan merkitystä on yksinkertaisesti silläkin, onko tarjolla uskottavampaa vaihtoehtoa, lähtevätkö haastajat liikkeelle ja mitä kilpailevissa puolueissa tapahtuu.

Vaikka poikkeuksiakin on, pätee tavallisesti seuraava sääntö: mikäli puolue menestyy vaaleissa, on johtajan asema yleensä turvattu, ja mikäli menestystä ei tule, asema on vaarassa. Näin on siitä huolimatta, että johtajan tosiasiallista vaikutusta puolueen menestykseen ei ole aivan yksinkertaista mitata. Myös se, mikä kulloinkin tulkitaan menestykseksi, vaihtelee jonkin verran. Toisaalta tässä väitöskäsitelmässä ollenkin kiinnostuneita siitä, miten puoluejohtajan ja vaalimenestyksen välistä yhteyttä on tulkittu.

Puolueiden tavoitteet ja rooli

Puolueiden tavoitteena on tietysti valita mahdollisimman hyviä, menestystä tuovia puoluejohtajia. Tutkittavan jakson aikana hyvän johtajan kriteerit ovat olleet murroksessa, eivätkä vähiten kansainvälistyneen ja medioituneen politiikan työskentely-ympäristön vuoksi.

Puoluejohtajuus koostuu joukosta tehtäviä, joiden painoarvo eri aikoina, erityyppisissä puolueissa ja erilaisissa valintahetken olosuhteissa on vaihdellut. Puoluejohtajan keskeisiin rooleihin kuuluvat vaihtelevasti seuraavat toimet (vrt. Punnett 1992, 11):

- puolueen vaalityön johtaminen
- puolueen yhdistäminen ja sisäisen hengen luominen
- puolueen ideologian ja sanoman kehittäminen ja viestiminen julkisuudessa
- hallituksen muodostaminen ja hallitustyön johtaminen tai vastaavasti oppositiojohtajuus ja hallituksen haastaminen
- suhteiden hoito kilpaileviin puolueisiin milloin haastamalla, milloin yhteistyötä tekemällä.

Gunnar Sjöblom esitti vuonna 1968 mallin parlamentaarisisissa järjestelmissä toimivien puolueiden kolmesta keskeisestä strategisesta tavoitteesta. Puoluejohtajavaihdoksia Isossa-Britanniassa tarkastellut Leonard P. Stark (1996) sovelsi Sjöblomin esittämiä puolueiden strategisia tavoitteita omassa tutkimuksessaan puoluejohtajan valintakriteerien selittämiseen (taulukko 5). Stark esitti, että puolueiden johtajavalintojen ensisijainen tavoite on yhtenäisyys: vain yhtenäinen puolue voi onnistua suuntaamaan voimavaransa täysipainoisesti toiseen tavoitteeseen, vaalien voittamiseen. Näin on siksi, että äänestäjät hylkivät hajanaisilta vaikuttavia puolueita. Vaalimenestys taas on edellytys kolmannen tavoitteen

Taulukko 5. Puolueiden strategiset tavoitteet johtajavalinnan kriteereinä.

Tärkeysjärjestys	Toiminta-areena	Tavoite	Valintakriteeri
Ensimmäinen	Puolueen sisäinen	Yhtenäisyys	Hyväksyttävyyys
Toinen	Vaalit	Vaalivoitto	Äänestettävyyys
Kolmas	Parlamentaarinen	Politiikan toteuttaminen	Kompetenssi

Lähde: Leonard P. Stark (1996): *Choosing a Leader. Party Leadership Contests in Britain from Macmillan to Blair*. Macmillan Press, 125–126.

onnistumiselle: puolueen poliittisten tavoitteiden ja vaalilupauksen saattamiselle täytäntöön. (Sjöblom 1968, 78; Stark 1996, 125.)

Yhtenäisyyden tärkeys on helppoa nähdä myös suomalaisen politiikan kontekstissa. Leonard P. Starkin kuvaaman puolueiden menestyslogiikan rinnalla vaikuttavat puolueiden historiasta löytyvät kokemukset puoluehajaannuksen seurauksista. Kärjistyneet kamppailut puolueiden johtajuudesta ovat Suomessakin johtaneet puoluelohkeamiin, jopa puolueiden hajoamisiin ja uusien perustamisiin. Perussuomalaisten kohdalla merkittävä, nykyisenkin johtajan asemaan vaikuttava tekijä on SMP:n perintö. Niin puolueen syntyä lohkeamana SMP:stä 1950-luvun lopussa kuin sen hajoamista neljä vuosikymmentä myöhemmin leimasivat valtakamppailun kärjistyminen ja henkilöristiriidat (vrt. Mickelsson 2007, 149). Näiden tapahtumien muisto näyttää antaneen puoluetta vuodesta 1997 johtaneelle Timo Soinille vahvan työkalun puolueensa eri laitojen nivomisessa yhteen ja myös omaan asemaansa kohdistuvan kilpailun hillitsemisessä.

Puolueet toimivat portinvartijoina politiikan johtotehtäviin, ja niiden valittamat käytännöt sekä avoimuus naisten etenemiselle heijastuvat siihen, miten paljon naisia johtopaikoille valikoituu. Esimerkiksi epädemokraattisuus ja miehiä suosivat perinteet ovat voineet vaikeuttaa naisten etenemistä puolueissa. (Kunovich & Paxton 2005, 540–541; Kittilson 2006, 10, 49; O'Neill, & Stewart 2009, 752; Dahlerup & Leyenaar 2013b, 224; Lovenduski 2013, 72, 93, 94; ks. myös Freidenvall 2013, 108–109, 114.) Aiemman tutkimuksen mukaan keskeisimmät naisten etenemistä vaikeuttavat tekijät ovat liittyneet puolueiden ideologiaan, muodollisiin sääntöihin, rakenteisiin, normeihin ja perinteeseen. Tärkeää on esimerkiksi se, onko puolue määritellyt sukupuolikiintiöitä tai tasa-arvotavoitteita, ja se, paljonko naisia on puolueen korkeimmassa päättävässä elimessä. (Kittilson 2006, 12–13, 49.) Suomessa lähtökohta on samankaltainen kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Isossa-Britanniassa: tasa-arvon merkitys tunnustetaan. Sen sijaan

huomattavia eroja on siinä, miten puolueet erilaisia tasa-arvostrategioita omassa toiminnassaan soveltavat (ks. Lovenduski 2013, 93).

Keskeinen merkitys naisten etenemiselle politiikan johtotehtäviin on ollut erilaisten naisjärjestöjen, usein etenkin puolueiden naisliittojen, painostuksella. Sukupuolten tasa-arvo politiikassa ei ole edennyt ”itsestään” vaan systemaattisen ja valtaosin naisten organisoiman kampanjoinnin ansiosta. (Kuusipalo 2011, 111–112; Dahlerup & Leyenaar 2013, 224; Lovenduski 2013, 74, 77–78; Freidenvall 2013, 98; Dahlerup 2013, 166–167.) Puolueiden naisjärjestöt ovat edistäneet naisten asemaa niin yhteiskunnassa ja politiikassa kuin emopuolueissaan niiden sisältä käsin. Ne ovat kanavoineet ja vahvistaneet puolueissa toimivien naisten ääntä ja tarjonneet näkyvän rekrytointipoolin, josta tarjota naispolitiikkoja puolueorganisaation eri tehtäviin.

Monista saavutuksista huolimatta naisten erillistoimintaan perustuneessa asetelmassa on ollut myös pulmansa: se on voinut marginalisoida ja eristää naisia pois vallan ääreltä (Kittilson 2006, 45; ks. myös Kuusipalo 2011, 112.) On myös yksinkertaistus kuvata asetelma puhtaasti miehisten puolueiden ja naispolitiikkojen väliseksi kamppailuksi. Mukaan on mahtunut sukupuolten tasa-arvoa ajamaan pyrkineitä miehiä, ja toisaalta myös valta-asemassa olevia naisia, joille kysymys politiikan tasa-arvoisuudesta ei ole ollut tärkeä. (Dahlerup & Leyenaar 2013b, 225.) Tämä on heijastunut myös naisjärjestöjen antamaan tukeen – puolueiden naisliittojen julkisen tuen saamiseksi ei ole riittänyt se, että ehdokas on nainen.

Tärkeä ja jatkossa lisätutkimuksen arvoinen aihe koskee eroja, joita kansainvälinen tutkimus on osoittanut olevan naisten ja miesten aktiivisuudessa ja halussa hakeutua politiikan johtopaikoille. Osaltaan eroa selittää perinteinen naisten ja miesten työnjako niin työelämässä kuin perheissä (esim. Jensen 2008, 7), mutta syytä löytyy myös puolueiden käytännöistä ja naisten ja miesten ominaisuuksiin ja pätevyyteen liittyvistä stereotyyppisistä käsityksistä.

Yhdysvaltoja koskevassa tutkimuksessa havaittiin, että naisia yritetään miehiä harvemmin rekrytoida johtopaikoille puoluekantaan katsomatta. Miesten kanssa yhtä pätevät naiset olivat myös itse selvästi miehiä haluttomampia hakeutumaan johtajaksi ja hakeutuessaankin tavoittelevat todennäköisesti alemman tason tehtäviä kuin mieskollegansa. Naiset myös pitivät itseään huomattavasti harvemmin pätevinä hakeutumaan johtopaikoille kuin miehet, joilla oli sama tausta. Jos naiset eivät saa yhtä paljon kannustusta hakeutua johtotehtäviin kuin miehet, ja jos naiset vielä itsekkin epäilevät osaamistaan, heillä voi olla kaksinkertaiset esteet ylitettävinaan. (Lawless & Fox 2010, 59, 110–111, 134–135, 161–162; ks. myös Fox 2007.)

Myös suomalaisessa kansanedustajaksi hakeutumista käsitelleessä tutkimuksessa havaittiin selviä eroja nais- ja miesehdokkaiden välillä. Tutkimuksen mukaan mie-

sehdoilla oli käytössään enemmän rahaa ja suuremmat kampanjaryhmät. Lisäksi naisehdokkaat suhtautuivat paljon miehiä pessimistisemmin esimerkiksi puolueelta saatavan tuen mahdollisuuteen ja ajatukseen pääsystä vaikutusvaltaiseen asemaan puolueessa. He katsoivat, ettei puolueiden toimintakulttuuri erityisesti kannustanut naisia ja että naisten oli miehiä vaikeampi tulla otetuksi vakavasti valtakunnanpolitiikassa. Naiset olivat kuitenkin miehiä useammin puolueiden ehdokkaikseen pyytämiä. Naisten miehiä vähäisempää omaehtoista hakeutumista ehdolle saattavat selittää edellä kuvatut, konkreettisten kampanjaresurssien ja myös uskottujen mahdollisuuksien erot naisten ja miesten välillä. (Mattila 2008, 93–98.)

Johtajan vaihtuminen – hyvästä vai pahasta?

Kysymys, onko johtajan vaihtuminen eduksi vai haitaksi puolueelle, muulle organisaatiolle tai esimerkiksi yritykselle, voi kuulostaa kummalliselta – ovathan johtajavaihdokset pakonkin sanelema välttämättömyys. Hyväkään johtaja ei ole ikuinen, vaikka hänen perintönsä voi jäädä elämään organisaation käytännöissä ja esimerkiksi seuraajan menestyksen mittarina. Esitetyn kysymyksen voisi ohittaa myös itsestään selvällä vastauksella: ”huonon” johtajan vaihtaminen ”hyvään” on tietysti eduksi ja vastaavasti päinvastainen vaihdos haitaksi. Kuitenkin niin puolueissa, mediassa kuin toisinaan tutkimuksessakin esitetään melko mutkattomasti käsityksiä johtajavaihdosten hyödyistä tai riskeistä. Nämä tulkinnat eivät liity vain väistyvän tai kautensa aloittavan johtajan onnistumiseen tehtävässään, vaan myös muutokseen ja sen merkitykseen sinänsä – ja etenkin politiikan tapauksessa myös vaihdoksen saaman julkisuuden vaikutuksiin.

Johtajavaihdosten on tunnistettu tapahtuvan vaiheittain, mutta niiden vaiheiden kesto ja merkitys vaihtelevat, eikä mukana aina ole kaikkia elementtejä. Vallanvaihdosprosessit koostuvat joukosta erillisiä, identifioitavissa olevia tapahtumia, jotka esiintyvät kutakuinkin samankaltaisina vaihdoksesta toiseen. (Gordon & Rosen 1981, 241.) Aikaisemman, etupäässä yritysten johtajavaihdoksista 1980- ja 1990-luvuilla tehdyn tutkimuksen havainnot ja summanneet Idalene Kesner ja Terrence Sebora tiivistivät alan tutkijoiden huomion: johtajavaihdosta tavallisesti seuraa muutos, mutta muutoksen luonne on pitkälti kiinni uuden johtajan ominaisuuksista ja olosuhdetekijöistä (Kesner ja Sebora, 1994, 357).

Poliittisen johtajuuden tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, ovatko johtajavaihdokset puolueille yleisesti ottaen hyödyksi vai haitaksi – väistämättömiä ne tietysti ovat. Tulkintaa vaihdosten puolueille edullisesta luonteesta edustaa esimerkiksi Leonard P. Stark. Hänen mukaansa puoluejohtajavaihdokset ovat hyväksi niin

puolueille, ehdokkaille kuin äänestäjille. Stark kritisoi aiemmassa tutkimuksessa esitettyjen, puoluejohtajavaihdosten etuja tai haittoja koskevien tulkintojen (Punnett 1992; Brown 1992) perustuneen aivan liian pieniin aineistoihin. Toisin kuin puolueissa usein uskotaan, ainakin Ison-Britannian kontekstissa johtajavaihdokset ovat, valintamenettelyyn katsomatta, Starkin mukaan pikemmin parantaneet puolueen asemaa kuin heikentäneet sitä. Hän ei myöskään pidä johtajavaaleja arvaamattomina, vaan väittää koko asetelman ehdokasasettelusta kampanjointiin ja valintaan olevan melko ennustettava. (Stark 1996, 7, 141–143, 161, 164, 166.)

Fredrik Bynander ja Paul t'Hart (2006; 2007; 2008) puolestaan ovat ottaneet tutkimustensa peruslähtökohdaksi johtajavaihdosten vaikeudet niin puolueiden kuin ehdokkaiden kannalta. Arvaamattomuus ja vaikea hallittavuus sekä puoleen hajaannuksen ja vihamielisyyksien mahdollisuus tekevät johtajavaihdoksista heidän mukaansa puolueelle riskin (myös Horiuchi et al. 2012, 23–24). Puoluejohtajavaihdosten hallittavuutta käsittelevässä artikkelissaan he esittävät vaihdoksen onnistumisen kriteeriksi puolueen jonkinasteisen yhtenäisyyden ainakin seuraaviin vaaleihin asti, uuden puoluejohtajan kauden jatkumisen ainakin yhden kokonaisen vaalikauden ja tämän vaaliponnisteluistaan nauttiman laajan arvostuksen ja puolueen saamisen hallitukseen (Bynander & t'Hart 2008, 390). Kuten heidän valitsemansa kriteerit osoittavat, johtajavaihdoksen onnistumista voidaan vaalimenestyksen lisäksi lähestyä myös puolueorganisaation työrauhan, jatkuvuuden ja vastaavien kriteerien näkökulmasta – lopulta nämä ovat tulkinnankin kysymyksiä.

Vaikka Thomas Quinn (2012) näkee johtajavaaleissa useita myönteisiä tekijöitä, on hänenkin tulkintansa kielteisiä puolia painottava. Hän pohtii myös yksittäisten poliitikkojen kohtaamia henkisiä ja aineellisia kustannuksia ja korostaa etenkin haastajaksi nousseiden, vaalin hävinneiden ja heitä kannattaneiden vaikeuksia jatkaa uraansa puolueen riveissä. Koko puolueen osalle tuleviksi kustannuksiksi hän listaa seuraavat tekijät (Quinn 2012, 16–20):

- julkiseen valtakamppailuun liittyvät, epäyhtenäisyyden puolueen imagolle aiheuttamat haitat
- valintaan tuhrautuneen ajan – tuokin aika olisi voitu hoitaa politiikan asiakysymyksiä tai haastaa muita puolueita
- vaalin aiheuttamat konkreettiset taloudelliset kampanjointikulut ja muut kustannukset.

Quinn painottaakin puoluejohtajavaalin puolueelle aiheuttamaa mahdollista kielteistä julkisuutta sen sijaan, että näkisi johtajavaalin mahdollisuutena laajaan, ilmaiseen julkisuuteen ja puolueen sanoman sekä sen poliitikkojen tunnetuksi tekemiseen.

Kanadassa tehtyjä puoluejohtajavalintoja tutkineiden Brenda O’Neillin ja David K. Stewartin johtopäätökset tukevat käsitystä johtajavaihdosten kriittisyydestä puolueille. Heidän tutkimistaan vaihdoksista ylivoimaisesti suurinta osaa seurasi puolueen vaalitappio: 81 prosenttia miesjohtajista ja 95 prosenttia naisjohtajista ei onnistunut saamaan puoluettaan hallitukseen seuraavissa vaaleissa. Parhaiten menestyivät sellaiset uudet johtajat, joiden puolue jo oli hallitusvallassa – tosin näissäkin tapauksissa suurin osa johti puolueensa oppositioon. (O’Neill & Stewart 2009, 749–750.) Yksi luonteva selitys on tietysti vaihdosten syy: vaikka johtajat toisinaan jättävät tehtävänsä myös urakierrollisista syistä, siirtyäkseen elämässä eteenpäin tai jäädäkseen eläkkeelle, vallanvaihdokset ovat usein seurausta puolueen huvenneesta kannatuksesta tai johtajan epäsuosiosta (jotka usein kulkevat käsi kädessä). Jos puolueen kannatus on jo ollut laskussa, on epärealistista odottaa, että pelkkä johtajavaihdos muuttaisi tilanteen nopeasti.

Yusaku Horiuchi kollegoineen on esittänyt, että uudelle puoluejohtajalle on erityinen riski tulla valituksi pitkäaikaisen, usein vieläpä pääministerinä toimineen puoluejohtajan jälkeen. Näin on siksi, että asetelmaa leimaavat korkeat odotukset ja edellisen johtajan jättämä perintö, johon tulokasta väistämättä verrataan. (Horiuchi et al. 2012.)

Tässä luvussa käsitellyissä, keskenään osin ristiriitaisissa tutkimushavainnoissa tiivistyy yksi alan tutkimuksen hankaluuksista: tuloksia on usein vaikea verrata ja suhteuttaa toisiinsa, sillä tarkasteluun valitut aikajänteet ja johtajavaihdoksen onnistumisen mittarit vaihtelevat. Ongelmia sisältyy toisinaan myös laajojen aineistojen käsittelyyn, mikäli niistä vedettäviä johtopäätöksiä ei syvennetä ja varmisteta kontekstoimalla vallitseviin olosuhteisiin, esimerkiksi ajan poliittiseen kulttuuriin.

On tietysti sekä perusteltua että houkuttelevaa tarkastella laajoja, vuosikymmenien pituisia ja useita puolueita käsittäviä aineistoja, sillä ne tarjoavat suppeita aineistoja paremman perustan yleistettävälle johtopäätöksille. Toisinaan paitsi johtajavaihdosten dynamiikasta myös yksittäisten vaihdosprosessien syistä ja seurauksista on kuitenkin mahdollista saada seikkaperäisempi kuva, kun tarkasteltavana on vähemmän tapauksia mutta vastaavasti analyysiin sisällytetään enemmän olosuhdetekijöitä ja yksittäisten tapausten tarkastelun aikajänne on pidempi.

Vaikka tutkimusten tuloksissa on hajontaa, ovat kansainvälisten puoluejohtajavaihdosten tutkimukset osoittaneet tiettyjä yhteisiä trendejä, jotka näyttävät toistuvan maasta toiseen. Ensinnäkin johtajien asema näyttää olevan uhatumpi kuin aikaisemmin (Marsh 1993, 231). Toiseksi puolueissa on vallalla yleinen demokratisoitumiskehitys: puoluejohtajavaalissa äänioikeutettujen joukkoja on kasvatettu, ja prosessista on tullut aikaisempaa julkisempi. Näiden muutosten syyt vaihtelevat osin puoluekohtaisesti, ja merkitystä on ollut silläkin, millaisen kuvan

puolue haluaa itsestään antaa. (Marsh 1993, 231; Punnett 1993, 275; 1992, 155.)

Edellä esitetyt havainnot näyttävät pitävän paikkansa myös tässä väitöskirjassa tarkasteltujen suomalaispuolueiden kohdalla. Yhtäältä puolueen vetovastuun siirtyminen entistä enemmän johtajalle tekee tämän asemasta herkemmän, katsotaanhan myös menestyksen puute aikaisempaa suoraviivaisemmin johtajan syyksi. Toisaalta median merkityksen kasvu, puolueiden henkilöityminen johtajiinsa ja skandaalijulkisuuden vahvistuminen ovat tehneet käänteistä nopeampia: kielteistä julkisuutta puolueelleen tuovasta politiikosta voidaan pyrkiä eroon aikaisempaa nopeammin puolueen imagon suojelemiseksi. Demokratisoitumiskehitys puolestaan näkyy johtajavaalien järjestelyissä aikaisempaa suurempana avoimuutena. Myös vaalit itsessään näyttäisivät olevan usein aidommin kilpailuja kuin ennen.

Kysymykseen siitä, onko johtajavaihdos puolueelle eduksi vai haitaksi, ei tämän tutkimuksen aineiston pohjalta edes pyritä vastaamaan. Silmiinpistävää on joka tapauksessa se vaikeus, joka liittyy johtajavaihdoksen suotuisuuden ja tulevan johtajan menestyksen ennakointiin. Suomalaispuolueissa on kiivaastikin etsitty aikaan sopivia, laajaa kannatusta nauttivia ja puolueet menestykseen siivittäviä johtajia. Vaikka puoluejohtaja tulisi puoluekokouksen vaalissa valituksi selvin luvuin, ylivoimaisesti tai jopa yksimielisesti, ei menestys ole taattu. Puolueissa johtajavaihdosten aikana elätellyt korkeat odotukset eivät läheskään aina ole toteutuneet. Toisaalta osa puoluekenttää valinnan hetkellä vahvastikin jakaneista ehdokkaista on noussut menestyjiksi. (Aiheesta lisää luvussa 3.3.)

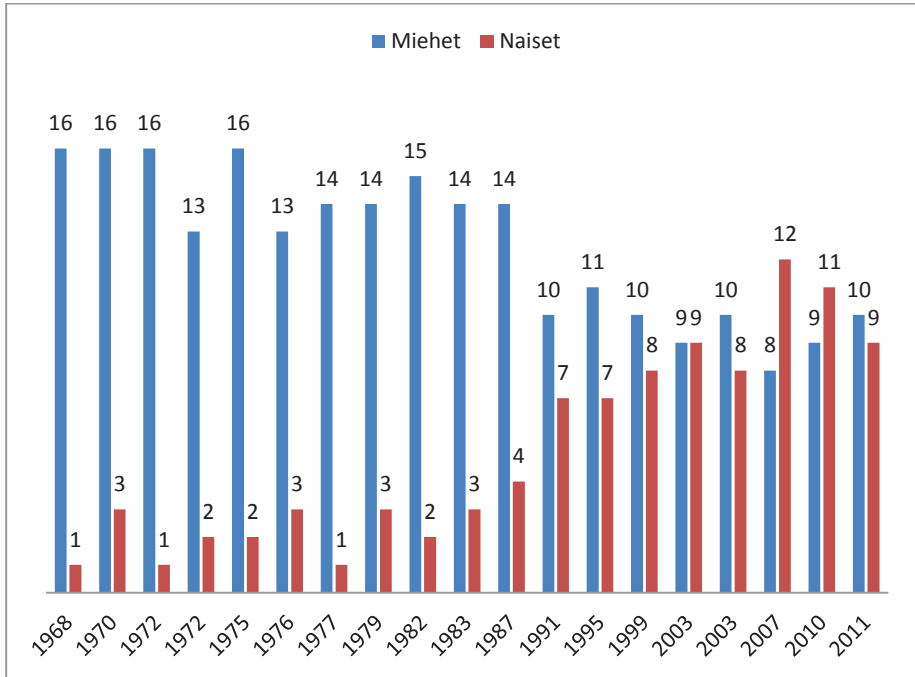
Sukupuolittuneisuus ja stereotypiat

Olen nainen. Se on se meidän suurin ero.

– Kokoomuksen johtajaehdokas Paula Risikko kilpakumppaneistaan *Helsingin Sanomissa* 7.6.2014.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on hyvin dokumentoitu kautta läntisten demokratioiden vallitseva, Suomessakin tuttu perusasetelma: politiikka on ollut sukupuolittunutta kahdessa mielessä. Yhtäältä valtaosa politiikan toimijoista, kuten parlamenttien jäsenistä, on ollut miehiä. Toisaalta politiikan ja poliittisen johtajuuden sukupuolittuneisuus on näkynyt asemien ja tehtävien sukupuolenmukaisena jakona.

Naisten poliittinen toiminta keskittyi Suomessa pitkään koulutus- ja hyvinvointipolitiikkaan. Ministereiksi nousseet naiset työskentelivät etupäässä sosiaali- ja terveystieteiden alalla ja opetus- tai kulttuuriministereinä. Puolustusministerin, val-

Kuvio 1. Valtioneuvoston sukupuolijakauma 1968-2011.

Kuvio 1. Luvut viittaavat hallitusten alkuperäisiin, vaalien jälkeen nimettyihin kokoonpanoihin. Luvuista on jätetty pois toimitusministeristöt (Aura I 1970, Aura II 1971, Liinamaa 1975). Valtioneuvoston Internet-sivut <http://valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/vuodesta-1917/haku/fi.jsp>. Kuvion laati Samuli Maxenius.

tiovarainministerin, ulkoministerin ja pääministerin tehtävät olivat pisimpään vain miesten hallussa. Kuten Jaana Kuusipalo asian summaa: naisten työn kanavoituessa yksittäisille politiikan lohkoille, miehille jäivät kaikki muut sektorit, mukaan lukien poliittisen järjestelmän ylimmät tehtävät. Samalla kun käsitys naisista ja miehistä keskenään erilaisina oli ollut avaamassa naisille tietä politiikkaan – naisten katsottiin soveltuvan erityisen hyvin sosiaali- ja koulutuskeskeisten hoitajiksi – naisten ”oletettu kyvyttömyys tulkita yleistähtoa” esti heitä pääsemästä muiden hallinnonalojen ministereiksi ja politiikan korkeimpiin johtotehtäviin. (Kuusipalo 2011, 9, 111–112; ks. myös Kittilson 2006; Dahlerup & Leyenaar 2013a; kuvio 1.)

Sukupuolenmukainen työnjako näkyi muillakin politiikan hierarkian tasoilla, kuten valiokuntapaikkojen jaossa: esimerkiksi arvostetuimmat ulkoasiainvaliokunta ja valtiovarainvaliokunta olivat pitkään miesvaltaisia (Lähtenmäki 2008, 196). Koska yhteiskunnallisessa työn- ja vallanjaossa niin poliittinen päätöksenteko kuin johtajuus (alaan katsomatta) ovat olleet etupäässä miesten tehtäväkenttää, on poliittinen johtajuus ollut ikään kuin kaksinkertaisesti sukupuolittunutta.

Sukupuolten tasa-arvo ja naisten edustus politiikassa ovat Suomessa edenneet pitkälti samaa tahtia kuin muissa Pohjoismaissa. Naiset saivat Pohjolassa poliittiset oikeudet varhain, mutta kesti vuosikymmeniä, ennen kuin heidän osuutensa parlamenteissa alkoi nousta. Vaikka yksittäisiä naisia nousi ministeriöiden tai pienten puolueiden johtoon, laajamittaisempi eteneminen politiikan johtotehtäviin kesti miltei vuosisadan. (Kuusipalo 2000, 42–43; Freidenvall 2013, 99–101, 118; Styrkársdóttir 2013, 125, 128, 113; Dahlerup 2013, 147, 155.) Suomi on kansainvälisesti katsottuna sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta edelläkävijä, mutta poliittisen johtajuuden yleiskuva on silti pitkälti samankaltainen kuin muuallakin: ennen 1990-lukua merkittävät naisjohtajat olivat harvinaisia.

Naisten lukumäärä läntisten demokratioiden parlamenteissa lähti nousuun 1970–1990-luvuilla toisen aallon feministisen liikkeen ja naisjärjestöjen ahkeran painostustyön seurauksena (Dahlerup & Leyenaar 2013b, 229–230). Vuoteen 2011 mennessä maailmassa oli noussut pääministeriksi 45 naista. Ensimmäinen heistä, Sri Lankan Sirimavo Bandaranaike, valittiin vuonna 1960, ja suurin osa (35) vuoden 1990 jälkeen. (Curtin 2011, 20). Koko maailman mittakaavassa Pohjoismaista Tanska ja Suomi ovat harvinaisuuksia siinä mielessä, että naisten edustus vaaleilla valittavissa politiikan instituutioissa on noussut korkeaksi ilman sukupuolikiintiöitä (Dahlerup 2013, 146).

On hyvä huomata, ettei politiikka ole poikkeus, pikemminkin päinvastoin. Naiset ovat aliedustettuja pohjoismaisissa eliiteissä yleisemminkin. Naisten osuus yhteiskunnallisissa eliiteissä vaihtelee Tanskan 12 prosentista Ruotsin 26 prosenttiin. Suomalaisessa valtaeliitissä naisia on 19 prosenttia, tosin naisten määrä on ollut selvässä kasvussa, ja itse asiassa juuri politiikassa naisia on eliittiasemassa enemmän kuin muualla yhteiskunnassa. (Ruostetsaari 2007, 162; Ruostetsaari 2012, 275.)

Vallinneella asetelmalla on ollut itseään vahvistava vaikutus. Miesten asema yhteiskunnallisten johtotehtävien haltijoina on ylläpitänyt maskuliinisuuden ja johtajuuden kytköstä ja käsityksiä siitä, millaiset tehtävät soveltuvat naisille ja millaiset miehille biologisen sukupuolen perusteella. (Keohane 2010, 121, 125–126; ks. myös Carli & Eagly 2007, 128; Pittinsky et al. 2007.) Johtajuuden ja maskuliinisuuden kytkös näkyy myös tavassamme puhua johtajista ”suurmiehinä” tai ”valtiomiehinä”. Se, että feminiinisyys ja valta on konstruoitu sosiaalisesti toisilleen vastakkaisiksi, on ollut yksi keskeisistä hidasteista naisten pyrkiessä valta-asemiin. (Rhode & Kellerman 2007, 6–7.) Tämä on heijastunut myös siihen, miten valta-asemiin pyrkiviä tai vallassa olevia naisia mediassa arvioidaan ja esitetään (vrt. Luenenborg et al. 2011, 58).

Stereotyypioilla viitataan tapaan esittää mekaanisia olettamuksia johonkin sosiaaliseen ryhmään kuuluvasta yksilöstä hänen viiteryhmäänsä koskevien käsitysten

ja uskomusten perusteella. Poliitikassa sukupuolistereotyyppiat näkyvät paitsi sitä koskevinä oletuksina, millaiset politiikanlohkot ovat naisille ja miehille luontaisia, myös siinä, millaisia nais- ja miespoliitikkojen uskotaan henkilöinä ominaisuuksiltaan olevan. (Norris 1997a, 8–9).

Suurin osa johtajuuteen yhdistetyistä ominaisuuksista, kuten itsenäisyys, jämäkkyys ja päämäärätietoisuus, on maskuliiniseksi tulkittuja. Stereotyyppisesti naisiin liitettyjä, feminiiniseksi katsottuja ominaisuuksia taas ovat esimerkiksi ystävällisyys, avuliaisuus ja yhteistyökykyisyys. (Heilman 2001, 658.) Poliittisen johtajuuden yhteydessä myös rehellisyys näyttäisi olevan herkemmin naisiin kuin miehiin liitetty piirre (esim. Jensen 2008, 158; Stykárðóttir 2013).

Vaikka sukupuolesta johdetut stereotyyppiat esimerkiksi naisten sovittelevuudesta ja yhteistyöhakuisuudesta joidenkin naisten kohdalla pitäisivät paikkansa ja olisivat heille tietyissä tilanteissa eduksi, eivät stereotyyppiat monien kohdalla vastaa todellisuutta ja voivat olla toisissa tilanteissa haitaksi (Jensen 2008, 159–160; myös Pittinsky et al. 2007, 98–114; Carli & Eagly 2007; Heilman 2001). Riskinä on, että epäonnistuminen esimerkiksi naisilta odotettujen ”kiltteyden” ja yhteistyöhakuisuuden ilmentämisessä tulkitaan herkemmin jyrkkyydeksi ja autoritaarisuudeksi kuin vastaava miesjohtajien käytös (vrt. Carli & Eagly 2007, 128; Gidengil & Everitt 2003, 574). Lisäksi, kuten tämäkin väitöstutkimus osoittaa, naisiin usein mekaanisesti liitettyä kiltteyttä ja ”pehmeyttä” on käytetty myös argumenttina heidän johtajaksi valitsemistaan vastaan. Pärjäisikö kiltti nainen kovassa politiikassa, ison ja miehisen liikkeen ruorissa?

Lasikatot, pyöröovet ja liukkaat jyrkänteet

Tämän väitöstutkimuksen kannalta näkökulmaltaan hyödyllisintä tutkimusta puolueiden naisjohtajista on tehty Kanadassa. Yksi kiinnostavimmista on pitkän aikajänteen ja sukupuolinäkökulman johtajavalintoihin yhdistävä Brenda O’Neillin ja David K. Stewartin tutkimus (2009), joka käsittää 135 liittovaltiotason ja maakunnallisen tason johtajaa kanadalaispuolueista vuosilta 1980–2005. Heistä 21 (15,5 %) oli naisia.

O’Neillin ja Stewartin tutkimuksen mukaan Kanadassa johtajaksi nousevilta naisilta ei edellytetty enemmän kompetenssia (esimerkiksi kokemusta tai koulutusta) kuin miehiltä, pikemmin päinvastoin (vrt. Yhdysvaltojen osalta myös Shea & Harris 2006, 76). Toisaalta, vaikka naisia alkoi olla entistä enemmän tehtävissä, joista puolueet tyypillisesti valitsevat johtajansa, naisten määrä puolueiden johdossa laski 2000-luvulla. Pelkästään ehdokkaaksi soveltuvien naisten lukumäärän

kasvu ei siis riitä takaamaan sitä, että naisiakin valitaan johtajiksi. (O'Neill & Stewart 2009, 741–742, 747–749.)

Kanadassa naisten voittamat puolueiden johtajavaalit ovat olleet yhtä kilpailtuja, elleivät kilpaillumpia, kuin miesten voittamat, mutta valitut naiset saivat taakseen puolueväen niukemman kannatuksen (keskimäärin 59 %) kuin valituksi tulleet miehet (keskimäärin 72 %). Tarkastelluista valituksi tulleista miehistä 26 % valittiin ilman vastaehdokkaita, naisista ei yhtäkään. Naisia myös valittiin miehiä todennäköisemmin johtamaan huonosti menestyvää puoluetta. Nämä tekijät saattavat osaltaan selittää sitä, että valituksi tulleiden miesten kaudet olivat naisten kausia pidempiä ja miehet veivät puolueensa useammin vaalivoittoon kuin naiset – tosin suurin osa kaikista johtajaa vaihtaneista puolueista kärsi vaalitappion. Suurissa puolueissa erot nais- ja miesjohtajien kausissa olivat selvimmät: miehet pitivät johtajanpaikkansa keskimäärin 5,3 vuotta, naiset vain 2,4 vuotta. (O'Neill & Stewart 2009, 746–747.)

O'Neill ja Stewart selittivät naisten huonompaa menestystä puolueiden johdossa useilla tekijöillä. Naisia valittaessa vallinnut vähäisempi yksimielisyys heikensi heidän asemaansa alusta lähtien, toisaalta naisten valintoihin liitetty uutuusarvo nosti toiveet korkealle, mikä taas teki pettymyksistä kirvelevämpiä. Naisilla oli valituksi tullessaan myös miehiä vähemmän kokemusta lainsäädännöllisestä työstä. Lisäksi tappiolliset vaalit linkitettiin johtajan sukupuoleen, jos tämä oli nainen: epäonnistuja oli naisjohtaja, ei puoluejohtaja. (O'Neill & Stewart 2009, 752–753.)

Toisaalta Horiuchin ja tämän kollegoiden 448 puoluejohtajaa ja 23 maata käsitävässä tutkimuksessa ei merkittävää eroa nais- ja miespuoluejohtajien kausien kestossa havaittu. Tutkijat tosin huomaussivat muutamien yksittäisten pitkäaikaisen naispuoluejohtajien (Margaret Thatcher ja Angela Merkel) kausien voineen vääristää tulosta (Horiuchi et al. 2012, 23).

Millaisia puolueita tai niiden alueellisia osastoja naiset sitten ovat yleisesti ottaen saaneet johdettavikseen? Naisia on valittu todennäköisemmin ja varhemmin pienten kuin suurten puolueiden johtoon. Useat tutkimukset ovat myös osoittaneet vasemmistoon tai poliittiseen keskustaan kuuluvien puolueiden olleen oikeistopuolueita avoimempia naisten johtajuudelle. (O'Neill & Stewart 2009; Bashevkin 2010, 83–84; Shea & Harris 2006, 69; myös Kittilson 2006, 49; Lawless & Fox 2010, 111.)

Suomen perspektiivistä kiinnostava tutkimushavainto liittyy siihen, millaisessa tilassa tai kilpailuasemassa olevien puolueiden johtajiksi naisia on valittu. Linda Trimblen ja Jane Arscottin tekemässä, niin ikään kanadalaispuolueita koskevassa tutkimuksessa osoitettiin, että vaikka puolueet eivät varsinaisesti olisi avoimia naisten johtajuudelle, ne voivat ahdingossaan hakea pelastusta naisjohtajasta tämän uutuusarvon vuoksi. Samalla puolueet ovat olleet pian valmiita hylkäämään

johtajaksi valitsemansa naisen, jos ”sukupuolikortin” pelaaminen ei ole tuonut toivottua ihmettä. (Trimble & Arscott 2003 9–10, 71–77.)

Naisten johtajuuteen onkin lasikaton lisäksi liitetty myös vertauskuva pyörövestä: naisten mahdollisuus johtaa puoluetta on pikemmin pyrähdys johtotehtävissä kuin vakaata vallassa pysymistä. Kanadassa osa valituista naisista pysyi asemassaan alle vuoden, ja vain harva sai toisen mahdollisuuden kerran epäonnistuttuaan. Toisaalta naisia valittiin todennäköisemmin johtamaan mainettaan tai kannatustaan menettäneitä puolueita, ja heidän odotettiin hoivaavan ne kuntoon. Mikäli naisjohtajat onnistuivat tehtävässä ja puolueesta tuli entistä vetovoimaisempi, heidät haastettiin pian. Tämä yleensä johti ikään kuin siirtymäkaudeksi valitun naisen syrjäyttämiseen. (Trimble & Arscott 2003, 71–72, 76–77, 98.)

Edellä kuvatut Linda Trimblen ja Jane Arscottin tutkimuksen tulokset vaikuttavat naisjohtajien kannalta synkiltä. Kuitenkin myös muissa kanadalaispuolueita koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että naisia valitaan todennäköisemmin heikossa tilassa olevien tai valta-asemaltaan vähäisten puolueiden johtajiksi (O’Neill & Stewart 2009, 752; Bashevkin 2010, 72, 87). Samansuuntainen on myös Yhdysvaltojen paikallistason puoluejohtajia tarkastelleen tutkimuksen tulos: naisten johtamukseen saamat puolueorganisaatiot sinnittelivät pienemmin varoin kuin miesten johtamat. Mahdollinen selitys on, että naiset ovat onnistuneet varainkeruussa miehiä huonommin. Tutkijat pitävät kuitenkin todennäköisempänä vaihtoehtoa, että käytössä eräänlainen lasikaton muoto, jossa kukoistavimmat ja parhaiten rahoitetut organisaation osat on varattu miesten johdettaviksi. (Shea & Harris 2006, 81.)

Nämä tutkimustulokset saavat edelleen tukea yritysjohtajaksi rekrytoitumista koskevasta tutkimuksesta. Vaikka naisia valitaan johtajiksi aikaisempaa enemmän, he nousevat miehiä todennäköisemmin johtamaan kriisissä olevia organisaatioita. Epäonnistumisen ja kritiikin riskit ovat näin suuremmat kuin miehillä. Lasikaton sijaan tai lisäksi naiset kohtaavatkin usein myös lasijyrkänteen (*glass cliff*). (Ryan & Haslam 2005; Haslam & Ryan 2008.) Mahdollisia selityksiä sille, miksi naisia valitaan todennäköisemmin vaikeille paikoille, on useita (Haslam & Ryan 2008, 531, 542–544):

- naisten voi olla helpompi tulla valituiksi huonosti menestyvän organisaation johtotehtäviin, jos niihin kohdistuu tavallista vähemmän kilpailua
- naisten (ajateltujen) ominaisuuksien, kuten neuvottelevuuden ja empaattisuuden, voidaan uskoa soveltuvan paremmin kriisijohtajuuteen
- naisjohtajaa ei mahdollisesti pidetä yritykselle yhtä arvokkaana, joten hänen kohdallaan voidaan herkemmin ottaa epäonnistumisen riski
- kriisiyrityksen johtajaksi pääsy voidaan tulkita naiselle paremmaksi ”tilaisuudeksi” kuin miehelle.

Monien yksittäisten, kansainvälisesti tunnettujen valtionaisten tarinat näyttävät olevan linjassa tässä luvussa esitettyjen tutkimustulosten kanssa. Ison-Britannian konservatiivipuolueen Margaret Thatcher valittiin vuonna 1975 vaalitappion kärsineen puolueensa johtajaksi uutena alkuna ja yllätyksenä monelle. Saksan Angela Merkel taas nousi CDU:n johtoon vuonna 2000 siivoamaan edeltäjiensä Helmut Kohlin ja Wolfgang Schäublen korruption mustaamien kausien jälkiä. Naisena ja itäsaksalaisena Merkel oli riittävän erilainen symboloidakseen suurta muutosta ja uutta alkua puolueelleen. Niin Thatcher kuin Merkel ajateltiin valintahetkellä vain siirtymävaiheen johtajiksi. (Mckay 2004, 58, 68; Jensen 2008, 39–41, 44; Geissel 2013, 212–213).

Samantapainen asetelma oli Kanadassa vuonna 1993, kun vaikeuksissa olleen hallituksen keulakuvaksi ja ilmeen raikastajaksi valittiin Kim Campbell (Jensen 2008, 47–48), ja Norjassa vuoden 1981 vaalien alla, kun vaalitappiota pelännyt työväenpuolue valitsi johtajakseen Gro Harlem Brundtlandin (Jensen 2008, 46–47). Samoin Ruotsin sosiaalidemokraattien ensimmäisen naisjohtajan Mona Sahlinin (2007), Suomen sosiaalidemokraattien johtoon nousseen Jutta Urpilaisen (2008) ja keskustan johtajaksi ja pääministeriksi nousseen Mari Kiviniemen (2010) valinnat tapahtuivat puolueiden ollessa vaikeuksissa ja etsiessä uutta alkua.

Toisaalta aina ei ole aivan yksinkertaista erottaa toisistaan konkreettista tilannetta ja siitä tehtyjä tulkintoja. Naisvaltiojohtajien mediajulkisuutta analysoinut tutkimus osoitti, että tiedotusvälineet myös tulkitsevat naisten valintoja kehyksessä, joka esittää heidät muutoksen merkkeinä. Osin tämä kehys juontui naisten tavasta esittää itsensä puolueiden korruption kitkijöinä ja uudistajina. (Norris 1997b, 163; ks. myös Campus 2013, 48.)

Kiinnostava tutkimushavainto on, että noin neljännes politiikan huipulle nousseista naisista maailmassa on valittu tehtävään väliaikaisesti: esimerkiksi johtajan sijaiseksi tai tiettyä siirtymäkautta hoitamaan (Jensen 2008, 77–78). Myös Suomen ensimmäiseksi pääministeriksi nousseen naisen, keskustan Anneli Jäätteenmäen, taival puolueensa keskustan johdossa alkoi sijaisjohtajana.

Yleisesti ottaen naisten asema politiikan johtopaikoilla on kansainvälisesti katsottuna vahvistunut. Useat esimerkit kuitenkin osoittavat, ettei sukupuolten tasa-arvon edistyminen ja naisten aseman vahvistuminen noudata tasaisesti nousevaa käyrää. Tutkijat ovat varoittaneet, että naisten edustuksen kasvu voi olla väliaikainen ilmiö – takapakkejakin on jo tullut. (Trimble & Arscott 2003, 98; Carroll & Dittmar 2013, 43–44; Dahlerup 2013, 163–165.)

Naiset ja miehet johtajavaalien julkisuudessa

Tämän väitöstutkimuksen näkökulmasta olennaista on myös naisten poliitikkoina ja ehdokkaina saamaa mediajulkisuutta koskeva tutkimus. Aihepiiriin tutkijat ovat olleet kiinnostuneita esimerkiksi siitä, miten julkisuus naisten ja miesten kesken jakautuu ja miten poliitikkonaisia julkisuudessa kuvataan. Huomiota ovat saaneet ne roolit, joissa naisia esitetään (poliitikkonaisetkin kuvataan usein äiteinä tai vaimoina) ja toisaalta naisista esitetyt arviot ja käsitykset, jotka usein ovat olleet sukupuolistereotyyppioiden värittämiä. (Norris 1997a, 7–10.)

Sen mittaaminen, mikä merkitys julkisuudella lopulta on valituksi tulon kannalta, on pulmallista, eikä se ole tämän tutkimuksen tavoitteenakaan. Sen sijaan kiinnostus kohdistuu siihen, miten naisten ehdokkuuksiin ja ajatukseen naisen valitsemisesta suhtauduttiin ja millaisia käsityksiä naisista johtajina esitettiin. Tämän vuoksi tutkimusta varten on käyty läpi myös naisten poliitikkoina ja ehdokkaina saamaa julkisuutta käsittelevää tutkimusta.

Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että naisten ja miesten mediajulkisuudessa on eroja. Poliitikasta uutisoitaessa miespoliitikko on ollut normi myös Suomessa. Miehillä vallan tavoittelu ja vallankäyttö on nähty luontevaksi, ja heidän on ”luonnostaan” katsottu sopivan politiikkaan, mutta naisten mukanaolo on edellyttänyt perusteluja. (Railo 2011, 244–246.) Alan tutkijoiden keskuudessa keskeinen kritiikinaihe oli pitkään naispoliitikkojen mieskollegojaan vähäisempi ja sävyltään negatiivisempi julkisuus (ks. esim. Ross 2002, 163). Sittemmin nämä erot näyttävät tasoittuneen (vrt. Campus 2013, 39–40), tosin tilanteet ja tutkijoiden niistä tekemät tulkinnat vaihtelevat maittain. Osa katsoo myönteistä muutosta tapahtuneen vähemmän.

Vuonna 2013 ilmestynyt artikkeli Kanadan puolueiden johtajavaalien 1975–2012 käsittelystä *Globe and Mail* -lehdessä analysoi aihetta julkisuuden henkilöitymisen ja sukupuolittumisen näkökulmasta. Tutkijat kysyivät, muuttuiko puolueiden johtajavaalien ehdokkaiden käsittely tarkastelukaudella yleisesti ottaen henkilöityneemmäksi (ei muuttunut), ja toisaalta, esiintyivätkö naisehdokkaat miehiä todennäköisemmin henkilöivässä julkisuudessa (kyllä esiintyivät). (Trimble et al. 2013; myös Trimble 2007; henkilöitymisestä vrt. Langer 2007 & 2011; Elmelund-Præstekær et al. 2011; toisaalta Karvonen 2010; naisista puoluejohtajien tv-tenteissä ks. Gidengil & Everitt 2003.)

Suomalaisissa tiedotusvälineissä naispoliitikot alkoivat näkyä aikaisempaa enemmän 1980-luvun kuluessa. Tuota vaihetta leimasi etenkin naistenlehti- ja iltapäivälehtijulkisuus ja uutisointi, jossa korostuivat poliitikkonaisten yksityiselämä ja henkilökohtaiset kokemukset. Myöhemmin noista näkökulmista on käsitelty enenevästi miehiäkin. (Pernaa & Railo 2006, 48, 50–53.)

Naisten ja miesten poliitikkoina saamaa julkisuutta koskevien tutkimusten tulokset ovat osin ristiriitaisia, mitä selittävät niin tutkimusasetelmien ja -menetelmien erot kuin maakohtaiset erot. Suomalaista politiikan julkisuuden vuosien 2008 ja 2009 perusvirtaa tarkastelleessa tutkimuksessa huomattiin, ettei kymmenen näkyvimmän poliitikon joukossa ollut yhtään naisministeriä. Näin oli siitä huolimatta, että ministereistä yli puolet oli naisia ja toisaalta näkyvimmissä kymmenikössä oli viisi miesministeriä. (Berg et al. 2009, 66.) Toisaalta on myös tutkimustuloksia, jotka osoittavat naisten saavan enemmän julkisuutta kuin heidän asemansa voisi antaa olettaa (esim. Trimble 2007, 986). Naisten poliittisina johtajina saaman julkisuuden määrään vaikuttaakin toisinaan myös se, että naisten johtajuus on edelleen uutinen itsessään (Norris 1997b, 153; Trimble 2007, 974). Perusteltu oletus kuitenkin on, että kun naisten lukumäärä politiikan kärkipaikoilla kasvaa, kasvaa myös naispoliitikkojen näkyvyys mediassa ja heihin aletaan suhtautua luontevammin (vrt. Luenenborg et al. 2011, 57).

Naisten asema politiikassa on vahvistunut ja naispoliitikkojen saama julkisuus lisääntynyt, mutta se ei vielä tarkoita, että naisia ja miehiä käsiteltäisiin samalla tavoin (vrt. esim. Norris 1997b, 157–163). Tuoreessa politiikan naisjohtajia ja mediaa käsittelevässä teoksessa esitetään, että naisjohtajat kohtaavat mediajulkisuudessa edelleen usein kaksoishaasteen: sukupuolistereotyyppioita ylläpitävä media kritisoi heidän yhtäältä olevan liian hallitsevia ja jämäköitä, toisaalta liian huolehtivia ja sovittelevia (Campus 2013, 115).

Populismi: olosuhteiden hyödyntämistä ja mediataitoja

Pelastajilla on pelkääville vastaus. – – Populistinen pelastaja maalaa yleisölleen synkän kuvan, joka varmasti monilta osin on täysin todellinen, ja antaa myös keinon uhkan voittamisesta.

– Timo Soini populistijohtajuudesta pro gradu -tutkielmassaan 1988, 9.

Klassikkoteoksessaan *Leadership* James MacGregor Burns määrittelee poliittisen johtajan tehtäviksi seuraavat (1978, 337–338):

- puolueen nykyisten ja mahdollisten tulevien äänestäjien halujen ja tarpeiden tunnistaminen
- odotusten nostattaminen ja kiihdyttäminen
- lisäjoukkojen värvääminen puolueen riveihin
- vaalien voittaminen ja puolueen vaikutusvallan käyttäminen hallituksessa ja sen ulkopuolella
- vallassa pysyminen vaaleja edelleen voittamalla.

Burnsin esittämä tehtäväkuvaus ja sen sisältämät odotukset pätevät tietysti kaikkiin puoluejohtajiin puolueen tyyppiin katsomatta. Populistipuolueille ja populistiselle johtajuudelle erityisen tärkeää on kuitenkin vahvuus nimenomaan määritelmän kuvaaman syklin alkuosan toteuttamisessa: taidossa tunnistaa puolueen markkinarako ja löytää kodittomat äänestäjät, mobilisoida kannattajia ja näin kasvattaa puoluetta nopeasti.

Populistipuolueiden haasteeksi on vastaavasti esitetty vaikeus ottaa tarjoutuva valta-asema vastaan ja astua hallitukseen. Yhtäältä riskiksi on nähty näille puolueille ominainen kansanliikemäisyys, organisaation ohuus ja kiertyminen johtajapersoonan ympärille – valmiudet hallitusvastuuseen nousuun etenkin nopean kasvun jälkeen eivät välttämättä ole kovin hyvät. Toisaalta uhkaksi on nähty liian nopea sulautuminen olemassa oleviin yhteiskunnallisiin valtarakenteisiin. Koska populistipuolueet ponnistavat valtaapitävien ja vallitsevien olosuhteiden kritiikistä, niille voi olla erityisen kohtalokasta tulla tulkituksi osaksi valtakoneistoa. (Heinisch 2003; Abedi & Lundberg 2008.)

Populististen liikkeiden nousua on selitetty esimerkiksi taloustilanteen heikkenemisellä, kansalaisten pettymyksellä hallitseviin puolueisiin, kasvavalla maahanmuutolla ja rikollisuudella sekä nopealla yhteiskunnallisella muutoksella, josta monet kokevat jäävänsä osattomiksi (esim. Widfeldt 2000; Golder 2003; Rydgren 2004, 2005; Coffé et al. 2007; Ivarsflaten 2007; Mudde 2007; Smith 2010).

Otollisissakin olosuhteissa tarvitaan kuitenkin joku, joka argumentoi ja politisoi uhkan, pettymyksen ja toivon tunteet poliittiseksi liikkeeksi. Tarvitaan myös väyliä tämän viestin perille saattamiseen. Populistipuolueiden menestyksen keskeisiksi tekijöiksi onkin esitetty yhtäältä huomiota ja tunteita herättävä, karismaattinen puoluejohtaja ja toisaalta hänestä ja hänen puolueestaan raportoiva media. Olennaisia ovat niin johtajan taidot hyödyntää mediaa puolueen sanoman levittämisessä kuin median alttius tarttua populistipuolueiden syötteihin ja itsekin käsitellä politiikkaa populismista tutulla otteella. Johtajuuden merkitystä korostavat myös populistipuolueet itse, mikä Paul Taggartin mukaan heijastaa sekä halua nähdä asiat yksinkertaisina ja selkeinä, että uskoa johtajuuden voimaan sinänsä (2000, 103). Populistipuolueissa johtajuuteen näyttää kohdistuvan erityisiä odotuksia, sillä vaikka näiden puolueiden kannattajia motivoi nimenomaan äänensä saaminen kuuluville, he myös odottavat tulevaisuutta johdetuiksi (Mudde 2004, 558).

Vaikka julkisuus on kaikille puolueille 2000-luvulla tärkeää, ja vaikka kaikki puolueet henkilöityvät jossain määrin johtajiinsa, mediajulkisuuden ja johtajuuden kytkös on erityisen perusteltu tarkastelukulma juuri populististen liikkeiden nousua tutkittaessa. Tulokaspuolueelle tiedotusvälineiden tarjoama ilmainen nä-

kyvyys – ja myös sen tarjoama kansalaisten vakuuttamisen kannalta tärkeä legitimitetti, hyväksyttävyyttä – on lähes menestyksen ehto.

Kuten tämän tutkimuksen artikkeleissa 3 ja 4 tarkemmin kuvataan, populistijohtajan taitoa on löytää sellaiset äänestäjäkunnassa oraalla olevat tai jo vahvistuneet mielipiteet, joita muut puolueet eivät politiikassaan vielä kanavoiv. Seuraava askel on puolueen sanoman markkinointi kansalaisille tavalla, joka saa tempaistua heidät mukaan joko puolueen riveihin ehdokkaaksi ja kampanjatyöhön tai ainakin äänestäjiksi. Tässä kaikessa johtajan rooli on keskeinen, sillä etenkin laajaa läpimurtoa vasta yrittävän puolueen rivit ovat yleensä vielä harvat ja organisaatio on heikko.

Tämän tutkimuksen artikkeleissa populistijohtajuutta tarkastellaan perussuomalaisen Timo Soinin mediastrategioiden ja julkisuudenhallinnan näkökulmasta. Tutkimuksen kohde on myös itse tutkinut populismia pro gradu -tutkielmassaan (Soini 1988), joten Soinille akateemisen tutkimuksen keskeiset teesit populismin ja populistijohtajuuden dynamiikasta olivat tuttuja jo ennen hänen puoluejohtajaksi nousuaan. Soini korosti opinnäytteessään puoluejohtajan asemaa juuri heikon organisaation puutteiden korvaajana:

[Populistijohtaja] on yleensä, tai ainakin sellaisena hänet kuvataan, epäpoliittinen henkilö, joka on olosuhteiden pakosta ja yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden johdosta joutunut mukaan. Hänet voidaan nähdä sekä demagogina että pelastajana.

– Soini 1988, 8.

Mediajulkisuudesta tekee puolueille tärkeän se, että kansalaisten politiikkasuhte on vahvasti mediavälitteinen: he saavat tietoa puolueista, niiden tavoitteista ja poliitikoista median välityksellä. Tutkimukset myös osoittavat julkisuuden keskittyvän aiempaa enemmän puoluejohtajiin (tästä tarkemmin luvussa 4.2.). Ei siis ole yhdentekevää, miten paljon puolue saa näkyvyyttä, ja vaikutusta voi myös olla sillä, minkä luonteista saatu näkyvyys on.

Iltapäivälehdistö on useissa maissa osoittautunut populistipuolueille oivaksi aisapariksi. Näin on ollut myös Suomessa, kuten tämän tutkimuksen artikkelit 3 ja 4 osoittavat. Tähän kytkökseen on useita syitä. Ensinnäkin iltapäivälehtien eliitteihin, poliitikkoihin ja politiikkaan kohdistama sitkeä kritiikki pohjusti tietä myös populistiselle eliittikritiikille. Molemmille on ollut ominaista vastakkainasettelujen rakentaminen, liioittelu, tunteiden hyödyntäminen viestinnässä ja asettuminen kansalaisen rinnalle valtaapitäviä vastaan (vrt. Heino 2006 & 2007; Taggart 2000, 91–95). Monissa maissa on myös havaittu populistiliikkeiden kannattajakunnan ja keltaisen lehdistön lukijakunnan olevan osittain samoja, minkä vuoksi kyseisissä lehdissä populistipuolueita käsitellään usein myönteisemmin

kuin muissa tiedotusvälineissä (Stewart et al. 2003, 222).

Julkisuuden sisällön vaikutus ei kuitenkaan ole sillä tavoin mekaaninen, että esimerkiksi kielteinen kirjoittelu ja kriittiset uutisjutut välttämättä saisivat kansalaiset suhtautumaan käsitelyyn puolueeseen torjuvasti. Populistiset johtajat asemoivat itsensä – omaan tosiasialliseen asemaansa ja taustaansa katsomatta – ”kansan” rinnalle ja eliittejä vastaan. Kuten tämän väitöstutkimuksen populismia käsittelevissä artikkeleissa osoitetaan, tästä asetelmasta käsin populistijohtajien on luontevaa esiintyä myös altavastajaan tai jopa uhrin roolissa. Näin kielteinen julkisuus voidaan esittää jälleen yhdeksi puolueen vastustamisen ja kansalaisten aliarvioimisen merkiksi. Mikäli median yleisö allekirjoittaa tämän tulkinnan, kriittinenkin kirjoittelu voi kääntyä populistipuolueelle eduksi.

2.4 Johtajuustutkimuksen katveita ja kipukohtia

Kuten tutkimukset usein, myös puoluejohtajavalintoja koskevat tutkimukset tapaavat alkaa havainnolla, että aihetta on tutkittu vähemmän kuin sen painoarvo edellyttäisi. Kuitenkin 2010-luvulle tultaessa puolueiden johtajavalintoja koskevaa tutkimusta on tehty jo melko runsaasti. Kuten edellä on esitetty, etenkin Ison-Britannian puolueiden johtajavalinnoista on julkaistu kymmeniä tutkimuksia. Silti paljon on vielä tutkimatta. Näin on ensi sijassa siksi, että tutkimuksen valtavirta on ollut valtio-opillista ja keskittynyt valintamenettelyihin. Niin politiikan kuin yrityselämänkin piirissä tehtyä tutkimusta on kritisoitu puutteista, jotka liittyvät tutkimuskohteen vähäiseen kontekstointiin, laadullisen, tieteenalarajat ylittävän ja johtajavaihdosten prosessiluonnetta ymmärtävän otteen niukkuuteen sekä turhan lyhyiden aikajänteiden tarkasteluun. Poliitiikan ja yrityselämän johtajuutta käsittelevät tutkimukset eivät myöskään juuri ole hyödyntäneet toistensa löydöksiä.

Johtajavalintojen tutkimuksessa on edelleen katvekohtia, mutta ainakaan itsekritiikin ja -tutkiskelun puutteesta ala ei kärsi. Aihepiirin kirjallisuuskatsaus osoittaa, että johtajuustutkimuksen piiristä löytyy useita eri vuosikymmeninä tehtyä tutkimusta kriittisesti analysoivia artikkeleita (Gordon & Rosen 1981; Kohler & Strauss 1983; Kesner & Sebor 1994; Lowe & Gardner 2000; Osborn et al. 2002; Bryman 2004; Giambatista et al. 2005; Haslam & Ryan 2008; Ciulla 2008; Gardner et al. 2010). Seuraavassa yritysjohtajuuden ja poliittisen johtajuuden tutkimuksen katvealueita ja kipukohtia käsitellään teemoittain näiden alojen sisäisen kritiikin ja tämän väitöstutkimuksen esiin nostamista näkökulmista.

Sukupuolen käsittely

Johtajuus on muodostunut läntisissäkin demokratioissa niin miesvaltaiseksi, että on selvää, että sukupuoli on ollut keskeinen kriteeri johtajia valittaessa. Toistaiseksi sukupuoli ei kuitenkaan ole herättänyt erityistä kiinnostusta valtavirran johtajuustutkimuksessa (Gardner et al. 2010, 951) tai puoluejohtajavaihdosten tutkimuksessa. Useat tutkimuksista ovat ikään kuin sukupuoleettomia, koska tämä näkökulma yksinkertaisesti ohitetaan. Ristiriita vallitseekin siinä, että vaikka johtajuus on konkreettisesti yhteiskunnallisessa työnjaossa ollut vahvasti sukupuolitunutta, sukupuolta ei ole tavattu sisällyttää sitä koskevan tutkimuksen asetelmiin.

Vaikka johtajavalintoja ja -vaihdoksia on etenkin Isossa-Britanniassa tutkittu määrällisesti paljon, on tuo tutkimus toistaiseksi ollut valtaosin otteeltaan sukupuolta tunnistamatonta. Tämä on linjassa yleisemmän valtio-opillisen tutkimuksen perinteen kanssa: esimerkiksi puolueeteoriat ovat antaneet niukasti välineitä ymmärtää myöskään naisten puolue toiminnan muotoja ja sisältöä (Sundberg 1995, 84).

Aikaisemman valtavirran tutkimuksen näennäinen sukupuolineutraalius on käytännössä ollut mieslähtöisyyttä. Tämä näkyy esimerkiksi tavassa, jolla englanninkielisessä tutkimuksessa johtajaan viitataan oletusarvoisesti miehenä (*he*). John S. Ahlquist ja Margaret Levi (2011) sekä Yusaku Horiuchi kollegoineen (2012) ovat tästä poikkeuksia: edelliset viittaavat johtajiin systemaattisesti naisina (*she*), jälkimmäiset pitävät esillä molempia vaihtoehtoja (*he / she*).

Naisten käsittelyn vähäisyys palautuu osittain heidän vähäiseen edustukseensa puolueiden johtopaikoilla. Vaikka Ison-Britannian konservatiivipuoluetta johtanut Margaret Thatcher oli yksi maailman tunnetuimmista naispuoluejohtajista ja -pääministereistä, hänen pitkä, vahva kautensa pääministerinä (1979–1990) on toistaiseksi jäänyt yksittäiseksi poikkeukseksi. Tämä ei silti estäisi brittitutkijoitakaan tutkimasta johtajuutta myös sukupuolen näkökulmasta. Monet heitä jo tähän mennessä kiinnostaneet kysymykset, kuten se, millaisia johtajia minkilainen vaalimenettely on omiaan nostamaan valtaan, olisivat hedelmällisiä myös sukupuolten välisen vertailun näkökulmasta. Koska Isossa-Britanniassa paitsi poliittinen johtajuus myös parlamentaarikon työ edelleen on vahvasti sukupuolitunutta miesten hyväksi, tarjoaisi maa ja sen poliittinen kulttuuri toisaalta erinomaisen kohteen vallan ja maskuliinisuuden kytkösten tutkimiselle. Millaiset käytännölliset, kulttuuriset, symboliset sekä viralliset ja epäviralliset tekijät kanavoivat poliittisen vallankäytön edelleen miesten alueeksi?

Jennifer Curtinin esittämä toive siitä, että johtajuuden valtavirtatutkimus perehtyisi myös sukupuolesta kiinnostuneiden, feministisesti orientoituneiden

politiikan tutkijoiden tutkimuksiin, on perusteltu. Hän väittää, ettei naisten vähäistä edustusta politiikan huippupaikoilla voida selittää vain kysynnällä ja tarjonnalla, eikä toisaalta naisten mukanaolossa ole kyse vain siitä, mitä uutta ja erilaista naiset johtajina tarjoaisivat. Feministinen tutkimus kannustaakin selvittämään politiikan työurien sukupuolittuneita rakenteita: politiikan tehtäviin rekrytoitumista ohjaavat käytännöt ovat sukupuolittuneita ja naisten edustusta rajoittavia. (Curtin 2011, 23.)

Sukupuolen näkökulmasta eri tieteenaloilla tehtävällä johtajuustutkimuksella näyttää olevan toisilleen paljonkin annettavaa. Vaikka puolueen ja yrityksen johtamisessa on eroja, on esimerkiksi naisten johtajataipaleissa paljon yhteisiä piirteitä, olipa työympäristönä yritys tai poliittinen puolue. Parin viime vuosikymmenen aikana naisten johtajuus on ollut molemmissa kasvussa, kuitenkin niin, että naiset niin bisneksessä kuin politiikassa saavat edelleen johdettavakseen pienempiä yksiköitä kuin miehet (vrt. Haslam & Ryan 2008, 531).

Tieteenalarajojen ylittäminen ja laadullinen tutkimusote

Aikaisempaa yleistä johtajuustutkimusta kartoittaneet tutkijat ovat huomanneet alan tutkimuksen olevan otteeltaan tieteenalojen sisälle lukkiutunutta – tieteenalarajat ovat olleet turhan jyrkkiä ja kunnioitettuja, elleivät peräti vartioituja (Giambattista et al. 2005, 981; Ciulla 2008, 393). Alan tutkimus oli pitkään otteeltaan valtaosin määrällistä, ja laadullinen tutkimusote valtasi yritysjohtajuuden tutkimuksessa alaa vasta 1980-luvun lopulla, eli myöhemmin kuin muilla yhteiskuntatutkimuksen aloilla (Bryman 2004, 731, 748–749). Vastaavat havainnot voi esittää poliittisen johtajuuden tutkimuksesta: myös se on ollut pitkään otteeltaan kvantitatiivista, eikä sieltä juuri ole kurkoteltu yritysjohtajuutta koskevan tutkimuksen puolelle.

Tarve analysoida johtajavaihdosten dynamiikkaa ja tunnistaa niiden prosessiluonne nostettiin esiin jo vuonna 1981 julkaistussa, aikaisempaa tutkimusta summaavassa artikkelissa, jossa perättiin yhtäältä valintaa edeltävien tapahtumien ja toisaalta sitä seuraavien vaiheiden ottamista huomioon (Gordon & Rosen 1981, 240). Edelleen vuonna 1994 julkaistussa yritysjohtajavaihdoksia käsittelevän tutkimuskirjallisuuden analyysissä alleviivattiin tarvetta astua yksittäisten tutkimusalojen ja niiden tarjoamien tapausten ulkopuolelle ja pyrkiä laajempaan johtajuuden tutkimuksen synteysiin. Jotta tutkimuskohdetta ja johtajavaihdosten prosessiluonnetta alettaisiin ymmärtää paremmin, tutkijat toivoivat jatkossa näkevänsä enemmän monitieteistä tutkimusta ja pidemmän aikavälin tarkastelua sisältävää laadullista tutkimusta. (Kesner & Sebor 1994, 363, 366.)

Toive monitieteisestä, tieteenalarajat ylittävästä “fuusiotutkimuksesta”, jossa hyödynnettäisiin myös relevanttia humanististen tieteiden tutkimuskirjallisuutta, on elänyt 2000-luvulle asti (Ciulla 2008, 393–394; vrt. Gardner et al. 2010, 951–952). Näkemys, ettei osien tarkkakaan tutkiskelu aina auta ymmärtämään kokonaisuutta, saa tukea johtajavaihdoksia prosessina tutkimaan kannustavilta ja kontekstoinnin puolesta puhuvilta tutkijoilta (esim. Bynander ja t’Hart 2007; 2008; Ciulla 2008, 393).

Laadullinen tutkimusote valtasi 1990-luvun alussa alaa myös organisaatio- ja johtajuustutkimuksessa (Bryman et al. 1996, 353). Vuonna 2004 julkaistussa artikkelissaan Alan Bryman tarkasteli kriittisesti johtajuustutkimuksessa hyödynnetyn laadullisen tutkimusotteen antia. Vaikka kvalitatiivista ja kvantitatiivista tutkimusta ei välttämättä ole mielekäästä asettaa vastakkain – ei vähiten siksi, että niitä voi myös yhdistää – ovat hänen havaintonsa huomionarvoisia.

Brymanin mukaan laadullinen johtajuustutkimus on kontekstoivampaa, olosuhteita ja prosesseja paremmin huomioivaa kuin kvantitatiivinen tutkimus. Laadullinen tutkimus on myös auttanut kiinnittämään huomiota symboliikan ja kielen merkitykseen johtajuudessa. Bryman kuitenkin kritisoi kvalitatiivista johtajuustutkimusta luonteeltaan vähemmän kumulatiiviseksi kuin alan kvantitatiivinen tutkimus on. Määrällinen tutkimus viittaa ja nojautuu laajasti aikaisempaan määrälliseen tutkimukseen, kun taas laadullinen tutkimus on usein vain ohuelti kytköksissä vastaavaan aikaisempaan tutkimukseen. Bryman selittää tätä laadullisen tutkimuksen induktiivisella, yksittäisestä havainnosta lähtevällä, tutkimusasetelmaltaan avoimemmalla ja teorian kehittelyä karttavalla luonteella. (Bryman 2004, 755, 762; ks. myös kontekstista Bryman et al. 1996, 355–356.) Hän esittää, että laadullista tutkimusta tekevät tutkijat viittaavat toistensa työhön usein vain oman tutkimusotteensa legitimoimiseksi – eivätkä niinkään ollakseen rakentavassa vuorovaikutuksessa tutkimuksen havaintojen ja löydösten kanssa (Bryman 2004, 758).

Alan Bryman esittää, kollegaansa Malcom Williamsia (Williams 2000) mukailen, ratkaisuksi ”*moderatum generalizations*” -ajattelua. Sillä hän tarkoittaa pyrkimystä yleistää laadullisen tutkimuksen havaintoja luokittain niin, että esimerkiksi opettajia koskevan tapaustutkimuksen havaintoja yleistettäisiin muihin opettajiin, siitä ehkä edelleen muihin koulutuslalla työskenteleviin ja edelleen jopa muihin julkisella sektorilla samoissa olosuhteissa työskenteleviin. Vaikka tällaisia yleistyksiä jonkin verran jo tehdään, voisi tulosten yleistämiseen kannustaminen lisätä laadullisen johtajuustutkimuksen kumuloituvuutta. (Bryman 2004, 763–764.)

On totta, että laadullisten tapaustutkimusten pohjalta on monesti vaikeata vetää laajempia johtopäätöksiä. Koska tutkimusote pureutuu usein kontekstiteki-

jöihin, voi tutkijan olla pulmallista ratkaista, miten yleistettäviä hänen tuloksensa ovat. Pyrkimykset laadullisen tutkimuksen tulosten yleistettävyyden parantamiseen ovat siksi tervetulleita.

Toisaalta johtajuustutkimuksessa kvantitatiivista otetta on kritisoitu siihen liittyvistä pulmista, joista edellä esitetyt kontekstin ohittamiseen liittyvät kysymykset eivät ole ainoita. Kuten Joanne B. Ciulla asian tiivistää: vaikka määrällisen datan kerryttäminen on tarpeen, jotta tietämyksemme johtajuudesta karttuisi, ei osien tutkiminen välttämättä auta ymmärtämään kokonaisuuksia (Ciulla 2008, 393).

Tähän väitöstutkimukseen yritysjohtajuutta koskevan tutkimuksen havainnot ja alan sisäinen kritiikki ovat vaikuttaneet monin tavoin. Vaikka yritys-elämä eroaa politiikasta monessa mielessä, on alan tutkimus osoittautunut tutustumisen arvoiseksi esimerkiksi johtajavaihdosten vaiheiden ja kontekstitekijöiden erittelyn näkökulmasta. Samoin yritysjohtajana menestymistä koskeva ja saavutetun aseman säilyttämisen mahdollisuuksia käsittelevä tutkimus (Kesner & Sebora 1994, 342–343, 356, 359) on relevanttia myös poliittisen johtajuuden tutkimuksen kannalta – eikä vähiten sukupuolen näkökulmasta. Yritysten toimitusjohtajavaihdosten tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita markkinareaktioista (Kesner & Sebora 1994, 358), ja politiikan tutkijat voisivat hyötyä tuon tutkimussuuntauksen havainnoista käsitellessään puoluejohtajavaihdosten vastaanottoa niiden kohderyhmässä eli äänestäjien keskuudessa.

Prosessiluonteen ja kontekstien tunnistaminen

Tieteenalarajojen ylittäminen ja laadullisen tutkimusotteen aikaisempaa laajempi hyödyntäminen – tai ainakin niiden suosittelu – ovat olleet johtajavaihdosten tutkimuksessa viime vuosikymmeninä voimistuneita perustrendejä. Niiden rinnalla yksityiskohtaisempina kritiikkinä ovat vahvistuneet vaatimukset vaihdosten prosessiluonteen ja kontekstin ymmärtämisen tarpeesta.

Jo vuonna 1983 Tom Kohler ja Gordon Strauss osoittivat, että siihenastisessa yritysjohtajuuden tutkimuksessa johtajavaihdoksia oli tarkasteltu tapauksina ja tapahtumina, vaikka kyseessä olivat pikemminkin pidemmän aikajänteen ja erilaisia vaiheita sisältävät prosessit. Nämä eivät tosin aina olleet lineaarisia, vaiheesta toiseen ennakoidusti eteneviä, tapahtumaketjuja. Alan kirjallisuuskatsauksessaan Kohler ja Strauss kiinnittivät huomiota johtajavaihdosten alku- ja loppupäähän, sillä nämä jäivät usein epäselviksi. He toivoivat tutkijoilta parempaa perehtymistä vaihdosten kontekstitekijöihin ratkaistessaan sitä, miltä

aikajänteeltä vaihdosta tarkastelevat. (Kohler & Strauss 1983; ks. myös Lowe & Gardner 2000.) Vastaavansisältöistä kritiikkiä ovat esittäneet puoluejohtajavaihdoksia tutkineet Fredrik Bynander ja Paul t'Hart: johtajavaihdosten prosessiluonteen ja dynamiikan ymmärtämisessä riittää vielä tutkittavaa, ja tarvetta olisi etenkin kontekstoivalle, valintoja osana laajempaa kokonaisuutta ja ajallista asiayhteyttään käsittelevälle sekä eri maita vertailevalle tutkimukselle. (Bynander & t'Hart 2007; 2008.)

Vielä 1990- ja 2000-luvun taitteessa johtajuustutkimusta kritisoiitiin kontekstin ohittamisesta. Kevin B. Lowe ja William L. Gardner kävivät läpi *The Leadership Quarterly* -lehden ensimmäisellä vuosikymmenellään (1990–1999) julkaisemat artikkelit ja esittivät laatimassaan katsauksessa, että laaja kontekstien kirjo ansaitsisi enemmän tutkijoiden huomiota. Olosuhteet tulisi nostaa keskeiseksi johtajuutta selittäväksi tekijäksi. He huomauttivat, ettei olosuhteiden ohittamista voitu perustella ainakaan kontekstin ”löytämisen” myöhäisyydellä, sillä kontekstoinnin tarve oli tunnistettu jo 1960-luvulla. (Lowe & Gardner 2000, 497–498; ks. myös Kesner & Sebora 1994, 340; psykologian alan johtajuustutkimuksesta Liden & Antonakis 2009.)

Sittemmin tilanne näyttää kohentuneen. *The Leadership Quarterly* -lehdessä sen toisen vuosikymmenen (2000–2009) aikana julkaistua tutkimusta analysoineessa artikkelissa kiitettiin sitä, että kontekstoiva ote oli vihdoinkin noussut sille kuuluvaan asemaan (Gardner et al. 2010, 937). Vastaavaa kiitosta alan tutkijat saivat vuosina 1994–2004 julkaistua johtajuustutkimusta analysoineessa kirjallisuuskatsauksessa: myönteisiä askelia oli otettu etenkin johtajavaihdoksen käynnistävien olosuhteiden huomioon ottamisessa (Giambatista et al. 2005, 981). Erityisen vaikutusvaltaiseksi alan tutkimuksessa nähtiin Richard Osbornin kollegoineen vuonna 2002 julkaisema artikkeli, jossa käsiteltiin kontekstuaalista johtajuuden tutkimuksen teoriaa. Myönteisesti pantiin merkille sekin, että moniin alan tutkimuksiin oli, niin ikään tieteenalan pitkään jatkuneen sisäisen kritiikin seurauksena, sisällytetty myös pidempiä tarkastelun aikajänteitä. (Gardner et al., 2010, 940; ks. Osborn et al. 2002.)

Kontekstitekijöiden tunnistaminen on keskeistä myös puoluejohtajavaihdoksia tarkasteltaessa. Riskinä näet on, että esimerkiksi tutkittaviksi valittujen muuttujien karsiminen ja ”lukitseminen” ennakolta tuottaa jos ei vääristyneitä niin ainakin selitysvoimaltaan kalpeita tuloksia. Esimerkiksi vaalitappion suhdetta puoluejohtajan vaihtumiseen käsittelevässä tutkimusasetelmassa vaarana on, että joukko muita, mahdollisesti pidemmällä aikajänteellä vaikuttaneita tekijöitä, tulee ohitetuksi. Vaalitappioiden ja johtajavaihdosten syy-yhteyttä tutkittaessa tarpeen olisikin tarkastella myös tapauksia, joissa johtaja ei, tappiollisista vaaleista

huolimatta, ole joutunut lähtemään. Tärkeitä jatkotutkimuksen aiheita ovat esimerkiksi kysymykset siitä, saavatko jotkut puoluejohtajat omiltaan toisia johtajia enemmän anteeksi, miten vahvasti johtajaan sitoutuminen on kytköksissä kunkin puolueen johtajakulttuuriin tai siihen, miten demokraattisesti tämä on valittu, ja vaikuttaako johtajan onnistumisen arviointiin ja siitä vedettyihin johtopäätöksiin myös sukupuoli.

3 NELJÄN SUUREN PUOLUEEN JOHTAJAPERINNE

3.1 Eroja ja yhtäläisyyksiä

Puolueiden johtajavaalien säännöt ja käytännöt vaihtelevat läntisissä demokrati-oissakin melko paljon maa- ja puoluekohtaisesti. Yleisesti ottaen puolueet ovat viime vuosikymmeninä muovanneet menetelmiään demokraattisemmiksi laajentamalla johtajavaaleissa äänestämään oikeutettujen joukkoa. Toisinaan demokraattisuus on osin näennäistäkin. Ison-Britannian konservatiivipuolue oli maan pääpuolueista viimeinen, joka ulotti äänioikeuden johtajavaalissa koskemaan myös jäsenistöään. Nykymuodossaan kaksivaiheisen vaalin ensimmäisellä kierroksella puolueen parlamentaarikot valitsevat kaksi ehdokasta, joiden välillä jäsenistö tekee lopullisen valinnan (Quinn 2013, 97, 100–101). Vaikka jäsenistö pääsee näin äänestämään, sen suosikki on saattanut jo karsiutua vaalista ennen lopullista valintaa. Esimerkiksi Ruotsissa taas sosiaalidemokraattien johtajan valitsee muodollisesti 350-jäseninen puoluekokous, mutta sen äänestettäväksi tuodaan vain yksi, puolueen eri viiteryhmien kanssa etukäteen sovitellen valikoitunut, erityisen valintakomitean nimeämä ehdokas.

Edelleen on hyvä huomata, että sääntöjen soveltaminen käytäntöön tuo oman värinsä valintamenettelyihin. Demokratia ei ole suomalaispuolueissakaan edennyt vain johtajavaalissa äänioikeutettujen joukkoa kasvattamalla, vaan merkitystä on ollut silläkin, miten avoin vaalin asetelma tosiasiaassa on. Jos johtopaikkojen jaosta on puolueen vahvimpien piirien tai eturyhmittymien johtajien kesken ennalta sovittu, jää valta puolueessa edelleen pienen joukon käsiin. Toisinaan arvostettu, väistyvä puoluejohtaja on ilmaissut kantansa seuraajastaan, ja tätä tahtoa on myös noudatettu. Suomessa tätä tavallisempaa on ollut uuden, vastavalitun puoluejohtajan tahdon kuuleminen puoluesihteerivalinnassa. (Vrt. Punnett 1992, 8–11.)

Kuten tämän tutkimuksen neljä artikkelia osoittavat, kaikilla käsitellyillä suomalaispuolueilla – SDP:llä, keskustalla, kokoomuksella ja perussuomalaisilla

– on omanlaisensa johtajahistoria. Kolmen perinteisesti suuren puolueen johtajuustraditioissa on myös paljon yhtäläisyyksiä, kun taas perussuomalaiset erottuu joukosta populismiin perustuvan puolueluonteensa ja johtajakulttuurinsa, lyhyemmän historiansa ja toisentyypisen organisaatorakenteensa vuoksi. Seuraavaksi tarkastellaan lyhyesti vertaillen ja alkuperäisartikkeleissa esitettyjä havaintoja täydentäen puolueiden johtajaperinteitä, johtajavalintojen käytäntöjä ja niiden eroja sekä käsittelyä julkisuudessa.³

Monet puolueiden johtajiston valinnan käytännöt, esimerkiksi puoluekokousten järjestämistiheys ja varapuheenjohtajien määrä, ovat vuosien saatossa vaihdelleet. Nykytilanteessa, 2000-luvun toisella vuosikymmenellä, kaikki tarkasteltavat puolueet valitsevat puoluejohtajansa ja kolme varapuheenjohtajansa joka toinen vuosi järjestettävässä, puolueen ylintä päätäntävaltaa käyttävässä puoluekokouksessa. Muut puolueet valitsevat samassa yhteydessä myös puoluesihteerinsä, mutta kokoomuksen puoluesihteerin valitsee puoluevaltuusto ensimmäisessä kokouksessaan.

Suorimmin puoluedemokratia toteutuu perussuomalaisissa, sillä puoluekokouksissa äänivaltaisia ovat kaikki puolueen jäsenet. SDP:n puoluekokouksissa äänivaltaisten määrä on vakio: vuonna 2008 määrä nostettiin 350:stä 500:aan. Keskustan ja kokoomuksen puoluekokouksissa äänivaltaisten määrä vaihtelee, sillä se määräytyy puolueen ja sen järjestöjen kulloisenkin jäsenmäärän mukaan. Kolmesta suuresta puolueesta suppein johtajavalinnasta päättävä joukko on ollut SDP:llä. Myös kokoomuksen puoluekokousten äänivaltaisten joukko on jäänyt kauas keskustan luvuista – tarkastelukaudella keskustan puoluekokouksissa annettujen äänien määrä on aina ollut yli kaksi tuhatta. (Taulukot 2–4.) Perussuomalaisten viimeisimmän puoluekokouksen äänestyksissä vuonna 2013 ääniä annettiin enimmillään 754 (varapuheenjohtajavaali). Tarkasteltavista puolueista perussuomalaiset on ainoa, jonka säännöissä on puolueen johtajavalintoihin liitävä, sukupuolta koskeva kirjaus. Sen mukaan kolmesta varapuheenjohtajasta ”vähintään yhden on oltava nainen ja vähintään yhden on oltava mies”.⁴

Perussuomalaiset erottaa suurista kilpailijoistaan myös istuvan puoluejohtajan pitkä kausi. Timo Soinin jo vuonna 1997 alkaneelle kaudelle löytyy lähin vertai-

³ Naisten etenemistä puoluejohtoon SDP:ssä, keskustassa ja kokoomuksessa on käsitelty seikkaperäisesti ja vertaillen alkuperäisartikkelissa 2, ks. myös artikkeli 1.

⁴ Keskustan säännöt: <http://www.keskusta.fi/loader.aspx?id=b55a67cf-3fae-4ba9-a903-6c56e48698ab>; kokoomuksen säännöt: <http://www.kokoomus.fi/assets/kansallinen-kokoomus-saannot-2012.pdf>; perussuomalaiset säännöt: <http://www.perussuomalaiset.fi/tietoa-meista/perussuomalaiset-rpn-saannot/>; perussuomalaisen vuoden 2013 puoluekokousvalinnat: <http://www.perussuomalaiset.fi/news/puoluekokousvalinnat/>; SDP:n säännöt: <http://www.sdp.fi/images/tiedostot/asiakirjat/sdpnsaannot.pdf> (luettu 26. kesäkuuta 2014).

lukoha keskustaa vuosina 1964–1980 johtaneen Johannes Virolaisen kaudesta. Vuonna 1995 perustetun puolueen johtajuustraditio tulee parhaiten ymmärrettäväksi sen edeltäjän, Suomen Maaseudun Puolueen (SMP) perinnön valossa. Soini liittyi SMP:hen vain 17-vuotiaana, ja hänestä tuli puoluetta vuosina 1959–1979 johtaneen, itsevaltaisuudestaan ja populistisesta politiikanteostaan tunnetun Veikko Vennamon oppipoika. Soini saikin monet oppinsa myös johtajuudesta tältä pitkäaikaiselta edeltäjältään ja poliittiselta esikuvaltaan. (Soini 2008; ks. myös Soinin pro gradu -tutkielma 1988.)

Vaikka puolueiden johtajavalintojen käytännöistä määrätään puolueiden säännöissä, liittyy valintaan myös erilaisia kirjoittamattomia sääntöjä ja perinnäistapoja. Vielä 1980-luvulle tultaessa puoluejohtajaehdokkuutta suunnitteleva saattoi järjestää itselleen lähetystöjä, jotka pyysivät häntä ehdolle. Näin oli toistuvasti toiminut esimerkiksi keskustan Johannes Virolainen, ja samaan menettelyyn luotti hänet vuoden 1980 vaalissa haastanut ja voittanut Paavo Väyrynen. ”Nokkamiesten” delegaatio toi ehdokkuudelle näkyvyyttä. (Isohoo-kana-Asunmaa 2006, 566.) Kuten myös tämän väitöstutkimuksen aineisto osoittaa, ehdokkaan omaa pyrkä johtotehtäviin ei aina ole katsottu hyvällä. Käytäntö, jossa henkilöä esitetään tai pyydetään ehdolle, antaakin paitsi vaikutelman ehdokkaan takana olevasta tuesta, myös esittää ehdokkaan myönteisemmässä valossa.

Yhtenä perinnäistapoja murtaneena vaalina aineistosta erottuu SDP:n vuoden 1990 johtajavaali, jossa Ulkopoliittisen instituutin johtaja Paavo Lipponen haastoi puoluetta vasta kolme vuotta johtaneen Pertti Paasion. *Helsingin Sanomien* uutisointi aiheesta osoittaa tapahtuman rikkoneen pariakin kirjoittamatonta sääntöä. Istuvan johtajan haastamista ei ylipäänsä ollut katsottu puolueessa hyvällä, mutta erityistä kritiikkiä herätti ajatus ensimmäistä kauttaan hoitavan johtajan haastamisesta. Lisäksi arvosteltiin sitä, että Lipponen ”noin vain” itse ilmoittautui ehdolle, sillä puolueessa oli tapana nousta ehdokkaaksi ”porukan” kannattamana. Sama käytäntö on ollut tavallinen myös muissa puolueissa: usein mahdollisen ehdokkaan nimen nostaa ensin esille joku muu kuin ehdokas itse. Kuten Liisa Jaakonsaari asetelmaa lehden mukaan kuvasi: ”Aikaisemmin Lipposen kaltainen yrittäjä olisi joutunut giljotiiniin.” (HS 3.5.1990; 20.5.1990; 11.6.1990.)

3.2 Junttaus, riitely, haastaminen ja syrjäyttäminen

Johtopaikkojen junttaus käynnistyi kokouspaikalla vanhaan malliin, ikään kuin puolueessa kukaan ei olisi koskaan kuullutkaan vapaista vaaleista ja demokraattisesta puolueesta.

Kymmenistä ehdokkaista siilautui takahuoneiden kähminnössä esiin uusvanha johto, joka ei järkytä ketään eikä mitään, ei järjestelmää eikä puolueen suloista unta.

– *Helsingin Sanomat* SDP:n puoluekokouksesta 10.6.1990.

Puolueille johtajavaali tarjoaa tilaisuuden runsaaseen ilmaiseen näkyvyyteen. Esimerkiksi SDP oli vuosien 1987–2008 aikana yhteensä 67 viikon ajan keskellä julkisuudessa käytyä johtajavaihdosta ja esiintyi aineiston kolmessa sanomalehdessä lähes 700 jutussa (taulukko 6). Vuonna 2014 käytyjen SDP:n ja kokoomuksen puheenjohtajavaalien perusteella median ja suuren yleisön kiinnostus näitä puolue-elämän tapahtumia kohtaan ei ole ainakaan vähenemään päin.

Vaikka tarkasteltavalla kaudella julkisuudessa kritisoitiin toisinaan niin ehdokkaita kuin johtajavaalien järjestelyjä (ks. esim. Niemi 2009), ovat puolueiden suurimmat julkisuushaasteet toisaalla. Kuten aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, yhtenäisyys on puolueille aivan perustavanlaatuinen tavoite (taulukko 5). Tuon yhtenäisyyden vaarantavat niin konkreettisesti kuin mielikuvien tasolla esimerkiksi tilanteet, joissa puoluejohtaja tulee haastetuksi tai puolueen johtajavaali on erityisen täpärä ja puolueväkeä leireihin jakava.

Puolueiden julkisuudenhallinnan näkökulmasta aineiston vaaleista kriittisimpiä ovat olleet ne, joissa sisäinen valtataistelu on noussut julkisuuteen ja joissa tuota taistelua on myös käyty julkisuudessa ja sitä apuvälineenä käyttäen. Tarkastelukauden aikana lehtien palstoilla esitettiin niin junttausväitteitä kuin ajojahtisyytöksiä ja käytiin avoimia henkilöiden välisiä riitoja. Julkisuudessa esitetyt väitteet puolueissa tapahtuvasta, puoluedemokratiaa väheksyvistä päätösten runnomisesta ja lehmänkaupoista halutun kandidaatin voiton varmistamiseksi eivät nekään antaneet puolueista myönteistä kuvaa.

Vuosina 1987–2014 puoluejohtajasta on useimmin äänestetty SDP:ssä, eikä uutta johtajaa ole puolueessa Kalevi Sorsan valinnan vuonna 1975 jälkeen valittu kertaakaan täysin yksimielisesti⁵. Toistaiseksi viimeisintä, vuoden 2014 johtajavaalia lukuun ottamatta äänestystulokset ovat puolueessa tavallisesti olleet silti hyvin selviä: toinen äänestyskierros tarvittiin vain SDP:n ensimmäistä naisjohtajaa Jutta Urpilaista vuonna 2008 valittaessa. Myös kokoomuksen johtajavalinnat ovat tyy-

⁵ Sorsan valinnasta ks. SDP:n puoluekokouspöytäkirja 1975, s. 229–231: http://www.tyark.fi/lists/sdp_ptk_1975_s229-282.pdf (luettu 10.7.2014).

pillisesti olleet kaikkea muuta kuin täpääriä: Pertti Salolainen ja Sauli Niinistö valittiin tehtävään useamman sadan äänen erolla seuraavaksi tullesiin ehdokkaihin nähden, ja Ville Itälä suorastaan yksimielisesti. (Taulukot 2 ja 4.) Samoin ainoana ehdokkaana ja äänestyksittä oli valittu vuonna 1979 Harri Holkerin seuraajaksi noussut Ilkka Suominen (Jokinen 2011, 505). Ylivoimaisesti vähiten julkista kilpailua johtajan tehtävään on kuitenkin kohdistunut perussuomalaisissa. Puolueen johtajaksi vuonna 1997 valittu Timo Soini valittiin jatkokaudelle vastaehdokkaista aina vuoden 2013 puoluekokoukseen asti, ja myös tuossa kuriositeetiksi jääneessä vaalissa Soini sai yli 90 prosenttia äänistä⁶.

Etenkin SDP:n ja kokoomuksen vaaleissa kärkiehdokkaalle voimakkaasti kannoitunut kannatus herätti julkisuudessa tulkintoja puoluekoneistojen tekemästä junttauksesta ja etukäteen sovitusta paikkajaoista. Aineiston uutisoinnissa puoluedemokratian kiiteltiin toteutuneen SDP:ssä Jutta Urpilaisen vuoden 2008 valinnan lisäksi etenkin vuonna 1993 Paavo Lipposta valittaessa. Lipposen nousu takaa-ajosemasta voittoon nähtiin uuden ajan merkiksi: puoluekoneiston ennakkosuositit eivät välttämättä enää pärjänneet, jos valitsijat halusivat tehdä itsenäisen valinnan. Lipposen valinnan uskottiin olevan ensimmäinen SDP:n puheenjohtajavaali kolmeenkymmeneen vuoteen, jota ei ollut ennalta sovittu. (HS pääkirjoitus 5.6.1993; TS 4.6.1993; TS pääkirjoitus 7.6.1993; AL pääkirjoitus 8.6.1993.)

Kokoomuksen kaksi viimeisintä johtajavaalia, Jyrki Kataisen valinta vuonna 2004 ja Alexander Stubbin valinta vuonna 2014, olivat aineiston aiempia kokoomusvaaleja täpääriä, ja niissä tarvittiin kaksi äänestyskierrosta. Julkisuuudessa niiden myös tulkittiin olleen osoitus puolueen kenttäväen omatahtoisuudesta: junttaukseen ei nyt alistuttu. (AL Kalle Heiskasen kolumni 7.6.2004; HS 16.6.2014.) Keskustan johtajaäänestysten tasaisuudesta taas kertoo se, että vaikka puolue on tarkastelukaudella äänestänyt johtajasta muita harvemmin, sen vaaleissa on ollut eniten toisia kierroksia (taulukko 3).

Istuvan johtajan haastaminen ei suurissa suomalaispuolueissa ole kovin tavallista. Vielä harvinaisempaa on, että vakavasti otettavan haastajan saanut johtaja alistaisi asemansa puoluekokouksen äänestettäväksi ja tulisi syrjäytetyksi. Erityisen vahva ennakoivan väistymisen perinne on ollut keskustassa. (Taulukot 2–4.) Kyvyttömyys tuoda puolueelle vaalimenestystä erityisesti eduskuntavaaleissa näyttäisi vaarantavan varsinkin tuoreen, paikkaansa vakiinnuttamattoman johtajan aseman. Vain yhden kauden jälkeen paikastaan eduskuntavaalitappion ja haastajien ilmoittautumisen jälkeen luopuneisiin kuuluvat SDP:n Eero Heinäluoma (2008) ja keskustan Mari Kiviniemi (2012).

⁶ Perussuomalaisten vuoden 2013 puoluekokousvalinnat: <http://www.perussuomalaiset.fi/news/ puoluekokousvalinnat/> (luettu 9.7.2014).

1980-luvulta näihin päiviin ulottuvalla kaudella suuren puolueen johtaja on syrjäytetty puoluekokouksen äänestyksessä Suomessa kahdesti. Keskustan vuoden 1980 Turun puoluekokouksessa 33-vuotias Paavo Väyrynen voitti puoluetta vuodesta 1964 johtaneen, 67-vuotiaan Johannes Virolaisen⁷. SDP:n Seinäjoen puoluekokouksessa 2014 taas päivänpolitiikan ulkopuolelta haastajaksi löytynyt ammattiliittojohtaja Antti Rinne syrjäytti Jutta Urpilaisen.

Vaikka syrjäyttämisiä on puoluekokouksissa nähty vähän, eivät kaikki puoluekokouksia edeltäneet luopumiset suinkaan ole olleet täysin vapaaehtoisia, johtajan omasta aloitteesta ja halusta lähteneitä. Ääritapauksia ovat SDP:n Ulf Sundqvistin (1993) ja keskustan Anneli Jäätteenmäen (2003) erot akuutin poliittisen skandaalin seurauksena. Monia muitakin painostettiin luopumaan, ja tuossa painostuksessa toisinaan myös onnistuttiin. On todennäköistä, että suurin osa tällaisista puolueiden sisäisistä vaikuttamispyrkimyksistä ei koskaan tule julkisiksi.

Esimerkiksi kokoomuksen Ville Itälän eron alla vuonna 2004 puolueen sisäinen valtataistelu kuitenkin nousi julkisuuteen, kun Itälä kertoi joutuneensa ”ajojahdin” kohteeksi ja syytti kriitikoitaan puolueen ”tarvelemisestä” (esim. AL 20.2.2004; 21.2.2004). Tosin myös Jutta Urpilainen kertoi syrjäyttämisensä jälkeen, että häntä oli puolueen sisältä ohjattu väistymään. Urpilaista oli paitsi vaadittu asettumaan EU-vaalien ehdokkaaksi, myös suositeltu luopumaan ehdokkuudesta puolueen johtajavaalissa:

Ehkä sitten oli niitäkin puheenvuoroja, että ei puheenjohtaja voi mennä puoluekokoukseen, jos ei hän tiedä, että hän varmasti tulee uudelleevalituksi. Ja niitäkin ikään kuin neuvoja aika paljon sateli, mutta koin kuitenkin itse sisimmässäni, että mä en ole luovuttaja. Mä olen pohjimmiltani taistelija.

– Jutta Urpilainen Ylen aamu-tv:n haastattelussa 6.6.2014.

Puoluejohtajakaudellaan haastetuksi tulleista ja kannatuksensa puoluekokouksen vaalissa mittauttaneista haastajansa voittivat kokoomuksen Ilkka Suominen (1983), SDP:n Pertti Paasio (1990), kokoomuksen Pertti Salolainen (1993) ja SDP:n Paavo Lipponen (2002) (taulukot 2–4)⁸. Vaikka Paasion ja Salolaisen taitval ei katkennut johtajavaaliin, he luopuivat jo seuraavana vuonna. Edes voitto puoluekokouksen äänestyksessä ei ollut riittänyt tyrehtyttämään kritiikkiä, ja johtajuuteen kohdistunut kilpailu jatkui. Paasio jätti paikkansa, kun hänen haastajakseen löydetyn Ulf Sundqvistin kannatus lähti nousuun. Salolaisen eroilmoituksen

⁷ Puoluekokousta edeltäneistä tapahtumista ja johtajavaalista löytyy seikkaperäinen kuvaus Tytti Isohookana-Asunmaan teoksesta vuodelta 2006 (Isohookana-Asunmaa 2006, 560–579).

⁸ Pertti Salolainen haastoi vuonna 1983 Ilkka Suominen, mutta Suominen voitti puoluekokouksen äänestyksen äänin 613–365 (kokoomuksen historiaa kirjoittavan Vesa Vareksen kirjallinen tiedonanto 30.6.2014.)

uutisoitiin tulleen puolueväelle yllätyksenä, mutta väistynyt puoluejohtaja syytti osaa puolueväestä systemaattisesta asemaansa kohdistuneesta ”syövytytyöstä”. (HS 4.6.1994; 28.8.1994.) Sekä Paasio että Salolainen myös kritisivat julkisuudessa puoluetoimistoa ja etenkin puoluesihteeritään Ulpu Iivaria ja Pekka Kivelää auktoriteettinsa murentamisesta.

Toisinaan ei-toivotun valinnan estämiseksi kampanjoinnissa on käytetty väitettä puoluejohtajaehdokkaan kyvyttömyydestä yhdistää joukkoja. Keskustan vuoden 1990 johtajavalinnan uutisoinnissa Eeva Kuuskoski-Vikatmaan vahvuudeksi mainittiin puoluerajat ylittävä yhteistyökyky ja suosio. Kuitenkin edellä esitetyssä Starkin–Sjöblomin-mallissa (taulukko 5) puolueiden keskeiseksi johtajavalinnan tavoitteeksi esitetty puolueen yhtenäisyyden tavoittelu näyttää hänen kohdallaan nousseen yhdeksi kriittisistä valintaa jarruttaneista tekijöistä. Johtopaikalta vapaaehtoisesti väistynyt Paavo Väyrynen varoitteli julkisuudessa toistuvasti puoluehajaannuksen riskistä kritisoidessaan Kuuskoski-Vikatmaata siitä, ettei tämä ollut sitoutunut väistyvän johtajan poliittiseen linjaan (ks. alkuperäisartikkeli 2).

3.3 Menestyksen ennakointi

Puoluejohtajuus on kuin takki, jonka sopivuuden tietää vasta, kun sen pukee ylleen. Joskus käy niinkin, että sään vaihtuminen muuttaa kaiken. Tämän tutkimuksen aineisto osoittaa, että valintahetkillä vallinneet toiveet eivät suinkaan aina toteutuneet. Monet valinnat osoittautuivat puolueille pettymyksiksi, ja toisinaan myös valittuja henkilöitä koskevat käsitykset muuttuivat heidän kautiensa edessä. Puoluejohtajuuden ja poliittisen elämän yllätyksellistä luonnetta kuvaa se, että myös politiikkaa läheltä seuraavat toimittajien oli usein vaikea ennakoida tulevaa. Tämä ei kuitenkaan estänyt heitä esittämästä itsevarmoja väitteitä siitä, ketkä johtajista tulevat menestymään ja ketkä eivät.

Edes selvin luvuin tai jopa ylivoimaisesti valituksi tuleminen ei ole riittänyt siivittämään johtajia menestykseen. Esimerkiksi SDP:n Pertti Paasio (1987–1991), Ulf Sundqvist (1991–1993) ja Eero Heinäluoma (2005–2008), keskustan Anneli Jäätteenmäki (2002–2003) ja kokoomuksen Pertti Salolainen (1991–1994) ja suorastaan yksimielisesti valittu Ville Itälä (2001–2004) kohtasivat lyhyehköiksi jääneillä kausillaan vaikeuksia, joita valintahetkien optimistisissa tunnelmissa ei osattu aavistaa.

Poliittisen johtajan vetovoima äänestäjien silmissä on osoittautunut vaikeasti ennustettavaksi. Perussuomalaisten Timo Soini kasvoi populistijohtajan mittoihin

vasta pitkän johtajakautensa aikana. Kansanedustajaksi nousu vei Soinilta kaksi vuosikymmentä, mutta hidasta oli myös populistijohtajaksi muovautuminen. Populismista pro gradu- työnsä (Soini 1988) tehnyt, Veikko Vennamon johtajuutta läheltä seurannut poliitikko tiesi populistipuolueen läpimurron tarvitsevan veturikseen kansaa ja mediaa kiinnostavan, vetovoimaisen johtajan. Vielä vuosituhannen alussa Soinilla itsellään katsottiin olevan populistijohtajaksi ”liikaa tolkkua ja väärät raamit”, eikä hänen nähty olevan kaivattu ”karismaattinen kansanvillitsijä” (IS 5.7.2003). Vetovoimaiseksi torikansan puhemieheksi Soinin hioivat myrskyisät vuodet politiikassa, hoksaava mieli ja tyytymättömyysretoriikalle otollinen aika (Niemi 2013a).

Vastaavasti esimerkiksi keskustan Matti Vanhasen julkisuustaipaleesta tuli kovin erilainen, kuin hänen valintansa aikaan uskottiin. Kuten *Turun Sanomien* Aimo Massisen kolumni (TS 4.10.2003) kuvastaa, Vanhasta pidettiin vuonna 2003 harmaana ja kuivakkana valintana:

Mutta meille kaikille jäi siis käteen yks tavallinen Vanhanen – ilman karismaa. Tavis poliitikko, kenties tavis ihminenkin. – – Pääministeri ei luvannut avata yksityisyyttään, ja työhön liittyvissä lausunnoissakin hän ilmoitti olevansa hyvin pidättyväinen – – Median kannalta siis mahdollisimman ikävä ihminen.

Kuten tiedämme, Matti Vanhasen johtajakaudesta tuli julkisuuden valossa jopa poikkeuksellisen värikäs ja henkilökohtaisen elämän käsittelyn sävyttämä.

Toisinaan puoluejohtajuutta tavoitellut henkilö on noussut merkittäväksi poliittiseksi johtajaksi vasta myöhemmin urallaan. Tämän huomaaminen voikin auttaa haastamaan ajatuksen johtajavaaleista tilanteena, jossa ”paras” valitaan. Johtajavaaleja tulkittaessa riskinä on päätyä kirjoittamaan voittajien historiaa, esimerkiksi nähdä valituiksi tulleissa sellaisia ylivoimaisia ominaisuuksia, jotka nostivat heidät tuohon tehtävään. Näin voi käydä etenkin tapauksissa, joissa johtajan kausi sittemmin on osoittautunut menestykseksi. Emme esimerkiksi koskaan saa tietää, millaisia puoluejohtajia vaikkapa vuonna 1990 keskustan vaalissa toiseksi tullut Eeva Kuuskoski-Vikatmaa ja vastaavan sijan vuoden 2002 johtajavaaleissa saanut Olli Rehn olisivat olleet, jos olisivat tulleet valituiksi.

Samoin arvoitukseksi jää, miten vaalissa tai valituiksi tullessaan johtajina olisivat menestyneet kisasta sivuun jättäytyneet. Osa tarkastelukaudella julkisuudessa puolueidensa tuleviksi johtajiksi veikkailluista tai ainakin vahvoiksi ehdokkaiksi ennakoituista naisista ei lopulta tehtävää tavoitellut. Heihin kuuluvat SDP:n Pirkko Työläjärvi (1987), keskustan Paula Lehtomäki (2010) ja kokoomuksen Henna Virkkunen (2014).

Johtajavaalissa menestyminen tai menestymättömyys ei sinänsä ole erityisen hyvä johtajataitojen mittari, eikä se ennusta myöhempää työuraa. Tästä hyvinä

esimerkkinä ovat vuosina 1990 ja 2002 valitsematta jäänyt Olli Rehn, joka nousi sittemmin vaikutusvaltaisiin aseisiin Euroopan unionissa, ja vielä Rehniä selvästi vähemmän kannatusta oman puolueensa SDP:n vaaleissa 1990-luvulla saanut Tarja Halonen, joka sittemmin valittiin ensimmäisenä naisena Suomen tasavallan presidentiksi vuosiksi 2000–2012 (vrt. taulukot 2–3).

Toisinaan on käynyt niinkin, ettei menestystä ole tullut vielä ensimmäisen ehdokkuuden aikaan. SDP:n johtajavaalissa vuonna 1990 toiseksi tulleesta ja vuoden 1987 puoluesihteerivaalinkin hävinneestä, eduskunnasta pudonneesta Paavo Lipposesta sekä keskustan johtajavaalissa 2002 vasta neljänneksi äänestetyistä Matti Vanhasesta tuli sittemmin sekä puolueidensa johtajia että Suomen pääministereitä.

Sanomalehti uutisoinnin perusteella SDP:n Jutta Urpilaisen valinnassa 2008 tavoitteena oli liikkuviin äänestäjiin, etenkin nuoriin ja naisiin vetoaminen ja myönteisen julkisuuden haltuunotto. Sen sijaan Urpilaisen osaaminen ja paineensietokyky arveluttivat. Toisin kuin uskottiin, juuri julkisuudenhallinta osoittautui haasteeksi. Sen sijaan työstään valtiovarainministerinä Urpilainen sai kiitostakin. (Niemi 2013b.)

Toisinaan valintahetkellä myönteisiksi piirteiksi ajatellut ominaisuudet ovat johtajakauden aikana kääntyneet kielteisiksi. Näin tapahtui esimerkiksi SDP:n Pertti Paasion ja kokoomuksen Ville Itälän ja myös kokoomuksen Pertti Salolaisen kohdalla. Heihin liitetyt sinänsä myönteiset ominaisuudet, kuten sovitteluvuus ja demokraattisuus, kääntyivät julkisuudessa esitetyissä tulkinnoissa kyvyttömyydeksi tehdä päätöksiä ja liialliseksi pehmeudeksi. (Vrt. Mickelsson 1999, 239; Mickelsson 2007, 269–270.) Heistä jokaisen johtajuuteen kohdistunutta kilpailua ja kritiikkiä selittää myös puoluekannatuksen vähäisyys. Erilaisten johtajaominaisuuksien sietokyvyn mittarina onkin pitkälti se, millaista vaalikannatusta niillä puolueelle onnistutaan hankkimaan.

Kokoomuksen Sauli Niinistön valintaa vuonna 1994 ja keskustan Juha Sipilän valintaa vuonna 2012 tulkittiin julkisuudessa puolueiden vaikeuksien, hämmennyksen ja vaihtoehtojen puutteen kehyksessä. Esimerkiksi Niinistön valinnan aikoihin arvioitiin näin:

Niinistö valittiin puheenjohtajaksi, kun parempiakaan ehdokkaita ei ollut tarjolla. Ani harva kokoomuslainen ulkopuolisista puhumattakaan uskoo hänen kääntävän kokoomuksen uuteen nousuun. Odotukset keskittyvät siihen, mitä tapahtuu todennäköisesti heikosti menevien eduskuntavaalien jälkeen.

– *Helsingin Sanomien* pääkirjoitustoimittaja Erkki Pennanen kolumnissaan 31.8.1994.

Uusi puheenjohtaja ei ole tyyppinä sellainen mediataituri, joka pystyisi käyttämään lyhyen kuherruskuukautensa tiedotusvälineissä puolueensa kannatuksen nostamiseen aivan uusiin lukemiin.

Niinistö saattaa parhaassa tapauksessa osoittautua sovinnolliseksi asialinjan työmyyräksi, josta ajan mittaan voi kasvaa eturivin poliitikko. – – Niinistön lähtöasemia vaikeuttaa sekin, että ilmeisesti monet kokoomuksen ministeri- ja eduskuntaryhmässä pitävät häntä etukäteen lyhytaikaisena puheenjohtajana. – – Niinistölle voi ilmaantua haastajia jo ensi kesän puoluekokouksessa.

– *Helsingin Sanomat* pääkirjoituksessaan 28.9.1994.

Kuten puolueissa, myös toimituksissa johtajavalintojen asetelmia arvioidaan ja tulevaa ennakoidaan senhetkisestä tilanteesta käsin. Koska tulevaisuus on tuntemattomana edessä, ei ole yllätys, että arvioissa usein epäonnistutaan.

3.4 Valintoja ajassa

Tämän tutkimuksen aineisto osoittaa, että puoluejohtajavalintoja pohdittiin myös kilpailevien puolueiden johtajavalintoja silmällä pitäen ja niihin reagoiden. Menestys tai sen puute tuossa vertailussa vaikutti toisinaan myös konkreettisiin johtajavaihtoksiin. Esimerkiksi Pertti Paasion media-aikaan sopimattomaksi tulkitusta esiintymisestä tuli erityinen ongelma vasta, kun keskustan vuonna 1990 valittu tuore, nuori ja mediakerterä puoluejohtaja Esko Ahon alkoi saada ihailua esiintymistaidoistaan.

Toisinaan johtajavalintojen heijastusvaikutukset ovat ylittäneet maiden rajoja. On todennäköistä, että SDP:ssä vuonna 2008 naisehdokkaiden ympärille syntynyt noste oli osin heijastumaa ruotsalaisen sisarpuolueen vuotta aikaisemmin tekemästä valinnasta: Ruotsin sosialidemokraattinen työväenpuolue valitsi vuonna 2007 historiansa ensimmäiseksi naisjohtajaksi kokeneen Mona Sahlinin. Urpilaisen johtajakampanjansa aikana hyödyntämän, ”uusi SDP” -retoriikan jäljet taas johtavat Isossa-Britanniassa työväenpuolueen menestyksekkääseen, puoluejohtaja Tony Blairin jo vuonna 1996 lanseeraamaan *New Labour* -kampanjaan⁹.

Vuonna 2014 kannustavana esimerkkinä päivänpolitiikan ulkopuolelta tulevan johtajan valitsemiselle toimivat niin keskustan onnistuneelta vaikuttava joh-

⁹ Ks. esim. Jutta Urpilaisen *Uutispäivä Demarissa* julkaistu *Uusi Suomi – uusi Sdp* -kirjoitus <http://www.juttaurpilainen.fi/puheet-ja-kirjoitukset.php?id=http://www.juttaurpilainen.fi/puheet-ja-kirjoitukset.php?id=553553> (luettu 3.8.2014); Mikko Majanderin kirjoitus *Policy Network* -ajatuspajan sivuilla: http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4610&title=-Old-time-religion-Finnish-social-democracy-faces-an-identity-show-down (luettu 3.8.2014).

tajavaihdos ensimmäisen kauden kansanedustajaan, diplomi-insinööri ja liikemies Juha Sipilään kuin Ruotsin sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen johtajavaihdos hitsaajan työstä ammattiyhdistysliikkeen palvelukseen siirtyneeseen Stefan Löfveniin. Kiinnostava yhtäläisyys mainittujen valintojen taustalla on, että kumpikin mies valittiin tehtäväänsä vuonna 2012 tilanteessa, jossa puolueiden kannatusvaikeuksia kohentamaan oli aiemmin valittu naisjohtajat. Sekä Mona Sahlin että Mari Kiviniemi olivat eronneet paikaltaan vaalitappion jälkeen.¹⁰

Tärkeä olosuhdetekijä sekä kokoomuksen että SDP:n vuoden 2014 johtajavaihdoksissa oli Timo Soinin ja perussuomalaisten menestys vuoden 2011 eduskuntavaaleissa. Kun Jutta Urpilaista valittaessa oli tavoiteltu hänen kaltaistensa koulutettujen naisten ääniä, Antti Rinteen valinnan yhteydessä korostui tavoite saada aikaisempaa parempi yhteys puolueen perinteisempään ja miehiseen kannattajakuntaan valitsemalla tämän äänestäjäjoukon näköinen johtaja. Ajatuksena oli SDP:stä perussuomalaisiin valuneiden äänestäjien houkuttelu takaisin osin perussuomalaisten menestyksekkäiksi osoittautuneita keinoja käyttämällä.

Vaikka Alexander Stubb ja Timo Soini vaikuttavat ensisilmäyksellä keskenään hyvinkin erilaisilta, ovat yhtäläisyydet eroja ilmeisempiä. Molemmat ovat osoittaneet pystyvänsä vetoamaan kannattajiin yli puoluerajojen ja olevansa tavallista halukkaampia ja kykenevämpiä puhuttelemaan äänestäjiään suoraan, näille tutulla kielellä. Stubbia ja Soinia yhdistää myös mediaesiintymisten luontevuus ja runsaus. He myös esiintyvät ”autenttisina” ja hyödyntävät voimakkaasti persoonansa, kuten pukeutumistaan ja retoriikkaansa, poliitikkokuvansa luomisessa.

Lisäksi Timo Soinia ja Alexander Stubbia yhdistää tapa hyödyntää ei-journalistisia tai vähäisen journalistisen kynnyksen sisältäviä medioita poliitikkopersoonansa brändäämisessä. Alexander Stubb on profiloitunut vuosien saatossa useiden eri lehtien kolumnistina ja aktiivisena sosiaalisen median käyttäjänä, ja Timo Soini on pitänyt aktiivisesti ”plokiaan” ja kirjoittanut kaksi laajaa kiinnostusta herättänyttä kirjaa: *Maisterisjätkän* (2008) ja *Peruspomon* (2014).

¹⁰ Ruotsin sosiaalidemokraatteja neljä vuotta johtaneen Mona Sahlinin erottua vaalitappion jälkeen vuonna 2011 johtajana toimi Håkan Juholt, jonka kausi oli epäilyihin taloudellisiin väärinkäytöksiin liittyneen kohujulkisuuden sävyttämä ja jäi alle vuoden pituiseksi.

4 NÄKÖKULMA, KÄSITTEET, MENETELMÄT JA AINEISTO

4.1 Miesvallasta sukupuolten tasa-arvoon

Tässä väitöstutkimuksessa viitataan usein politiikkaan ja etenkin poliittiseen johtajuuteen miesten dominoimana alueena. Seuraavassa käsitellään tarkemmin sitä, mitä miesvallalla ja vastaavasti sukupuolten tasa-arvoisella edustuksella politiikan tutkimuksessa tarkoitetaan ja miten kysymys tasa-arvosta¹¹ johtajavalintojen yhteydessä tässä tutkimuksessa ymmärretään.

Sukupuolten tasa-arvolla viitataan naisten ja miesten yhteiskunnallisten suhteiden sääntelyyn. Lähtökohtana on ollut ajatus, että miehiin liitetyt toimintaperiaatteet, mallit ja asemat pitäisi avata myös naisille. (Liljeström 2008, 224.) Termiä on feministisessä tutkimuksessa kritisoitu sen sisältämän miehisen normin vuoksi: tasa-arvon on nähty tuottavan samanlaisuutta, jonka mallina ovat miehet (Holli 1995, 14–17; Julkunen 2010, 69–72). Suomalaisessa tasa-arvopolitiikassa tasa-arvo on 1980-luvulta alkaen mielletty tasapuolisuudeksi ja syrjinnän vastakohdaksi (Holli 1995, 24).

Vaikka tässä tutkimuksessa keskitytään käsittelemään sukupuolten tasa-arvon toteutumista, on olemassa muitakin tasa-arvon toteutumisen kannalta tärkeitä ja tutkimisen arvoisia näkökulmia. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaalista ja etnistä taustaa, ikää, terveydentilaa, varallisuutta ja koulutusta sekä seksuaalista suuntautumista koskevat kysymykset. Onko Suomessa esimerkiksi vammaisen, romanin tai maahanmuuttajan mahdollista nousta vaikutusvaltaiseksi poliittiseksi päättäjäksi? Jos (ja kun) yhtäläiset mahdollisuudet eivät käytännössä toteudu, millaiset tekijät karsivat esimerkiksi erilaisiin vähemmistöihin kuuluvia matkasta? Entä pysähtyykö etenkin naispoliitikkojen urakehitys kohti huippu-tehtäviä ikävuosien karttuessa?

¹¹ Tasa-arvolla viitataan tässä tutkimuksessa nimenomaan sukupuolten tasa-arvoon, ellei muuta mainita.

Johtajavaalien yhteydessä esimerkiksi ikään liittyvät käsitykset näyttävät muuttuneen. Kokemattomuuden ja kypsymättömyyden sijaan nuoruus näyttää yhä useammin tulevan tulkituksi raikkautena ja nuoren johtajan valinta puolueille avautuvana mahdollisuutena tehdä selvä ero menneeseen (Quinn 2013, 176–177). Suomalaisessa politiikassa erottumisen ja uudistumisen tulkintoja on liitetty erityisesti nuoriin naisehdokkaisiin.

Sukupuolten tasa-arvolla on suomalaisissa puolueissa kannatettavana ajatuksena pidempi historia kuin puolueiden henkilövalinnoista voisi päätellä. Onkin syytä huomata, että vaikka naisilla ja miehillä olisi esimerkiksi lainsäädännön ja puolueiden sääntöjen valossa yhdenvertaiset mahdollisuudet asettua ehdolle ja tulla valituiksi johtotehtäviin, voi etenemiselle käytännössä olla edelleen monenlaisia esteitä psykologisista tekijöistä erilaisiin piileviin rakenteisiin ja hyvä veli-verkostoista perheiden arkiseen työnjakoon liittyviin kysymyksiin.

Ajatuksen yhdenvertaisista mahdollisuuksista on haastanut feministisen liikkeen vaatimus tarkastella myös tulosten tasa-arvoa. On mielekästä erottaa toisistaan käsitteellisesti (1) periaatteellinen tasa-arvo ja (2) toteutunut tasapuolisuus. Tämä voidaan ymmärtää myös erona, joka vallitsee yhtäältä mahdollisuuksien ja toisaalta lopputuloksen tasa-arvon välillä. (Vrt. Lähteenmäki 2000, 258 ja Julkunen 2010, 66–67). Tässä väitöskirjassa tutkituissa puolueissa periaatteellinen tasa-arvo kyllä toteutuu, vaikka käytännössä tasapuolisuus ei ole johtajavalinnoissa toteutunut.

Kuten muissakin Pohjoismaissa, myös Suomessa tasa-arvo nauttii laajaa periaatteellista kannatusta. Maiden välillä on kuitenkin eroja siinä, miten tasa-arvon ajatellaan toteutuneen. Ruotsissa tasa-arvopolitiikan diskurssi on Suomea radikaalimpi, ja ruotsalaispuolueet ovat 1970-luvun lopulta alkaen jopa kilpailleet tasa-arvoa edistävien käytäntöjen soveltamisessa (Freidenvall 2013, 108–109; ks. myös Teigen & Wängnerud 2009, 25). Monet niistä ovat myös julistautuneet feministisiksi. Poliitiikan terävimmän kärjen työnjaossa feministisyys ei silmiinpistävästi näy: maalla ei toistaiseksi ole ollut naista pääministerinään, mitä selittää naisten vähäisyys merkittävimpien puolueiden johtajina. Tässä mielessä Suomi on näiden kahden vertailussa edelläkävijä.

Varsin tavallinen ymmärrys ruotsalaisessa yhteiskunnassa on, että tasa-arvoon on vielä matkaa. Suomessa taas tasa-arvo tulkitaan usein jo toteutuneeksi, onhan sukupuolten välinen kuilu kutistunut, olemme kansainvälisten tasa-arvovertailujen kärkipäätä ja yhteiskunta on muodollisesti tasa-arvoinen. Suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa tasa-arvo esitetään kannatettavana ja jo toteutuneena asiantilana, kun taas feminismi mielletään yltiöpäisyydeksi ja jopa fanaattiseksi, aggressiiviseksi ja miesvihamieliseksi liikehdinnäksi. (Holli 2003, 16; Liljeström 2008, 246; Julkunen 2010, 66, 74–75, 257, 276.)

Suomalaisessa tasa-arvopolitiikassa sukupuolten suhteita ei mielellään laiteta vastakkain, ja vallalla onkin sukupuolineutraalisuuden mentaliteetti. Tasa-arvopolitiikkaa on oikeutettu esimerkiksi vetämällä miesten oikeudet vahvemmin mukaan keskusteluun. (Liljeström 2008, 246; Julkunen 2010, 258.) Myös Ruotsissa on oma konfliktieja kaihtava perintönsä, mutta se näkyy yhteisen projektin ajatuksena: epätasa-arvosta kärsivät niin naiset kuin miehet, joten tasa-arvon edistäminen on molempien intresseissä (Freidenvall 2005, 183).

Mikä sitten voidaan katsoa tasa-arvoiseksi edustukseksi? Varsin vakiintunut ajatus on, että 40 prosentin ja 60 prosentin välille osuvat naisten ja miesten osuudet tulkitaan tasa-arvoiseksi asetelmaksi – olivatpa luvut kumman sukupuolen eduksi tahansa¹². Drude Dahlerup ja Monique Leyenaar esittävät tuoreessa tutkimuksessaan vielä tätä yksityiskohtaisemman mallin sukupuolten määrällisen edustuksen tasoista (Dahlerup & Leyenaar 2013a, 8–10):

- (1) *Miesvalta*: Alle 10 prosenttia valituista on naisia.
- (2) *Naiset pienenä vähemmistönä*: 10–25 prosenttia valituista on naisia.
- (3) *Naiset suurena vähemmistönä*: 25–40 prosenttia valituista on naisia.
- (4) *Sukupuolten tasapaino*: 40–60 prosenttia valituista on naisia.

Tämä malli on tarkoitettu sovellettavaksi esimerkiksi naisten parlamentaarisen edustuksen tarkasteluun. Suomessa sukupuolten tasapainoinen edustus on tätä kirjoitettaessa todellisuutta niin eduskunnassa kuin hallituksessa, sen sijaan puoluejohtajina naiset ovat edelleen vähemmistönä.

Alan tutkimus on kaivannut tarkempaa määrittelyä sille, mitä kaikkea käsitteellä ”miesvalta” (*male dominance*) vodaan politiikan yhteydessä tarkoittaa. Miesvallan määrittely ja sen politiikassa esiintyvien muotojen erittely on tärkeää siksikin, että eri maiden tilanteita voidaan vertailla systemaattisesti. Dahlerupin ja Leyenaarin (2013a, 8–9) aiheesta esittämä kuusitasoinen malli on tervetullut apuväline sen arvioimiselle, miten voimakkaasti ja laajasti politiikka eri tasoillaan ja eri maissa on tai on ollut miesten hallitsemää.

Mallin ensimmäinen (1) kohta on tutkimuksessa yksi tavallisimmin tarkastelluista: naisten lukumääräinen aliedustus äänestämällä valittavissa tehtävissä. Tämä näkökulma on tärkeä analysoitaessa naisten edellytyksiä edetä politiikan johtotehtäviin, sillä naisten runsas määrällinen edustus esimerkiksi parlamentissa on usein peruste vaatimukselle jakaa myös johtotehtävät tasaisemmin naisten ja miesten välillä.

¹² Myös Suomen tasa-arvolakiin vuonna 1995 lisätyssä kiintiösäännöksessä noudatetaan 40/60-periaatetta. Sen mukaan valtion ja kuntien toimielimissä kunnanvaltuustojen lukuun ottamatta tulee olla vähintään 40 prosenttia naisia ja vastaavasti vähintään 40 prosenttia miehiä. (Kuusipalo 2011, 12; Finlex-asiakirjat: Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609#P4a>; luettu 25.7.2014.)

Mallin toinen (2) kohta tarkastelee politiikkaa työyhteisönä: miten miehisesti kooditettuja ovat äänestämällä valittavien politiikan tehtävien normit ja käytännöt? Nyt käsillä olevan tutkimuksen kannalta tämä on tärkeä näkökohta pohdittaessa naisten (ajateltua) sopivuutta politiikkaan: mikäli politiikka on miesten miehille normittama maailma, voi poliitikonainen näyttää siihen sopimattomalta. Tällainen kulttuuristen koodistojen yhteensopimattomuus selittää osaltaan sitä hämmennystä ja myös kritiikkiä, jota ensimmäiset naisten puoluejohtajaehdokkuudet Suomessa kohtasivat.

Mallin kolmas (3) kohta tarkastelee politiikan vertikaalista sukupuolten erotelua: miten tasaisesti tehtävät politiikan hierarkian eri tasoilla on jaettu naisten ja miesten kesken? Tämä on myös käsillä olevan tutkimuksen keskeinen kategoria ja tutkimuksen tekemistä perusteleva lähtökohta. On tärkeää huomata, että naisten eteneminen myös lukuisiin puoluejohtajuutta vähäisempiin politiikan vastuu- ja johtotehtäviin on puolueorganisaatioissa ollut hidasta. Suomessakin näyttää pitkään vallinneen sellainen käytäntö, että mitä korkeammasta tehtävästä hierarkiasa on ollut kyse, sitä hitaammin ja vähälukuisempina naiset ovat sen saavuttaneet.

Neljäs (4) ulottuvuus lähestyy politiikkaa sukupuolten horisontaalisen erottelun näkökulmasta: Miten tehtävät politiikan eri alojen välillä on sukupuolten kesken jaettu? Ovatko esimerkiksi tietyt valiokunnat tai ministeriöt käytännössä miehille varattuja? Ja edelleen: ovatko esimerkiksi naisille tavallisimmin jyvitetty tehtävät, kuten Suomessa hallitusten sosiaali- ja terveysministerin, opetusministerin tai kulttuuriministerin salkut, arvotettu vähempiarvoisiksi kuin miesten pitkään hallussaan pitämät valtiovarainministerin, ulkoministerin, puolustusministerin ja pääministerin paikat?

Sekä kolmas että neljäs politiikan miesvallan ulottuvuus ovat tämän väitöstudiumin näkökulmasta välillisesti merkittäviä, sillä naisten mahdollisuuden edetä ja päteviyttä politiikan johtopaikoille on vaikuttanut se, miten (epä)tasa-arvoisesti puoluehierarkian alempia tehtäviä on naisten ja miesten kesken jaettu ja miten (ali)arvostettuja naisille politiikassa jyvitetty alat ovat olleet miesten hallitsemiin verrattuna. (Vrt. kuvio 1.)

Mallin esittämä viides (5) aspekti pitää sisällään politiikan diskurssit ja kehystämisen: miten sukupuolittuneita tulkintoja poliitikot itse, suuri yleisö ja media poliitikoista esittävät? Tämän väitöstudiumin kannalta merkittäviä ovat etenkin poliittikonaisista sanomalehdistössä esitetyt käsitykset: millaisia nais- ja miespoliitikkoja tai naisia ja miehiä poliittisina johtajina koskevia stereotyyppioita uutisointi on eri vuosikymmenillä sisältänyt?

Mallin kuudes (6) ja viimeinen ulottuvuus lähestyy miesvaltaa valtionhallinnon näkökulmasta: miten miehiä suosivaa on julkinen politiikka ja lainsäädäntö – ja vastaavasti minkä verran panostetaan sukupuolten tasa-arvoa edistävään politiikkaan?

Edellä kuvattua mallia peilataan tämän johdantoluvun viimeisessä luvussa Suomen tilanteeseen ja naisten etenemiseen politiikan johtotehtäviin: millä kaikilla kuudesta tasosta politiikka Suomessa on tai on ollut miesvaltaista?

4.2 Median ja politiikan suhteiden murros

Olen viime vuosien varrella ollut lähes sata kertaa lööpissä. Onko minulla ollut asiaa? Sitäkin. Enemmän se kuitenkin kertoo siitä, että Soini myy lehteä.

Politiikan huipulla tuulee. Mitä lähempänä vuorenhuippu on, sitä liukkaammaksi käyvät kengät.

– Timo Soini *Peruspomo*-kirjassaan 2014.

Media on aikaisempaa vahvemmin paitsi politiikkaa koskevan tiedon ja tunteiden välittämisen ja viestinnän väylä, myös politiikanteon areena. Tämän tutkimuksen artikkeleissa media on välillisesti myös tutkimuksen kohde, koska suurin osa tutkimuksen aineistosta on erilaisia mediatuotteita. Samalla media on tutkittujen prosessien osapuoli ja toimija.

Risto Kunelius kollegoineen on kuvannut suomalaisen journalismin muutosta siirtymisenä objektiivisuuden ajasta aiempaa aktiivisemmän kehystämisen aikaan. Yleisön huomiota kokoavasta mediasta on tullut merkittävä vallan resurssi, minkä myötä politiikan intressiksi on tullut median pelisääntöjen opiskelu: pyrkimys käyttää tiedotusvälineitä hyväkseen ja myös muokata sen sääntöjä. (Kunelius et al. 2009, 60–61; ks. myös Strömbäck & van Aelst 2013.)

Tarkasteltavalla ajanjaksolla politiikan journalismin murros heijastui paitsi siihen, millaista aineistoa kultakin tutkitulta vuodelta on ollut käytettävissä, myös siihen, miten poliittista johtajuutta kunkin vaalin yhteydessä tulkittiin, millaisia ominaisuuksia johtajalta toivottiin ja miten aktiivisen roolin toimittajat tapahtumien tulkkina ottivat. Tämän kontekstin ymmärtämiseksi seuraavassa tarkastellaan lyhyesti median ja politiikan suhteissa tapahtuneita muutoksia 1980-luvun lopulta 2000-luvun alkuun.

Väljenevää ja kiristyvää

Tasavallan presidentti Urho Kekkosen väistyminen vuonna 1981 ja Neuvostoliiton hajoaminen 1990-luvulle tultaessa vauhdittivat suomalaisten poliitikkojen ja toimittajien suhteen murrosta. Keskusteluilmapiiriltään aiempaa va-

pautuneemmissa oloissa tiedotusvälineet pääsivät peräämään itselleen kuuluvaa roolia valtaapitäviä kriittisesti seuraavana neljäntenä valtiomahtina. 1980-luku oli välietappi jo 1970-luvulla alkaneessa murroksessa, jossa vähitellen siirryttiin poliitikkoja kunnioittavasta politiikan journalismista kuvia kaatavaan politiikan uutisointiin (Pernaa & Railo 2006, 17).

Vuonna 1981 julkaistusta *Tamminiemen pesänjakajat. Kekkonen lähtee – kuka tulee?* -teoksesta tuli toimittajien uuden otteen symboli. *Helsingin Sanomien* politiikan toimituksen toimittajajoukon Lauantaseura-salanimellä kirjoittama kirja pureutui paitsi Kekkonen jälkeisen ajan valta-asetelmiin myös ajan johtavien poliitikkojen persooniin ja yksityiselämään. Ajan politiikan todellisuuden miehisyttä kuvaa se, että naiset olivat mukana lähinnä tulevan tasavallan presidentin puolisoa arvuuttelevassa luvussa. Esitellyistä 23 mahdollisesta nimestä tulevaksi presidentiksi yksi oli nainen: ”miesten salaiseksi aseeksi” luonnehdittu entinen YK:n apulaispääsihteeri Helvi Sipilä. (Lauantaseura 1981, 128,133–141.)

Toimittajien ja kansanedustajien – laajemmin ajateltuna median ja valtaa pitävien – suhteet muuttuivat 1980-luvun alusta alkaen kahdessa keskeisessä mielessä. Ensinnäkin suhde väljeni toimittajien tehdessä pesäeroa poliitikkoihin, mikä näkyi uutisoinnissa aikaisempaa itsenäisempänä ja kriittisempänä otteena. Pyrkimyksestä paljastaa valtaapitävien väärinkäytöksiä tuli aikaisempaa olennaisempi osa uutistoimittajan työtä. Samalla välit kuitenkin kiristyivät, sillä ajan johtavilla poliitikoilla oli vaikeuksia sopeutua uuteen tilanteeseen. Toimittajat ryhtyivät myös asettamaan itsensä entistä useammin uutisen tulkitsijan ja selittäjän rooliin. Nähtiin tiedotusvälineiden tunkeutuminen areenalle, joka oli perinteisesti ollut poliitikkojen hallussa. (Salminen 2006, 52; Aula 1991, 207–208; ks. myös Heino 2006.)

Termillä *mediainterventionismi* viitataan tähän 1990-luvun loppupuolella ja edelleen 2000-luvun alussa vahvistuneeseen asetelmaan, jossa toimittajat paitsi ottavat entistä useammin uutisoinnissa tulkitsijan roolin, myös saavat henkilökohtaista näkyvyyttä ja käsittelevät aiheita omista näkökulmistaan (ks. Esser 2008, Strömbäck & Dimitrova 2011).

Toimittajien mielipiteelliset tai vahvan näkökulman sisältävät kirjoitukset olivat vielä 1980-luvulla sanomalehdissä harvinaisia. Ero 2000-luvun toimittajia systemaattisesti esiin nostavaan mielipide- ja näkökulmajournalismiin on selvä (Kivioja 2008, 50–53.) Tämän tutkimuksen aineistossa mediainterventionismi näkyi vahvasti myös uutisoinnin rakenteessa: toimittajien mielipiteellisistä kirjoituksista tuli keskeinen osa johtajavaalien uutisointia (taulukko 6). Toinen konkreettinen esimerkki toimittajien roolin muutoksesta liittyy television vaaliohjelmien toteuttamiseen. Aikaisemmin keskustelu oli lähetyksissä jäsentynyt poliitikkojen keskinäisen vuoropuhelun varaan, mutta vuoden 1975 eduskuntavaaleista alkaen

toimittajat tulivat mukaan keskustelua ohjaamaan. Pian television vaaliohjelmat muuttuivatkin eräänlaisista julkisista puolueiden keskustelukerhoista journalistisista lähtökohdista tehdyiksi televisiotenteiksi, joille oli ominaista toimittajien ärhäkästi haastava ote (Pitkänen 2014, 141, 191).

Vastareaktion toimittajien vahvistuneeseen valta-asemaan ja koventuneisiin otteisiin poliitikkojen kriittisyys mediaa kohtaan kasvoi (Aula 1991, 207–208; Salminen 2006, 52). Tilanne oli toisenlaisiin työskentelyolosuhteisiin tottuneille poliitikoille kiperä. Yhteyden saaminen äänestäjiin oli jo vaikeutunut esimerkiksi suorien kansalaiskontaktien vähenemisen ja puoluelehdistön hiipumisen myötä, eikä tilannetta helpottanut se, että poliitikoille jätettiin uutisoinnissa entistä vähemmän tilaa.

Politiikan ja median jännite korostui 1980-luvulla osin senkin vuoksi, että vuosikymmenen keskeiset poliitikot, pitkäaikainen pääministeri Kalevi Sorsa ja hänen seuraajansa Harri Holkeri, ulkoministeri Paavo Väyrynen ja tasavallan presidentti Mauno Koivisto eivät täysin sopeutuneet muuttuneeseen tilanteeseen. Kuten Ville Perna ja Erkkä Railo kuvaavat, ”post-kekkoslaisessa ärhäköitymisen tilassa” olleet tiedotusvälineet kamppailivat nyt asemastaan neljäntenä valtiomahdina, eivätkä toisenlaiseen kulttuuriin tottuneet kokeneet poliitikot ottaneet sopeutuakseen. (Perna & Railo 2006, 19–20, 38–40; myös Salminen 2006, 91; Perna 2007, 86.)

Uusi asetelma näkyi myös tämän tutkimuksen aineistona olevien johtajavaihdosten uutisoinnissa etenkin jakson alkuvaiheessa. Vielä SDP:n puoluejohtajan Kalevi Sorsan luopumisen aikaan vuonna 1987 ja osin Ulf Sundqvistin eroon johtaneen prosessin aikana vuonna 1993 muutamissa aineiston pääkirjoituksissa eläydyttiin poliitikkojen tilanteisiin tavalla, joka 2000-luvun alusta katsottuna näyttää poikkeukselliselta. *Helsingin Sanomissa* Sorsan luopumisilmoituksen jälkeen julkaistu pääkirjoitus oli myötäelävä ja poliitikkoa ymmärtävä:

Sorsan halu on ollut tiedossa pitkään. Hän tunnusti puolisoista vuotta sitten, että hänen aivonsa on imuroitu tyhjiin. Puolueen epätoivoinen tarrautuminen häneen on estänyt häntä toteuttamasta mielihaluaan. Vaalitappio oli nyt ratkaiseva pisara Sorsan maljaan. Hän katsoo, että puolueen ilmeen uudistamisen on ulotuttava myös häneen itseensä – Sorsa on varmaankin elänyt viime vuodet kuluttavampaa elämää kuin yksikään toinen johtava poliitikko. Jos hän halua säilyä ehjänä ja tavoitella elämässään vielä jotakin uutta, ulkoministeriys ilman puoluepaineita tuntuu kaiken tämän rinnalla varmaan huojentavalta.

– *Helsingin Sanomat* pääkirjoituksessaan 30.4.1987.

Murroskautta kuvastaa myös se, että painostettuina paikastaan luopuneet SDP:n johtajat yllättyivät ja pahastuivat mediassa saamastaan kohtelusta. Pertti Paasio ja Ulf Sundqvist osin myös syyttivät tiedotusvälineitä tapahtuneesta. Eivätkä he

olleet yksin: myös puolueen riveissä ja osin toimittajakunnassakin liian ärhäkäksi ja henkilöön käyväksi arvioitu uutisointi herätti närkästystä. Sundqvistin puolue-toverit katsoivat tämän kohtalon olevan ”pelottava esimerkki median vallasta”. Iltaapäivälehdistön väitettiin tuhonneen edellisen puoluejohtajan Pertti Paasion ja sekä nostaneen että tuhonneen Ulf Sundqvistin, jota kuvattiin ”tämän ajan uhriksi” ja ”rituaaliuhriksi”. (HS 11.3.1993; AL 11.3.1993.)

Poliitikkojen käsittelyn muuttuneet pelisäännöt aiheuttivat toisinaan kriittisen vastareaktion myös toimituksissa. Tästä hyvänä esimerkkinä on *Aamulehden* ratkaisu asettua avoimesti Sundqvistin tueksi tämän eroon johtaneessa prosessissa. Kirjoituksista välittyi halu puhaltaa liian kovaksi mennyt peli poikki. Lehti arvioi pääkirjoituksessaan, että Sundqvistia oli arvosteltu ja riepoteltu ”kohtuuttomasti” ja katsoi tämän joutuneen puolueessaan ajolahdin kohteeksi. Tästä syystä väistyvän puoluejohtajan jäähyväispuheesta henkinyt katkeruus oli lehden mukaan ”inhimillisesti ymmärrettävää”. (AL pääkirjoitukset 2.2.1993; 11.2.1993; 11.3.1993.) Sakari Kumpulainen jatkoi aiheesta *Ylänurkka*-kolumnissaan (AL 26.2.1993):

Aivan riippumatta siitä, mitä lopulta STS-pankin selvityksistä paljastuu ja mitä ei, kohtuutonta Sundqvistin ajojahti on ollut sekä julkisuudessa että omiensa piirissä. – – Voi vain kuvitella, millaisissa paineissa Sundqvist on joutunut elämään viime kuukaudet.

Median tiukentunut ote herätti poliitikot vastaiskuun. He saivat kuitenkin pian huomata, ettei tiedotusvälineiden haastaminen ollut tehokas keino hallita poliitikon mediakuvaa – tapahtuihan tuokin kamppailu lopulta mediassa, joka aktiivisesti kehysti valtataistelua omista näkökulmistaan.

Uutisoinnin otteen muutokset heijastelivat poliittis-yhteiskunnallisten olosuhteiden muuttumista ja median kilpailutilanteen kiristymistä. Poliitikan aatteellisten ristiriitojen hiipuminen ja puolueiden samankaltaistuminen pakotti toimittajat etsimään uusia näkökulmia ja uutisointitapoja. Televisiossa korostuva visuaalisuus sekä mielikuvat, tunteet ja tunnelmat nousivat jo 1980-luvulla sanomalehdissäkin poliitikkojen arvioinnissa keskeisiksi. (Pitkänen 2014, 224.)

1980-luvun ja 1990-luvun alun julkisessa keskustelussa puolueiden puheenjohtajien onnistumiset tai epäonnistumiset televisioesiintymisissä alettiin tulkita vaalimenestystä selittäviksi tekijöiksi (Mickelsson 2007, 258). Vaatimus asiaosaamisesta ei poistunut, mutta sen lisäksi poliitikoilta alettiin edellyttää mediataitoja, ja heitä arvosteltiin myös sen perusteella miten he puhuttelivat äänestäjiä tunnetasolla (Karvonen 2005, 34; Pitkänen 2014, 224).

Puolueissa tapahtunutta muutosta kuvastaa 1980-luvun lopulla herännyt keskustelu puolueiden muuttumisesta ”mediapuolueiksi”. Tällä viitattiin tilan-

teeseen, jossa puolueiden johtohenkilöt olivat enenevästi yhteydessä äänestäjiin median kautta puolueen jäsenistön, ”kentän” sivuuttaen. Tästä näkökulmasta kiinnostava on SDP:n Pertti Paasion puoluejohtajuuteen liittynyt keskustelu. Järjestökoneiston nostamana valittu, puolueen järjestöelämän kasvattina poliitikoksi sukeutunut Paasio halusi johtajanakin vaalia, uudistaa ja vahvistaa puolueen järjestökoneistoa (Mickelsson 2007, 258, 265–266). Paasion johtajakausi osui kuitenkin puoluejohtajuuden sekä median ja politiikan suhteiden uudelleenjärjestelyn saumakohtaan, jossa johtajalta odotettiin aikaisempaa enemmän johtamista ulospäin ja tiedotusvälineiden kautta.

Myös Suomen mediamaisema muuttui 1980-luvulta lähtien monin tavoin. Samalla kun järjestöelämä puolueissa hiipui, poliittisesti sitoutuneita sanomalehtiä kuoli tai irtaantui emopuolueista. Syksyllä 1980 *Ilta-Sanomat* sai *Ilta-lehdestä* kilpailijan iltapäivälehtimarkkinoille. Myös vakiintunut kahden tv-kanavan järjestelmä murtui 1980-luvun puolivälissä, kun Kolmoskanava aloitti toimintansa. Edelleen uutistarjontaa ja kilpailua lisäsi kaupallisten radiokanavien tulo markkinoille. Vuonna 1997 saatiin vielä uusi tekijä television uutismarkkinoille Nelosen aloittaessa toimintansa. (Pernaa & Railo 2006, 22; Mickelsson 2007, 271–275; Pernaa 2007, 74, 103; Pernaa 2009, 284; Herkman 2011a, 2011b, 34; Hellman 2012.)

1990-luvun lopulla muutoksessa olivat niin joukkotiedotusvälineiden rakenteelliset kuin ideologiset lähtökohdat. Yksityisten pörssiomistusten painoarvon kasvaessa poliittis-ideologisesti suuntautuneen mediaomistuksen asema heikkeni, ja liiketaloudelliset periaatteet alkoivat heijastua journalismiin aikaisempaa enemmän. Juha Herkman on huomauttanut, että muutoksella oli hyväkin puolensa: liberalistisen journalismikäsitteiden vallatessa alaa mediasta tuli myös tässä mielessä aiempaa vapaampi politiikan ohjauksesta. (Herkman 2011b, 32, 38–39.)

Kaupallisuuden paineet selittävät osaltaan analysoidun sanomalehti uutisoinnin tulkintoja johtajavaaleista ja niiden ehdokkaista. Toimittajien toiveet kiivaasta kamppailusta ja värikkäistä ehdokkaista saivat pontta tarpeesta luoda myyviä mediasisältöjä. Heidän esittämänsä toivomukset naisehdokkaiden saamisesta mukaan vaaleihin ovat tulkittavissa osin tästä näkökulmasta: naisten uutuusarvon johtajakamppailuissa uskottiin todennäköisesti lisäävän vaalien kiinnostavuutta. Vastaavat syyt perustelivat myös puoluejohtaja Timo Soinin laajaa julkisuutta: humoristisena pidetty retoriikka ja vastakkainasetteluja rakentanut populistinen kampanjointi tarjosivat uutisointiin draamaa, viihteellisyyttä ja jännitteitä.

Edellä kuvattu median ja politiikan suhteen murros on yksi tämän tutkimuksen keskeisistä konteksteista. Kilpailu median huomiosta heijastui sekä tapaan, jolla puolueet järjestivät johtajavaalejaan, että ehdokasasetteluun ja varsinaisiin johta-

javaihdoksiin. Istuvien puoluejohtajien ja johtajaehdokkaiden suhde mediaan ja mediataidot olivat avoimesti esillä, kun heidän sopivuudestaan ja pätevydestään keskusteltiin.

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin sitä, miten alan tutkijat ovat analysoineet politiikan ja median suhteen murroskautta, ja millaisia vaikutuksia tapahtuneilla muutoksilla on ollut poliittisen johtajuuden ja puolueiden mediasuhteen näkökulmasta.

Medioituminen ja henkilöityminen

Teoria *medioitumisesta* on laaja ja monitasoinen tulkinta median ja (tässä tapauksessa) politiikan suhteiden muutoksesta. Yksinkertaisimmillaan ymmärrettynä politiikka on medioitunutta silloin, kun joukkotiedotusvälineet ovat keskeinen väylä politiikasta kommunikoimisessa. Jesper Strömbäckin ja Peter van Aelstin mukaan medioituminen on pitkän aikavälin prosessi, jonka myötä mediasta on tullut entistä itsenäisempi suhteessa politiikkaan ja vastaavasti poliittisista toimijoista ja instituutioista on tullut aikaisempaa riippuvaisempia mediasta. (Strömbäck & van Aelst 2013, 341; ks. myös Strömbäck 2008, 231–232; Strömbäck & Dimitrova 2011, 32.)

On tärkeää huomata, ettei politiikan medioituminen viittaa yksin tiedotusvälineiden toimintaan tai etene vain niiden myötävaikutuksesta. Poliitikoilla ja puolueilla on halua sopeuttaa toimintaansa median tarpeisiin, koska se on niille eduksi. Median toimintalogiikkaan sopeutuminen on osa puolueiden pyrkimystä kontrolloida tilannetta: kasvattaa mediasta saatua hyötyä ja vastaavasti vähentää riskejä joutua kielteisen julkisuuden kohteeksi. (Strömbäck & van Aelst 2013, 345.) Poliittikoiden toimijoiden taipumus ojentua kohti mediaa ja sopeuttaa toimintaansa medialogiikkaan näkyy selvästi myös tämän väitöskirjan aineistossa. Aikaisemmin puolueiden vahvasti hallinnoimat, viestinten etäältä seuraamat johtaja-vaalit muuttuivat tarkastellulla kaudella julkisuudessa tapahtuviksi, ja puolueet suorastaan nivelsivät tiedotusvälineet osaksi valintaprosessia.

Vaikka puolueen ja sen ehdokkaiden saaman mediajulkisuuden merkitystä vaaleissa menestymiseen ei ole helppoa suoraan mitata, näkyvyyden uskotaan parantavan sitä huomattavasti (van Aelst et al. 2008, 204). Äänestäjien huomion tavoittamista tiedotusvälineissä edesauttaa se, että poliitikoilla ja puolueilla on valmiutta sovittaa toimintaansa, kuten aikataulunsa ja työskentelykulttuurinsa, median toiveiden ja toimintalogiikan kanssa yhteensopivaksi. Samalla entistä pienempi osa ehdokkaita ja poliitikkoja koskevasta julkisuudesta on niiden omassa

hallinnassa. (Vrt. Strömbäck 2008, 234–235, 237–238; van Aelst et al. 2008; Karvonen 2010, 85; Campus 2013, 220, 231.)

Johtajavalintojen näkökulmasta erityisen kiinnostava on Jesper Strömbäckin ja Peter van Aelstin alan aiempiin tutkimuksiin perustuva kolmikohtainen malli muutoksista, joita puolueissa tapahtuu niiden sopeuttaessa toimintaansa median vaatimuksiin. Ensimmäisessä vaiheessa puolueet luovat infrastruktuurin mediasuhteiden hoitoa varten: palkkaavat esimerkiksi ammattihenkilöstöä vastaamaan mediasuhteistaan, perustavat tiedotusyksiköjä ja ohjaavat toimintaan varoja. Toinen askel on media-asiantuntijan, kuten viestintäpäällikön, nimitäminen puolueen johtajiston työhön, jolloin viestinnän näkökulma tulee otetuksi huomioon kaikissa keskeisissä ratkaisuisissa. Kolmannessa, viimeisessä vaiheessa puolue sopeuttaa myös henkilövalintansa median logiikkaan: puoluejohtajia ja ehdokkaita valitessaan puolue ottaa entistä enemmän huomioon näiden media-aidot. (Strömbäck & van Aelst 2013, 344.)

Nyt käsillä olevan väitöstutkimuksen havainnot osoittavat, että vaikka etene-misvauhdissa on ollut eroja, suuret suomalaispuolueet ovat johtajavalintojensa osalta tukevasti – ja median siihen kannustamina – tässä kolmannessa vaiheessa. Tutkimustulokset ovat monelta osin linjassa Pekka Isotaluksen ja Merja Almonkariin havaintojen kanssa: media itse korostaa merkitystään, toimittajat esimerkiksi arvioivat mediataidot puoluejohtajien keskeiseksi kompetenssiksi, josta näiden menestys on riippuvainen. Kuitenkin johtajien välillä on huomattavia eroja siinä, miten ammattimaisesti ja suunnitelmallisesti he itse työstävät suhdettaan mediaan. (Isotalus & Almonkari 2014, 300–301.) Eroja on myös siinä, miten ammattimaista ja linjakasta julkisuusstrategiaa puolueet noudattavat järjestäessään johtajavalintojen kaltaisia suuria mediatapahtumia (tästä enemmän luvussa 6.2.).

Jotta paremmin ymmärtäisimme nykytilannetta, jossa puolueiden kollektiivinen julkisuuskuva on muuttunut aikaisempaa yksilökeskeisemmäksi ja jossa puoluejohtajiin ladataan jo valintavaiheessa runsaasti mediaesiintymisiin liittyviä odotuksia, on lopuksi syytä tarkastella politiikan uutisoinnin *henkilöitymiseksi* kutsuttua ilmiötä. Poliitiikan henkilöityminen viittaa median tapaan systemaattisesti nostaa esiin poliitikkopersoonia ja uutisoida politiikasta henkilöiden kautta (Helms 2012, 656). Ana Ines Langerin mukaan politiikan henkilöityminen muodostuu yhtäältä siitä vaikutuksesta, joka konkreettisella vallan siirtymällä on ollut: politiikassa valta on entistä enemmän johtajien käsissä. Toinen puoli henkilöitymistä on persoona-politiikka: tiedotusvälineiden aikaisempaa suurempi kiinnostus poliitikkojen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja persooniaan kohtaan. (Langer 2011, 9.) Lauri Karvosen mukaan henkilöitymisteorian ytimessä on oletus yksittäisten poliitikkojen saamista aikaisempaa suuremmasta painoarvosta ja huomiosta puolueiden ja aatteiden kus-

tannuksella. Puoluejohtajien myös esitetään vaikuttavan kansalaisten poliittisiin mielimyksiin puolueita ja niiden ohjelmia enemmän. (Karvonen 2010, 4, 65.)

Keskustan puoluejohtajaksi vuonna 1990 valitun ja vuotta myöhemmin pääministeriksi nousseen Esko Ahon persoonan on katsottu osaltaan vauhdittaneen politiikan henkilöitymistä Suomessa. Kevään 1991 eduskuntavaaleissa Ahon ”nuorekas ja hyvin kameraan kontaktia ottanut” esiintyminen antoi vaikutelman tuoreesta televisioajan politiikan kuulakuvasta, jonka rinnalla SDP:n Pertti Paasio ja kokoomuksen Ilkka Suominen vaikuttivat 1980-lukua henkiviltä johtajilta. (Pernaa 2007, 106; Pernaa 2009, 308–309; ks. myös Mickelsson 1999, 224.)

Lauri Karvosen vertaileva tutkimus osoittaa Suomen kuuluvan maihin, joissa henkilöitymisteoria näyttää pitävän erityisen hyvin paikkansa. Pääministerin valta-aseman vahvistuminen on ollut selkeää, mutta myös ehdokkaiden näkyvyys puolueiden vaalikampanjoinnissa on kasvanut. Lisäksi kansalaiset ovat alkaneet painottaa ehdokkaan merkitystä äänestyspäätöksissään enemmän kuin aikaisemmin, tähän kannustaa Suomen ehdokaskeskeinen vaalijärjestelmäkin. (Karvonen 2010, 32, 40–41, 52, 96, 103.) Kuten Heikki Paloheimo asetelman summaa, Suomessa henkilöitymistä ovat vahvistaneet niin politiikan julkisuuden, vaalikampanjoinnin, puoluejohtajuuden kuin äänestyskäyttäytymisen henkilöityminen. Olipa niin sanottu johtajavaikutus, johtajan merkitys puolueen vaalimenestykselle, todellisuutta tai vain olettaimus, siitä on tullut keskeinen kysymys puolueiden sisäisessä päätöksenteossa. Vaalimenestys heijastuu entistä selvemmin siihen, miten kauan puoluejohtaja saa Suomessa pitää paikkansa. (Paloheimo 2003, 237–240.)

Vaikka henkilöitymishypoteesin paikkansapitävyudessa on selviä maakohtaisia eroja (Karvonen 2010, 101–107), näyttää politiikan uutisointi olevan yleisesti ottaen 2000-luvun alussa huomattavasti henkilöivämpää kuin se oli vielä 1980-luvulla (ks. esim. Langer 2011, 83–84, 87; Elmelund-Præstekær et al. 2011, 382–383, 392). Julkisuus ei kuitenkaan jakaudu tasaisesti: johtoasemassa olevat saavat huomattavasti enemmän näkyvyyttä kuin muut (Tresch 2009, 79, 85; van Aelst et al. 2008, 199, 203; Elmelund-Præstekær et al. 2011, 392–393, myös Luenenborg et al. 2011, 70; Langer 2011, 35).

Mediajulkisuuden kasautuminen johtaville poliitikoille on todellisuutta myös Suomessa: Poliitiikan julkisuutta vuosina 2008 ja 2009 televisiossa sekä sanoma- ja aikakauslehdissä tarkastellut tutkimus osoitti, että meilläkin poliitikon muodollinen valta-asema tuo näkyvyyden. (Berg et al. 2009, 48, 56–64, 76). Vastaavanlainen havainto toistui vuoden 2011 eduskuntavaaleja koskeneessa tutkimuksessa (Railo & Välimäki 2012, 111–114, 121–124, 146). Koska puoluejohtajat saavat suurimman osan puolueensa julkisuudesta, on luontevaakin, että heiltä myös odotetaan runsaan näkyvyyden tarjoamien mahdollisuuksien tehokasta hyödyntämistä.

4.3 Laadullinen sisällönanalyysi ja historiallinen kontekstualisointi

Tämän väitöstudiumin tutkimusmenetelmissä yhdistyvät kaksi tekstianalyysin muotoa: historiallinen analyysi ja sisällönanalyysi. Pelkistetysti sanottuna historiallisen analyysin tavoitteena on luoda menneisyydestä kokonaiskuva ja esittää tulkintaa siitä, miten asiat ”olivat”. Sisällönanalyysi taas on väljä teoreettinen kehys, jolla viitataan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysiin. Sen tavoitteena on etsiä teksteistä merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 104.)

Sanomalehtiartikkelit, jotka muodostavat pääosan tämän tutkimuksen primääriaineistosta (ks. luku 4.4.), palvelevat kahdessa tehtävässä. Ensimmäisessä tutkimuksen vaiheessa ne toimivat historiallisen analyysin kohteena: johtajavalintojen ja vaalikampanjoinnin ajoituksen ja vaiheiden paikantamisessa. Aineiston sanomalehtien uutisointia analysoitiin rinnan mahdollisimman pitävän kuvan saamiseksi kunkin johtajavaihdoksen elinkaaresta ja eri vaiheiden ajoitumisesta. Vastaavasti selvitettiin eduskuntavaalien mediajulkisuuden rakentumista ja populistijohtaja Timo Soinin ja viestintien välistä vuorovaikutusta. Lehtiaineiston läpikäyminen auttoi myös hahmottamaan kunkin ajan laajempaa poliittis-yhteiskunnallista kontekstia ja uutisoinnille kunakin aikana ominaisia tapoja jäsentää kohteitaan. Toisessa vaiheessa mediamateriaali toimi syvällisemmin luettuna sisällön analyysin ja merkitysten etsimisen lähdemateriaalina. Aineistosta etsittiin etenkin poliittista johtajuutta koskevia käsityksiä ja argumentteja. Mukana oli kuitenkin melko runsaasti myös politiikan toimijoiden ja median suhdetta valottavaa materiaalia: toimittajien ja politiikassa työskentelevien käsityksiä esimerkiksi median merkityksestä politiikassa ja mediataitojen tärkeydestä puolueen johtamisessa.

On hyvä huomata, että historian tutkijan työ ja siten hänen mahdollisuutensa kuvata menneisyyttä ovat monin tavoin rajallisia. Valittu näkökulma, aineisto ja kysymyksenasettelu ohjaavat tarjoamaan aiheeseen vain yhden mahdollisen näkökulman. ”Totuuden” etsiminen on historian tutkimukselle ominainen pyrkimys, mutta totuus ymmärretään yleensä perusteltuna ja koeteltuna tulkintana, joka on muutoksille altis. (Salokangas 2012, 30.)

Vaikka esimerkiksi johtajavaalien kohdalla on paljon kiistattomia tosiseikkoja, kuten tiedot vaalin ehdokkaista, annetuista äänimääristä ja äänioikeutettujen joukosta, on olemassa myös paljon tulkinnanvaraista materiaalia. Esimerkiksi johtajavaalissa syrjäytetyksi tulleen ja uudeksi johtajaksi valitun tai heidän kannattajiensa käsitykset tapahtumista voivat poiketa toisistaan paljonkin. Tutkijan on välttämätöntä ymmärtää tasapainoilevansa osin puutteellisten, värittyneiden ja tarkoitushakuisten tietojen varassa. Tärkeää on vilpittömästi ymmärtää

tutkimuskohdetta ja kohdella tutkimuksen kohteena olevia henkilöitä mahdollisimman tasapuolisesti ja heille oikeutta tehden. Tämä ei tietenkään tarkoita kriittikittömyyttä.

Vaikka tutkimuksen tekemistä ja uutisjuttujen kirjoittamista ei ole perusteltua suoraan rinnastaa toisiinsa, on molemmissa työprosesseissa tekijöitä, jotka vaikeuttavat ihanteiksi esitettyjen neutraaliuden ja tasapuolisuuden tavoittamista. Ensimmäinen rajoittava tekijä liittyy jo edellä mainittuun näkökulman valitsemiseen. Kuten Raimo Salokangas on huomauttanut, tutkijan oma aika vaikuttaa siihen, millaisia kysymyksiä hän menneisyydelle esittää, hänhän tekee mennyttä ymmärrettäväksi omille aikalaisilleen (Salokangas 2012, 66). Myös kielenkäyttö perustuu aina valintoihin. Objektiivisuus jääkin näin pikemmin ihanteeksi kuin tulee saavutetuksi.

Niin tutkimuksen kuin uutisjuttujen tuottamista säätelevät tekijät liittyvät alan ammatillisten konventioiden lisäksi esimerkiksi valittuun julkaisufoorumiin tai viestimeen ja sen yleisöön ja tekstin tavoitteisiin. Myös tutkijan tai toimittajan persoonalla, koulutuksella ja ammatillisella asemalla on merkitystä. Vaikka historiantutkijan tekemät kysymykset ja hänen niihin antamansa vastaukset palautuvat tutkijaan itseensä – hänen tietoihinsa, ajattelutapoihinsa ja tiedonintresseihinsä – liikkumavara tulkintojen suhteen on lopulta melko pieni. Tutkimus on kuitenkin aina suhteutettava toisten tutkijoiden tulkintoihin ja altistettava julkiselle keskustelulle. (Kalela 2000, 26, 147.) Yhtä kaikki, ei ole olemassa sellaista tieteellistä metodologia, joka takaisi tutkijan onnistumisen ”totuuden” (tai mieluummin: perusteltujen tulkintojen) etsinnässään – analyysin viisauden tuottaminen jää tutkijan itsensä harteille (Tuomi & Sarajärvi 2009, 100).

Tässä tutkimuksessa kieli mielletään Vesa Heikkisen (1999) kuvaamaan tapaan jaetuksi ideologiseksi systeemiksi, jota tutkimalla päästään käsiksi kunkin ajan sosiokulttuurisesti luonnollistuneisiin merkityksiin. Perustana on ajatus, että tekstin pitää sisältää lukijakunnan käsitysten ja näkemysten kanssa resonoivaa informaatiota ja todellisuuden ymmärtämisen tapoja, muuten se ei ole yleisölleen uskottavaa. Toimittajien kielelliset valinnat paitsi heijastavat ”maailmaa” myös osallistuvat todellisuuden tuottamiseen. Koska tekstinulkoinen konteksti tunkeutuu tekstiin ja siinä käytettyyn kieleen, sanomalehtiaineisto on kuin ikkuna tutkittavan ajan yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja ajalle ominaisiin ajatustapoihin. Uutisoidessaan puheenjohtajavaaleista valitsemassaan valossa toimittajat tulevat toisaalta itsekkin osaksi vaaleja ja tuottavat niitä mediatapahtumina. (Heikkinen 1999, 13–14, 40, 50, 71, 178, 257; vrt. myös Norris 1997a, 7; Herkman 2011b, 45–46.)

Politiikan uutisointi välittää runsaasti täsmällistä asiantietoa politiikan tapahtumista sekä aikansa poliittisesta kulttuurista ja sille ominaisista käsityksistä. Sa-

malla se on kuitenkin myös monenlaisten tavoitteiden ja valtapyrkimysten arena. Toimittajat voivat tiedonvälityksen ja maailman selittämisen rinnalla esimerkiksi pyrkiä kohottamaan henkilökohtaista profiliaan, synnyttämään yhteiskunnallista keskustelua ja herättämään yleisön kiinnostuksen liioittelemalla vastakkainasetteluita tai kritisoimalla poliitikkoja. Toimittajilla voi olla myös poliittisia mielipiteitä tai tavoitteita, joista keskusteleminen on usein tabu. Luonnollisesti journalistien tavoitteena on, esimerkiksi edellä mainituin keinoin, myös pyrkiä lisäämään sanomalehden levikkiä tai ainakin olemaan vahingoittamatta sitä.

Politiikan toimijoiden panos esimerkiksi uutisjuttujen haastateltavina on sekin erilaisten strategisten tavoitteiden säilyttäminen. Poliittisesta johtajuudesta julkisuudessa käyty keskustelu ovat usein tarkoituksenmukaisuuden ohjaamia, eikä lausuntojen motiiveja ole aina mahdollista tavoittaa. Julkisuudessa jätetään paljon myös sanomatta. On siis huomattava, että yhtäältä kaikki ehdokkaiden kannattamisen tai vastustamisen syyt eivät tule ollenkaan julkisuuteen, toisaalta julkisuudessa esitetyt puoltavat tai vastustavat argumentit voivat olla tilanteeseen taktisesti räätälöityjä.

Tässä tutkimuksessa *historiallisella kontekstualisoinnilla* viitataan pyrkimykseen analysoida tutkimuskohdetta sen omassa ajallis-kulttuurisessa ympäristössä. Johtaminen, kuten myös johtajavalinnat, tapahtuvat aina tietyissä olosuhteissa ja tietyssä historiallisessa kontekstissa. Eri aikoina, erilaisissa organisaatioissa ja tilanteissa on tavoiteltu ja arvostettu jossain määrin erilaista johtajuutta. Siksi johtajuutta onkin mielekästä pyrkiä tutkimaan ajan olosuhteet ja ymmärrykset tunnistaen. Johtajuus ja sen vaikuttavuus on pitkälti sidoksissa olosuhdetekijöihin: kun konteksti muuttuu, muuttuu johtajuuskin. Johtajuuden onkin esitetty rakentuvan historiallisessa vuorovaikutuksessa kontekstin kanssa. (Osborn et al. 2002, 797–798, 802–803, 805–807, 831–832.)

Mitä *kontekstilla* sitten tarkoitetaan, ja mikä muodostaa tutkimuskohteen kontekstin? Laveimmillaan kontekstin voidaan ajatella viittaavan kaikkeen tutkimusaihetta ympäröivään ja siihen mahdollisesti vaikuttavaan. Mikä tahansa kontekstiksi tulkitaankin, on myös sillä oma kontekstinsa. Yhtä kaikki, tutkimuskohteen kannalta merkityksellisten olosuhdetekijöiden, eli tutkimuksen relevantin kontekstin, määrittely ja tunnistaminen on jo itsessään tutkimustulos.

Yhden tulkinnan mukaan johtajuustutkimuksessa konteksti on yksinkertaisesti se miljö, fyysinen ja sosiaalinen ympäristö, jossa johtajuutta tarkastellaan. Kontekstit vaihtelevat, mutta ovat vertailtavissa – kontekstitekijöiden mallintaminen on paitsi mahdollista myös tärkeää pyrittäessä selittämään tiettyjä johtajuuden aspekteja. Tärkeää on paitsi se, miten ympäristö vaikuttaa johtajaan, myös se, miten johtaja vaikuttaa ympäristöön. (Liden & Antonakis 2009, 1587, 1592.)

Jorma Kalela on esittänyt kontekstin synonyyminä historiantutkijan valitsemalle näkökulmalle, tutkimuksen asiayhteydelle (Kalela 2000, 127). Puhutaanpa sitten kontekstista tai näkökulmasta, olennaisten kontekstien tunnistaminen on ensiarvoista perusteltujen johtopäätösten tekemiseksi. Keskeisen kontekstin tunnistamatta jääminen voi johtaa puutteellisiin tai jopa harhaanjohtaviin johtopäätöksiin. (Vrt. Pitkänen 2012, 189–190.) Niin tutkimukseen valitun näkökulman kuin siitä esitetyn kuvauksen tulisi tehdä oikeutta tutkimuskohteelle (Kalela 2000, 83, 86, 88, 155).

Tässä tutkimuksessa puolueiden johtajavaalien kontekstilla viitataan lähinnä niihin olosuhteisiin, joissa puolue on johtajavaaliin käynyt. Tämä sisältää väistyvän tai syrjäytetyn johtajan jättämän perinnön, puolueen aseman suhteessa kilpailijoihinsa ja näiden lähtökohtien asettamat haasteet. Populistisen poliittisen johtajuuden tarkastelussa kontekstitekijöitä ovat esimerkiksi puolueiden välinen kilpailuasetelma ja yhteiskunnalliset tapahtumat, mutta myös puolueen historia ja sen asemaa pidemmällä aikajänteellä muovannut toiminta.

Aina kontekstin tulkitseminen ei ole aivan suoraviivaista. Yksi puoluejohtajavaihdoksiin keskeisesti vaikuttava tekijä on puolueaktiivien ja puolueen laajemman kentän odotushorizontti. Puoluejohtajan nauttimaan luottamukseen vaikuttavat keskeisesti puolueväen mielialat ja tulkinnat puolueen tilanteesta: Nähdäänkö esimerkiksi vaalitappio surkeana häviönä vai torjuntavoittona? Miten suuri vastuu puolueen laskevasta kannatuksesta, tai vastaavasti kuinka suuri kunnia menestyksestä, katsotaan kuuluvaksi puolueen johtajalle?

Esimerkiksi vaalitulos ei siis ole yksioikoinen, suoraan ennakoitaviin seurauksiin johtava kontekstitekijä, vaan sekin tulee tulkituksi johtajan aiemman menestyksen, puolueväen odotusten ja kilpailijoiden tilanteiden kehyksessä. Osalliset pyrkivät luonnollisesti vaikuttamaan tulkintoihin: puoluejohtaja kannattajineen pyrkii saattamaan vallitsevaksi johtajan kannalta edullisen, ja hänen haastamistaan ja syrjäyttämistään tavoittelevat kriittisen tulkinnan.

Samalla kun tutkittavan ilmiön kontekstin selvittäminen on osa tutkimustulosta, voi konteksti olla myös tutkimuksen kohde ja toimija. Näin on tässä tutkimuksessa median osalta. Poliittista johtajuutta tarkastellaan mediassa käydyn kampanjoinnin ja keskustelujen valossa. Samalla kun media on ollut noiden keskustelujen ja politiikanteon näyttäjä, se on kasvattanut rooliaan tutkittujen prosessien osapuolena. Tämä on tapahtunut suoraan, toimittajien esittäessä tulkintojaan ja mielipiteitään, tai epäsuorasti, kun johtajavalintoja koskevissa keskusteluissa ryhdyttiin vetoamaan entistä enemmän mediaan liittyviin argumentteihin.

4.4 Aineisto

Tässä väitöstutkimuksessa alkuperäisartikkelien aineisto on räätälöity kulloisenkin artikkelin kysymyksenasettelun mukaisesti. Puoluejohtajavalintoja (artikkeli 1) ja naisten läpimurtoa poliittiseen eliittiin (artikkeli 2) tarkastelevissa tutkimuksissa primääriaineistona ovat olleet kolmen suuren suomalaisen sanomalehden, *Aamulehden*, *Helsingin Sanomien* ja *Turun Sanomien* puoluejohtajavaihdoksia koskevat uutiset, kolumnit ja pääkirjoitukset. Aineisto on koottu noin kahden kuukauden ajalta kaikista sellaisista vuosina 1987–2010 käydyistä SDP:n, keskustan ja kokoomuksen puheenjohtajavaaleista, joissa johtaja on vaihtunut (yhteensä 13 kpl).

Valtaosin materiaali on taltioitu mikrofilmeiltä skannaamalla. Lisäksi osa materiaalista on kerätty valokuvaamalla suoraan sanomalehdistä ja poikkeustapauksissa, esimerkiksi mikäli mikrofilmeiltä skannattu materiaali on ollut epäselvää, sähköisistä arkistoista.

Tämän johdanto-osuuden kirjoittamisen loppuvaiheessa, kesällä 2014, aineistoa vielä täydennettiin. Mukaan kerättiin ensinnäkin Sanoma-Arkistosta löytyvät *Helsingin Sanomien* uutisjutut keskustan vuoden 2012 sekä SDP:n ja kokoomuksen vuoden 2014 johtajavaaleista. Lisäksi koottiin vastaava aineisto SDP:n vuosien 1990 ja 2002 ja kokoomuksen vuoden 1993 johtajavaaleista, joissa istuvat puoluejohtajat haastettiin, mutta johtajat eivät vaihtuneet.

Aineiston otantajaksot ovat määrittäneet systemaattisen tutkimustyön tuloksena, ja ne seurailevat kunkin johtajavaalin tosiasiallista elinkaarta julkisuudessa. Alkupisteenä on julkisuuteen tullut, sanomalehdissä julkaistu tieto tai pian vahvistettu oletus johtajan vaihtumisesta, ja loppupisteenä puoluekokouksen tekemää valintaa seuraava päivä ja ensimmäiset johtajavalinnasta tehdyt tulkinnat. Täydentävänä aineistona tutkimusten sekä muistelmien ja muun kirjallisuuden lisäksi on hyödynnetty jonkin verran esimerkiksi puoluekokousten pöytäkirjoja ja puolueiden kotisivuja ja sähköisiä arkistoja.

Myös populistisen johtajuuden ja median vuorovaikutusta tarkastelevissa artikkeleissa analysoidaan media-aineistoja. Timo Soinin mediaroleja ja strategioita käsittelevän tutkimuksen (artikkeli 3) primääriaineistona ovat *Aamulehden*, *Helsingin Sanomien*, *Kalevan* ja *Turun Sanomien* sekä molempien iltapäivälehtien, *Iltta-Sanomien* ja *Iltalehden*, vaaliuutisointi tammikuun 2011 alusta vaalipäivään 17. huhtikuuta 2011 asti. Tätä aineiston perusrunkoa on tarkasteltu laadullisen sisälönanalyysin keinoin, ja sitä täydentää kymmenen maakunnallisen sanomalehden (*Etelä-Saimaa*, *Etelä-Suomen Sanomat*, *Hufvudstadsbladet*, *Ilkka*, *Karjalainen*, *Keski-suomalainen*, *Lapin Kansa*, *Länsi-Savo*, *Savon Sanomat* ja *Satakunnan Kansa*)

uutisointi vastaavalta ajalta.¹³ Täydentävää aineistoa ei ole systemaattisesti juttukohtaisesti analysoitu, vaan sitä on käytetty luomaan kokonaiskuvaa siitä, millaiset aiheet olivat vaalijulkisuudessa keskeisiä. Lisäksi mukana tarkastelussa ovat Yleisradion tv-arkiston tietokannasta hakusanalla ”Timo Soini” löytyneet ohjelmatiedot jaksolta 17.2.–17.4.2011.

Timo Soinin populistista johtajuutta identiteettipolitiikan näkökulmasta tarkastelevan tutkimuksen (artikkeli 4) primääriaineisto koostuu sellaisesta Soinin itsensä tuottamasta julkisesta kirjallisesta materiaalista, joka oli kohdistettu puolueen kannattajakunnalle tai puolueesta kiinnostuneille, mutta joka ei ollut alisteista journalistiselle prosessille. Tavoitteena oli löytää aineisto, jossa Soinin oma ääni kuuluisi mahdollisimman selkeästi, ilman toimittajien kehystävää ja tulkitsevää panosta. Tällaisen aineiston tutkiminen oli Soinin tapauksessa erityisen perusteltua. Ensinnäkin juuri populistijohtajien on esitetty etsivän suoraa kontaktia kannattajiinsa, ja toiseksi, vaikka Timo Soini ei sosiaalisessa mediassa (*Facebook*, *Twitter*) toimikaan, hän on johtavaksi suomalaispoliitikoksi poikkeuksellisen aktiivinen, kantaa ottava ja seurattu bloginpitäjä.

Näin aineistoksi valikoitui Soinin internetissä pitämä blogi (*”Ploki”*) ajalta 22.7.2010 – 18.4.2011: mukana on reilut neljäkymmentä kirjoitusta. Toisen aineistoryhmän muodostavat Soinin *Perussuomalainen*-lehden *Puheenjohtaja*-palsantan tekstit, joita oli elokuulta 2010 (10/2010) huhtikuulle 2011 (6/2011) ulottuvalla jaksolla kaikkiaan 14.

Sanomalehtiaineiston hyödyntäminen niin johtajavaalien kuin vaalikampanjoinninkin tutkimuksessa on melko tavallista. Esimerkiksi Stark (1996) ja Quinn (2012) käyttävät johtajavaihdoksia koskevaa sanomalehtikirjoittelua vaihdosprosessien vaiheiden kartoittamisessa ja yksityiskohtien selvittämisessä. Heille lehtiaineisto on kuitenkin sikäli toissijainen lähde, että esimerkiksi uutisoinnin välittämät käsitykset johtajuudesta tai median ja politiikan vuorovaikutus johtajavalintojen yhteydessä jäävät kysymyksenasettelun ulkopuolelle.

Sanomalehdet ovat hedelmällinen aineisto nyt käsillä olevan kaltaiselle, suhteellisen pitkälle aikajänteelle ulottuvalle tutkimukselle. Yksi etu liittyy pysyvyyteen: vaikka muutoksia uutisoinnissa ja juttutyypeissä on tapahtunut, ne eivät ole niin perustavanlaatuisia, että ne haittaisivat eri vuosien vertailua (vrt. Karvonen 2010, 87). Pääkirjoitukset ja uutisjutut olivat puheenjohtajavaalien uutisoinnin perusta 1980-luvun lopulla ja ovat keskeisiä edelleen. Myös yleisön suhde sanomalehdistöön on pysynyt vahvana. Vaikka sähköisen median merkitys on kasva-

¹³ Tämä aineisto on osa Eduskuntatutkimuksen keskuksessa toteutettua, Helsingin Sanomain Säätiön rahoittamaa *Jytkeyn anatomia: Median vaaliagenda kevään 2011 eduskuntavaaleissa ja perussuomalaisten voitto* (2011–2012) -hanketta varten kerättyä laajaa aineistoa.

nut ja tiedonvälitystä on siirtynyt internetiin, ovat sanomalehdet pitäneet Suomessa pintansa. Levikit ovat laskeneet, mutta Suomessa luetaan edelleen runsaasti sanomalehtiä – kolmanneksi eniten maailmassa.¹⁴

Television ja visuaalisuuden merkityksen kasvu politiikan viestinnässä näkyy poliittisiin johtajiin kohdistuvissa odotuksissa. Tähän ilmiöön kiinni pääsemiseksi ei kuitenkaan tarvitse tutkia televisiota, sillä television innoittamia keskusteluita käydään aktiivisesti sanomalehdistössä. Suuri osa television saamasta merkityksestä politiikan välineenä itse asiassa syntyy sen sanomalehdistössä saaman huomion myötä. (Pitkänen 2014, 223–225.) Toisinaan politiikka-aiheiden käsittely on sanomalehdissä runsaamman tilan ansiosta jopa seikkaperäisempää: vuonna 2009 julkaistu tutkimus osoitti television ja sanomalehdistön politiikan journalismin keskeiseksi eroksi sen, että lehdistö käsitteli esimerkiksi puoluejärjestelmän toimintaa tarkemmin kuin mihin television uutis- ja ajankohtaisohjelmilla oli mahdollisuus (Berg et al. 2009, 45–46).

Pelkästään SDP:n toteutuneita puheenjohtajavaihdoksia koskeva aineisto sisälsi yhteensä lähes 700 tekstiä (uutisjuttua, kolumnia, pääkirjoitusta, kainalojuttua), jotka julkaistiin kolmessa sanomalehdessä yhteensä 67 otantaviikolla viitenä puheenjohtajavaalin vuonna 1987, 1991, 1993, 2005 ja 2008. Juttumäärissä on nähtävissä huomattava volyymien kasvu: artikkeleiden lukumäärä yli kaksinkertaistui vuodesta 1987 vuoteen 2008. Kasvu ei kuitenkaan ollut suoraviivaista: vuoden 1991 vaalista uutisoitiin laajemmin kuin kahdesta seuraavasta vaalista vuosina 1993 ja 2005 siitä huolimatta, että uutistapahtumana vuoden 1991 vaali oli kesoltaan aineiston toiseksi lyhin. (Taulukko 6.)

Taulukko 6 antaa melko hyvän yleiskuvan siitä, millaisella volyymillä johtajavaihdoksia aineiston sanomalehdissä käsiteltiin ja miten uutisointi eri juttutyyppeiden välillä jakautui. Taulukkoa laadittaessa konkretisoitui kuitenkin tällaisen esittämistavan mekaanisuus ja se, miten runsaasti tulkinnanvaraisuutta tämänkaltaisten taulukoiden tuottamiseen sisältyy. Ensinnäkin aineistoon kuuluvaksi katsottavien juttujen luokittelu oli toisinaan pulmallista. Näin oli etenkin vuoden 1993 vaalin yhteydessä, jossa laajaksi ryöpsähtänyt talousrikosuutisointi karkasi usein kauas tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun ulkopuolelle. Toisaalta taulukkokaan ei auta aivan mutkattomasti vastaamaan esimerkiksi siihen kysymykseen, miten paljon median kiinnostus johtajavaaleja kohtaan on kasvanut, sillä pelkästään juttujen kappalemäärien kasvusta tällaista tulkintaa ei voida tehdä. Uutisoinnin volyymiin vaikuttivat monet vaalikohtaiset tekijät, kuten mitä muuta politiikassa oli samaan aikaan meneillään, miten täpärä vaali oli ja miten poikkeukselliset vaalin asetelmat olivat.

¹⁴ Sanomalehtien levikki: <http://www.sanomalehdet.fi/sanomalehtitieto/levikki/sanomalehtimaat>. (Luettu 15.7.2014.)

Taulukko 6. SDP:n puheenjohtajavaihdosten uutisointi *Aamulehdessä*, *Helsingin Sanomissa* ja *Turun Sanomissa* 1987–2008.

Vuosi	Kesto viikkoina	Uutiset	Pääkirjoitukset	Kolumnit ja vastaavat	Kirjoitukset yhteensä
2008	18	134	22	47	203
2005	14	88	13	24	125
1993	18	93	19	24	136
1991	11	110	18	18	146
1987	6	71	14	4	89
Yhteensä	67	496	86	117	699

Vuonna 1993 istuva puoluejohtaja Ulf Sundqvist painostettiin luopumaan paikastaan hänen aiempaan uraansa pankkimaailmassa liittyneiden taloudellisten väärinkäytösepäilyjen vuoksi. Tämän taulukon juttumääriin on laskettu ainoastaan sellaiset johtajavaihdoksen uutisointiin liittyvät kirjoitukset, jotka käsittelevät Sundqvistin sopivuutta johtajaksi – lukuisat vyyhden selvittelyyn liittyneet muut kirjoitukset ja sivujuonteet on rajattu aineiston ulkopuolelle.

Selitetessä uutisoinnin volyymin eroja vuosien 1987 ja 2008 välillä onkin syytä palata kontekstien eroihin. Kontekstitekijät, kuten ehdokasjoukon kokoonpano, ehdokkaiden määrä, vaalin asetelma ja poliittisen tilanteen dramaattisuus yhdessä vaikuttavat siihen, miten runsaasti julkisuutta on tarjolla. Esimerkiksi naisehdokkaiden mukanaolo on voinut lisätä tiedotusvälineiden kiinnostusta vaalia kohtaan silloin, kun naisten ehdokkuus vielä oli harvinaisuudessaan erityinen uutinen (vrt. Trimble 2007, 988).

Luonteeltaan, järjestelyiltään ja toteuttamiseltaan SDP:n vuosien 1987 ja 2008 vaalit poikkesivat toisistaan huomattavasti. Ne olivat yksinkertaisesti keskenään erilaisen poliittisen kulttuurin johtajavaaleja, jotka käytiin erilaisissa mediaympäristöissä. Vuonna 1987 johtajavaihdos oli tiukasti puolueen hallinnassa. Varsinaista julkista johtajamittelöä ei siinä mielessä edes käyty, että uuden johtajan nimi oli ennakolta tiedossa. Vuoden 2008 vaali sen sijaan oli avoimesti kilpailtu: mukana oli kaikkiaan yhdeksän ehdokasta, joista neljä oli naisia. Ehdokkaat kiersivät maata kampanjoiden, ja media oli alusta pitäen prosessin osapuolena. Vaali itsessään päättyi historialliseen ratkaisuun puolueen valittua ensi kertaa johtajakseen naisen. Vaikka on mahdollista, että toimitusten ruokahalu puheenjohtajavaalien kaltaisia uutistapahtumia kohtaan on sinänsä kasvanut, on myös puolueiden heille kattama pöytä 2000-luvun alussa ollut monin tavoin runsaampi.

Vaikka myös uutisoinnin kokonaisvolyymi näyttää kasvaneen, suurin muutos on silti tapahtunut juttutyypeissä. Toimittajien kantaaottavat kirjoitukset, kuten kolumnit, kommentti- ja kainalojutut sekä uutisanalyysit olivat vuonna 1987 nykyistä selvästi harvinaisempia. Sittemmin niistä on muodostunut yksi uutii-

soinnin kivijaloista. Vuonna 1993 mielipiteelliset, tavallisesti toimittajan omista nimissään kirjoittamat jutut ohittivat jo puheenjohtajavaaleja käsittelevien pääkirjoitusten määrän. Trendi on vielä jyrkempi, kun vertailtavina ovat aineiston kahdet viimeisimmät vaalit: kolumnien ja muiden kommenttijuttujen määrä kaksinkertaistui vuodesta 2005 vuoteen 2008. (Taulukko 6.)

Uutisoinnin ihanteeksi nostettua puhdasta objektiivisuutta ei ole olemassa. Silti uutisoinnin subjektiivisuuden aste vaihtelee huomattavasti. Skaalan toiseen päähän asettuvat raportoivat jutut, joissa vastataan uutisoinnin ydinkysymyksiin: kuka, mitä, missä ja miten. Toisessa päässä taas on mielipidejournalismiksi kutsuttu uutisointi, jossa toimittaja tapahtumien kuvaamisen ja selittämisen sijaan tai ohella kertoo oman näkemyksensä tapahtuneesta. Toimittajien ajatusten esittelyyn perustuvien juttutyyppeiden voidaan perustellusti kritisoida murentavan ihannetta uutisoinnin objektiivisuudesta, mutta asiassa on hyvätkin puolensa: toimittajien näkyvyys uutisoinnissa muistuttaa siitä, että kaikki materiaali on aina jonkun valitsemaa ja jostakin tietystä näkökulmasta esittämää (vrt. Partanen 2007, 81).

5 ALKUPERÄISARTIKKELIEN ESITTELY

Neljässä tämän väitöstutkimuksen ytimen muodostavassa artikkelissa tarkastellaan kahta vaihtoehtoista väylää nousta suuren suomalaispuolueen johtajaksi vuosina 1987–2011. Näistä vuosina 2011–2014 julkaistuista artikkeleista yksi on ilmestynyt suomalaisessa politiikan tutkimuksen pääjournaalissa (*Politiikka*) ja yksi historiantutkimuksen kansallisessa pääjulkaisussa (*Historiallinen Aikakauskirja*). Kaksi muuta artikkelia on julkaistu monitieteisissä yhteiskunnallisen tutkimuksen jurnaaaleissa (*Research on Finnish Society* ja *Javnost – The Public*) englanniksi.¹⁵

Artikkelit 1 ja 2 käsittelevät kolmen suuren puolueen, SDP:n, keskustan ja kokoomuksen, puoluejohtajahistoriaa ja johtajavalintoja, jälkimmäinen etenkin naisten läpimurron näkökulmasta. Artikkeleissa 3 ja 4 tarkastelukulma siirtyy ikään kuin teoriasta käytäntöön. Kahdessa ensimmäisessä artikkelissa käsitellään johtajavalintoja ja sivutaan median ja mediataitojen merkitystä johtajan työssä, kun taas kahdessa jälkimmäisessä tarkastellaan puoluejohtajaa mediatoimijana. Perussuomalaisten puoluejohtajan Timo Soinin mediajulkisuus ja puolueen eduskuntavaaleissa 2011 saama vaalivoitto paitsi konkretisoivat vaihtoehtoisen väylän nousta suuren puolueen johtajaksi toimivat myös esimerkkinä siitä, millainen merkitys puoluejohtajalla voi puolueensa menestykselle otollisissa olosuhteissa olla.

Artikkeli (1), *Kun huipulla tuulee: SDP:n, keskustan ja kokoomuksen puheenjohtajavaihdokset 1987–2010 (Politiikka, 2011)*, on kolmen suuren suomalaispuolueen puheenjohtajavaihdosten ensimmäinen peruskartoitus. Artikkelin alussa esitellään lyhyesti aihepiirin tutkimusta ja kuvataan suomalaisten puoluejohtajien aseman muotoutumista järjestöorganisaatioiden hoitajista nykyisenlaisiksi päivänpolitiikan voimahahmoiksi, joihin myös puolueiden imagon katsotaan tiivistyvän. Artikkelissa käsitellään SDP:n, kokoomuksen ja keskustan johtajakulttuurien eroja ja kysytään, miten ja miksi niiden johtajat ovat vaihtuneet, kuinka kilpailtuja puheenjohtajavaalit ovat olleet, mikä on

¹⁵ Julkaisun jälkeen alkuperäisartikkeleissa havaitut virheet ja puutteet: Toisin kuin artikkelissa 1 esitetään, keskustan puheenjohtaja Esko Aho tuli haastetuksi aivan kautensa lopussa: Anneli Jäätteenmäki asettui ehdolle ennen Ahon väistymistä. Jäätteenmäki oli tosin jo johtanut puoluetta sijaisjohtajana ennen Ahon ilmoitusta luopumisestaan. Artikkelissa 2 sivuutettiin kokoomuksen johtajavaalien käsittelyn yhteydessä vuoden 1994 vaali, jossa Maija Perho-Santala haastoi Pertti Salolaisen (artikkelissa 1 tämä vaali oli mukana). Ks. myös Mari K. Niemi: Täsmennys numeroon 1/2014: Unohtunut naishaastaja (*Historiallinen Aikakauskirja* 2/2014).

ollut naisten rooli puheenjohtajavaaleissa ja millaiset tekijät ovat uhanneet tai turvanneet puoluejohtajan asemaa. Lopuksi otetaan kriittisesti kantaa aiempien tutkimusten tapaan luokitella vaihdosten syitä.

Artikkelissa osoitetaan, että SDP on vaihtanut johtajiaan useimmin historian- sa aikana, ja tarkastelujaksolla 1987–2010 se on myös äänestänyt johtajastaan tiheimmin. Vakaimpia johtajien kaudet ovat olleet keskustassa. Tavallisimmin kolmen suuren puolueen puoluejohtajat ovat vaihtuneet ainakin näennäisen so- puisasti: yleisimmin istuva johtaja on luopunut ennen vaalia. Artikkelin osoittaa, että naisten vähäistä määrää puolueiden johtajina ja ensimmäisen naisen valin- nan viivästyminen 2000-luvulle ei selitä ainakaan yrityksen puute. Ensimmäi- nen naisehdokas oli mukana vaalissa jo vuonna 1987, ja artikkelin aineiston neljästätoista äänestykseen päättyneestä johtajavaalista kymmenessä oli mukana naisehdokas tai useampia.

Tutkimuksen aineiston peilaaminen aikaisempaan johtajavaihdosten syitä luokitelleeseen tutkimukseen osoittaa prosesseja taulukkomuotoon pakottavan lähestymistavan pulmat. Johtajavaihdokset ovat tavallisesti vaiheittain eteneviä, kumuloituvia prosesseja, minkä vuoksi pyrkimys selittää koko tapahtumasarja yksittäisellä syyllä voi johtaa vähintään puutteellisiin tulkintoihin. Etenkin vaali- voitto eduskuntavaaleissa näyttää Suomessakin suojaavan puoluejohtajan asemaa, ja vastaavasti vaalitappio vaarantaa sen. Tarkastelujakson johtajavaihdoksissa on kuitenkin myös tapauksia, joissa vaalivoittokaan ei riittänyt turvaamaan johtajan asemaa, ja vastaavasti tilanteita, joissa puolueensa tappioon vienyt johtaja sai jat- kaa tehtävässään.

Artikkeli osoittaa, että johtajavaihdosten syiden selittäminen edellyttääkin esimerkiksi viimeisimpiä eduskuntavaaleja pidemmän aikajänteen tarkastelua ja keskeisten johtajan aseman vakautteen vaikuttavien olosuhde- ja tulkintatekijöi- den tunnistamista. Tyytymättömyys puoluejohtajaan, mikä kärjistyessään johtaa tämän vaihtamiseen, on usein kumuloituva prosessi. Tämän vuoksi yksittäisen johtajavaihdoksen aikana saattaa esiintyä esimerkiksi huonon imagon, poliit- tisten linjaerimielisyyksien, puolueen sisäisen kilpailun ja vaalitappion aiheut- taman tyytymättömyyden kaltaisia tekijöitä, jotka ovat pikemmin peräkkäisiä ja kasautuvia kuin keskenään vaihtoehtoisia ja toisensa ulossulkevia. Johtajan asemaa alun perin horjuttaneet tekijät voivat myös poiketa niistä syistä, jotka lähdön lopulta sinetöivät.

Tämä artikkeli piirsi kokonaiskuvan kolmen suuren puolueen puheenjohta- javaaleista ja samalla viitoitti suuntaa seuraavalle aiheetta tarkastelevalle väitöstut- kimuksen artikkelille. Kävi selväksi, että naisten ehdokkuuksia johtajavaaleissa on perusteltua käsitellä historiallisena prosessina, yhteiskunnallisen keskustelun

ja naisten puoluejohtajuuden mahdollistumisen näkökulmasta. Samalla vahvistui käsitys siitä, että vaikka tutkittavana on muodollisesti ottaen sama tehtävä, puoluejohtajuus, ei vertailu esimerkiksi 1960-luvun ja 1990-luvun puoluejohtajuuden välillä ole perusteltua esimerkiksi puoluejohtajan tehtävän kuvassa ja työskentely-ympäristössä tapahtuneiden huomattavien muutosten vuoksi. Tästä syystä tarkastelujaksoksi rajautui 1980-luvun lopulta alkava ja 2000-luvun alkuun jatkunut vaihe, jolle osuvat myös keskeiset johtajan roolissa ja sen yhteiskunnallisessa tulkitsemisessa tapahtuneet muutokset.

Artikkeli (2), *Naisten työläs taival puolueiden johtajiksi. Naisten puoluejohtajuuden mahdollistuminen sosiaalidemokraateissa, keskustassa ja kokoomuksessa 1987–2010 (Historiallinen Aikakauskirja, 2014)*, syventää edeltävän artikkelin analyysiä naisten puoluejohtajaehdokkuuksista ja valituksi tulemisesta. Samalla se täydentää aikaisempaa naisten poliittista representaatiota Suomessa käsitellyttä tutkimusta keskittämällä tarkastelun nimenomaan puoluejohtajuuteen ja pääministeriksi nousuun sekä ulottamalla aikajänteen vuoteen 2010 asti. Artikkelin tavoitteena on kirjoittaa aikaisemmin tutkimatonta naisten puoluejohtajaksi nousun historiaa Suomessa. Sen keskeinen johtopäätös on, että vaikka naisia on muutaman kerran valittu suuren puolueen johtajaksi, on naisten laajamittainen läpimurto noihin tehtäviin edelleen kesken.

Artikkelin alussa luodaan tiivis katsaus naisten poliittista johtajuutta koskevaan tutkimukseen ja naisten suomalaisessa politiikassa etenemisen varhaisempiin vaiheisiin. Sen jälkeen kutakin kolmesta puolueesta käsitellään kronologisesti puolueen naisten johtajaehdokkuuksien ja poliittisen johtajuuden pienempien läpimurtojen valossa. Millaisten tapahtumien ja millaisen julkisen keskustelun myötä naisten poliittinen johtajuus kolmessa suuressa suomalaispuolueessa tuli mahdolliseksi? Miten naisten ehdokkuuksiin suhtauduttiin lehdistössä? Miksi naisia alettiin valita vasta – ja nimenomaan – 2000-luvun alussa? Millaisissa olosuhteissa naisia lopulta johtajiksi valittiin?

Tämän otteeltaan historiantutkimuksellisen artikkelin lähtökohtana on havainto, että tasa-arvolla on ollut suomalaisissa puolueissa periaatteena suurempi kannatus kuin puolueiden henkilövalinnoista voisi päätellä. Kuten artikkelissa osoitetaan, naiset ovat olleet aliedustettuina puolueiden ja politiikan hierarkian puoluejohtajuutta alemmillakin johtopaikoilla, kuten puoluesihteerinä, valio-kuntien, puolueiden nuorisjärjestöjen ja puolueiden eduskuntaryhmien puheenjohtajina. Puolueilla on ollut olennainen portinvartijan rooli politiikassa etenemisessä. Naisia piti johtajavaalien sivuraiteella niin sanottu manttelinperijäkulttuuri. Toisaalta pätevoimpien politiikan ja puolueorganisaatioiden tehtävien jakaminen miesjäsenille kavensi naisten rekrytointipohjaa ja jarrutti heidän etenemis-

tään. Naisjärjestöjen aktiivisuus puolueen sisäisen tasa-arvon perääjinä ja naisten ehdolle asettajina oli etenkin tarkastelujakson alussa keskeistä.

On todennäköistä, että sukupuolen, naiseuden, tulkitseminen poliittikonaisia keskeisesti määrittäväksi ominaisuudeksi jarrutti heidän valitsemistaan laajaa kompetenssia vaativiin puoluejohtajan tehtäviin. Tämän lisäksi politiikan työnsäön konkreettinenkin sukupuolittuneisuus selitti sitä, miksi naiset pääsivät huomattavasti varhemmin johtamaan heille soveliaiksi katsottuja ministeriöitä kuin suuria puolueita.

Artikkeli osoittaa, että naisten ensimmäisiin johtajaehdokkuuksiin suhtauduttiin sanomalehdistössä kummeksuen. Etenkin SDP:n naisliikkeen aktivoituminen vuoden 1987 puheenjohtajavaalissa sai osakseen toppuuttelua ja jopa paheksuntaa. Toisaalta naispuoluejohtajan valintaan oli valmiutta jo vuonna 1990, jolloin keskustan Eeva Kuuskoski-Vikatmaa voitti puolueensa johtajavaalin ensimmäisen kierroksen.

Se, että naisehdokkaat tulkittiin usein sukupuolensa symbolisiksi esitaistelijoiiksi, oli heille sekä hyödyksi että haitaksi. Etenkin alkuvaiheessa naisten muukaantuloa kuvattiin ”vihaisten naisten” tulkintakehyksessä, ja naisten esitettiin esimerkiksi ”kiilaavan” tai ”runnovan” tietään puolueiden johtopaikoille. Ensi-järkytyksen jälkeen naisten ehdokkuuksia kuitenkin tulkittiin voittopuolisesti arvostettavana naisten yhteiskunnallisen osallistumisen ilmentymänä. Sukupuoleen kiinnittyvät tulkinnat vaikeuttivat kuitenkin naisten näkemistä kaikkien äänestettävissä olevina yleisehdokkaina.

Tarkastelukauden edetessä perinteinen puoluekulttuuri kulisseissa sovittuine valintoineen antoi vähitellen tietä avoimemmille vaaleille, jotka nousivat seura-tuiksi mediatapahtumiksi. Median roolin voimistuminen valintaprosessissa näytti parantavan etenkin nuorehkojen naisten mahdollisuuksia tulla valituksi. Vaikka kirjoittelu sisälsi stereotyyppisiä käsityksiä, muuttui perusvire myönteiseksi. Naisten ehdokkuudessa nähtiin paljon hyvää, mutta naisen valitseminen puoluejohtajaksi tulkittiin silti tavallisesti erityiseksi riskiksi.

Median ja politiikan suhteiden tiivistyminen näkyi tavassa, jolla johtajavaalien keskeiseksi kriteeriksi nousivat ehdokkaan mediataidot sekä tämän arvioitu kyky saada puolueelle runsasta ja myönteistä julkisuutta. Kun puolueiden ja politiikan maine joutui vaakalaudalle tarkastelujakson loppupuolella, näytti stereotypia naisista uudistajina, puolueiden pelastajina, hyvän imagon luojina ja miehiä nuhteet-tomampina poliittikkoina vauhdittavan juuri naisjohtajien valintaa.

Artikkelissa (3), *Messenger and Defender – Timo Soini’s populist leadership and media strategies in winning the elections of 2011* (Research on Finnish Society, 2012), lähtökohtana on aikaisemman tutkimuksen havainto siitä, että puoluejohtajan ja tämän saaman julkisuuden merkitys on keskeinen läpimurtoa tavoitteleville popu-

listiliikkeille. Perussuomalaiset nousi vuoden 2011 eduskuntavaaleissa puoluejohtajansa Timo Soinin johdolla suurten puolueiden joukkoon. Artikkelissa analysoidaan Soinin, perussuomalaisten puheenjohtajan ja puolueen tunnetuimman poliitikon, mediajulkisuutta ja viestintästrategioita puolueen suurvoiton alla kansainvälisen tutkimuksen havaintoihin ja ajankohtaiseen poliittiseen tilanteeseen kontekstoiden.

Poliittinen johtajuus voidaan jakaa yhtäältä ulkoiseen johtajuuteen, jossa korostuu viestintä ulospäin, etenkin uusien kannattajien mutta myös median ja kilpailijoiden suuntaan, ja toisaalta sisäiseen johtajuuteen, joka on etupäässä puhetta, kannustusta ja aktivointia ”omille”, puolueen piirissä jo mukana oleville. Ensimmäisessä tämän tutkimuksen kahdesta populistista johtajuutta käsittelevästä artikkelista analysoidaan Soinin ulkoista ja jälkimmäisessä sisäistä viestintää, vaikkakin viestit todennäköisesti tavoittivat usein ihmisiä molemmista yleisöistä.

Tässä otteeltaan monitieteisessä artikkelissa esitetään kuvaus perussuomalaisten saamasta julkisuudesta, Timo Soinin roolista ja viestinnällisistä valinnoista puolueensa sanoman välittäjänä sekä hänen hyödyntämistään mediastrategioista julkisuuskriisien kohdatessa. Millaista julkisuutta Soini ja perussuomalaiset saivat? Millaisia keinoja Soini käytti yhtäältä julkisuuden saamiseksi ja toisaalta saadun julkisuuden hallitsemiseksi? Millaisia mahdollisia vaikutuksia saadulla julkisuudella puolueen menestykseen oli?

Artikkeli osoittaa, että perussuomalaisten julkisuus todella kanavoitui puolueen johtajalle ja että puolue julkisuudessa henkilöityi häneen. Näin ollen myös Soinin persoonaan kohdistuneet julkisuushaasteet olivat puolueen kannalta kriittisiä. Artikkelin keskeinen väite on, että populistisen tulokaspuolueen johtajalle tarjoutuu mediajulkisuudessa kahtalainen rooli. Yhtäältä hän on puolueensa sanoman välittäjä, toisaalta – osin populistisen kampanjoinnin vastakkainasetteluja rakentavan luonteen vuoksi – joukkojensa puolustaja. Etenkin läpimurron vaiheessa olevan populistipuolueen johtamisessa on eduksi taito saada runsaasti ilmaista julkisuutta ja kyky hallita kielteistä julkisuutta.

Vaikka populististen liikkeiden nousua selittävät useat muutkin tekijät, on perusteltua olettaa, että pienen, kampanjavaroiltaan niukan ja johtajaansa vahvasti henkilöityvän puolueen johtajan mediataidoilla on tavallista suurempi merkitys. Näin on yhtäältä puolueen tarvitseman julkisen hyväksynnän ja uskottavuuden, toisaalta sen tavoitteiden saaman näkyvyyden kannalta.

Tämä populistisen johtajuuden tutkimusta hyödyntävä artikkeli osoittaa, että olosuhteet vaalien alla olivat puolueelle otolliset. Tähän vaikuttivat osin Soinin aikaisempi pohjatyö, osin puolueen kannalta edulliset sattumat. Eduskuntavaalien 2011 alla Soini oli jo yksi Suomen näkyvimmistä poliitikoista. Hänen pitkäaikainen pääaiheensa, EU-kritiikki, sai painoarvoa kampanjan aikana kärjistyneen

EU:n taluskriisin myötä. Lisäksi puolueen kasvavasta kannatuksesta, ”perussuomalaiset-ilmiöstä” tuli itsessään vaalien keskeinen uutisaihe.

Artikkeli vahvistaa, että kansainvälisen tutkimuksen osoittama iltapäivälehdistön ja populismin kiinteä suhde on todellisuutta Suomessakin. Poliittikkopersonana Soini kiinnosti mediaa, mutta hän osasi ruokkia ja ylläpitää tuota kiinnostusta myös omilla syötteillään. Mediastrategina Soini hyödynsi monipuolisia tekniikoita, ja hänen onnistui katkaista kielteinen julkisuus suhteellisen nopeasti.

Vaaliuutisoinnin rakenteelliset tekijät näyttävät olleen puolueelle eduksi. Julkisuuden kanavoituminen puoluejohtajille on todellisuutta kaikissa puolueissa, mutta erityisesti se voi palvella organisaatioitaan pientä, johtajavetoista puoluetta. Saamansa julkisuuden määrällä mitattuna perussuomalaiset kuului jo ennen vaalivoittoaan suurten puolueiden kategoriaan. On perusteltua esittää, että runsaan julkisuuden lisäksi puolueen menestyksen myönteistä kierrettä vahvisti ja ylläpiti julkisuuden laatu. Perussuomalaisten kannatuksen kasvun uutisointi ja Soinin käsittely ”pääministerikategoriassa” olivat journalistisesti perusteltuja ratkaisuja, joilla saattoi olla myös poliittista vaikutusta. Toistuvat myönteiset uutiset puolueen kannatuksen noususta sekä Yleisradion ja MTV3:n ratkaisu kutsua Soini mukaan niin sanottuihin pääministeritentteihin vahvistivat puolueen legitimizeettiä ja viestivät äänestäjille, että perussuomalaisten on mahdollista nousta pääministeripuolueeksi.

Artikkeli (4), *The True Finns Identity Politics and Populist Leadership on the Threshold of the Party's Electoral Triumph (Javnost – The Public, 2013)*, jatkaa ja syventää edeltävän artikkelin teemoja. Lähtökohtana on aiemman tutkimuksen havainto, jonka mukaan organisatorisesti löyhissä populistipuolueissa johtajan ja tämän kannattajien välillä on vain niukasti välikäsiä. Populistijohtajat myös pyrkivät kompensoimaan organisaationsa heikkoutta hakeutumalla itse aktiivisesti suoraan yhteyteen kannattajiensa kanssa. Siksi analyysin kohteeksi on otettu perussuomalaisten puheenjohtaja Timo Soinin omaehtoinen, toimittajien tulkinnoista vapaa ja suoraan yleisölle kohdistettu viestintä.

Artikkeli on kansainväliselle lukijakunnalle suunnattu, analyysiltään syvennetty ja julkaisuprosessissa saadun palautteen perusteella muokattu versio samaa tematiikkaa käsittelevästä, *Jyty – Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus* -teokseen kirjoittamastani luvusta (Niemi 2012).

Artikkelissa kysytään, millaisia Soinin identiteettipolitiikka ja mobilisaatiopuhe olivat vuoden 2011 eduskuntavaalien alla, kun hän haki suoraa kontaktia äänestäjiin. Populismin on todettu olevan luonteeltaan kameleonttimaista, ympäristöönsä sopeutuvaa – pitikö tämä paikkansa myös perussuomalaisten kohdalla? Miten tyypillinen populistijohtaja Soini oli viestinnältään? Miten hän pyrki johdamaan kannattajiaan?

Vertailussa muihin suomalaisiin puoluejohtajiin Soini tulee usein tulkituksi uniikiksi ja ”erilaiseksi” poliitikoksi niin retoriikaltaan, ajatuksiltaan, esiintymiseltään kuin olemukseltaan. Tämä Timo Soinin poliittista johtajuutta kansainvälisen populistisen johtajuuden tutkimuksen valossa analysoiva artikkeli kuitenkin osoittaa, että Soini oli monessa mielessä populistijohtajan tyyppiesimerkki. Vastakkainasetteluiden ja tyytymättömyyspolitiikan tuottamisen lisäksi populistinen johtajuus näkyi esimerkiksi hänen tavassaan hyödyntää kansallisesti tärkeää symboliikkaa ja erityisen suomalaisiksi kuvattuja arvoja, kuten rehellisyyttä ja ahkeruutta, puolueen identiteetin rakentamisessa.

Kuten artikkelissa kuvataan, Suomen poliittisen järjestelmän kaltainen konsensuaalinen monipuoluedemokratia tarjoaa populistiselle kampanjoinnille sekä mahdollisuuksia että haasteita. Yhtäältä monipuoluejärjestelmä avaa haastajapuolueille kaksipuoluejärjestelmää paremmat mahdollisuudet nousta hallitusvastuuseen. Tavallisesti kompromissihakuisessa politiikan ilmapiirissä vastakkainasetteluja ja hyökkäyksiä hyödyntävä kampanjointi voi tarjota puolueelle erilaisuutensa vuoksi huomattavaa näkyvyyttä. Toisaalta puolueen riskinä on tulla leimatuksi yhteistyökyyvyyttömäksi ääriilikkeeksi, mikä voi viedä siltä uskottavuutta toimia aivotona muutosvoimana.

Puoluejohtaja Timo Soinin kampanjointi oli tasapainoilua kahden kontekstitekijän paineessa. Yhtäältä suurta läpimurtoa tekemään pyrkivän populistipuolueen johtaja yritti viestiä tavalla, joka tempaisisi mukaansa niin muihin puolueisiin pettyneet ja kantaansa epäröivät kuin vaaleissa aikaisemmin nukkuneet. Tässä keskeiselle sijalle nousivat puolueen identiteetin, tavoitteiden ja muista eroavan luonteen markkinointi.

Toisaalta Soinin pettymyksenaiheista ja viholliskuvista ammentavaa retoriikkaa näytti kuitenkin hillitsevän Suomen pohjoismainen, konsensushakuinen politiikan todellisuus. Ilmeistä on, että juuri puolueen legitimitietin sekä yhteistyösuhteiden säilyttämiseksi Soini myös jarrutteli joukkojaan: hän muistutti toistuvasti maltin, hyvän käytöksen ja kanssaihminen kunnioittamisen tärkeydestä. Populistisen kampanjoinnin huomioarvo syntyy draamasta ja vastakkainasetteluista, mutta otteiltaan melko sopuisassa suomalaisessa politiikassa liika jyrkkyys voi vaarantaa etenkin nuoren puolueen idulla olevan hyväksyttävyyden. Riskinä oli puolueen ehdokkaiden ja kannattajien sortuminen ylilyönteihin ja sitä kautta puolueen vaalivoiton vaarantuminen.

6 KABINETTIKULTTUURISTA JULKISUUSKILPAILUN AIKAAN

6.1 Miten tutkia johtajaksi valikoitumista

Tämän tutkimuksen artikkeleissa on käsitelty tietä suuren puolueen johtajaksi, kulkipa reitti puoluekokouksen vaalin tai eduskuntavaalien kampanjoinnin kautta, ja sitä julkista keskustelua, jonka myötä myös naisia valittiin puoluejohtajiksi ja nousi pääministeriksikin. Seuraavassa alkuperäisartikkeleiden teemoja käsitellään hieman seikkaperäisemmin myös esimerkkien kautta, kuin tiiviissä artikkelilogiikassa on ollut mahdollista. Ensin otetaan kuitenkin kantaa siihen, miten puoluejohtajavalintoja kannattaisi jatkossa tutkia.

Kuten nyt käsillä oleva tutkimus osaltaan osoittaa, johtajavaihdoksia on perusteltua tutkia prosessiluonteisina ilmiöinä, tarkasteltavan ajan ja organisaation konteksti huomioiden ja riittävän pitkältä aikajänteeltä. Mikäli puoluejohtajanvaihdosta pyritään selittämään mekaanisesti esimerkiksi vain edeltävien eduskuntavaalien tulokseen peilaten, on vaarana, että tullaan tehneeksi vääriä johtopäätöksiä. Näin on esimerkiksi siksi, että vaikka huono vaalimenestys tai alhainen gallup-kannatus aiheuttaa puolueessa tyytymättömyyttä ja uhkaa johtajan asemaa, monet olosuhde-tekijät vaikuttavat siihen, miten kohtalokkaaksi kritiikki koituu.

On totta, että monen johtajan asema vaarantuu vaalitappion myötä. Vaikka johtaja vaihtuisi vaalitappion jälkeen, ei puolueen kannatuksen menetys vaaleissa kuitenkaan aina ole johtajavaihdoksen pääsyy. Toisaalta vaalitappio ei aina edes johda johtajan vaihtumiseen. Onkin tarpeen analysoida myös tapauksia, joissa vaalitappion kärsinyt puoluejohtaja on saanut jatkaa tehtävässään, koska toisinaan asemaa turvaavat tekijät ovat nousseet yksittäistä pettymystä tärkeämmiksi. Joskus huonon vaalituloksen jälkeen asemansa menettävän johtajan taival on voinut olla hankala jo pidempään, jolloin häviö vaaleissa pikemminkin sinetöi aiemmin alkaneen tyytymättömyyden kierteen kuin sysää johtajavaihdosprosessin liikkeelle.

Vaikka alhainen vaalikannatus vaikuttaa kielteisesti arvioihin johtajien onnistumisesta, selittävät lyhytaikaisiksi jääneiden johtajien kausien vaikeutta

monisystemmät tekijät. SDP:n Kalevi Sorsaa seuranneen Pertti Paasion (1987–1991), kokoomuksen Ilkka Suominen seuraajana toimineen Pertti Salolaisen (1991–1994), kokoomusta Sauli Niinistön jälkeen johtaneen Ville Itälän (2001–2004) ja SDP:n Paavo Lipposta seuranneen Eero Heinäluoman (2005–2008) kohdalla voidaan kysyä, missä määrin heidän johtajakausiensa vaikeuksia selittivät vahvojen edeltäjien pitkät varjot. Vastavalitun johtajan voi olla erityisen vaikea onnistua tehtävässään, jos hän astuu tehtäväänsä puoluetta pitkään luotsanneen, vahvan johtajan jälkeen. Tällaisessa tilanteessa valitun on vaikea menestyä vertailussa edeltäjänsä, eikä tuore johtaja tule välttämättä arvioiduksi omana itsenään. (Horiuchi et al. 2012, 7–8.)

Muita mainittujen johtajavaihdosten konteksteista löytyviä ja kausien vaikeutta selittäviä tekijöitä voivat olla esimerkiksi asema pienen piirin valitsemana manttelinperijänä, mikä saattoi heikentää kentän sitoutumista uuteen johtajaan, valituksi tulo tilanteessa, jossa johtajakriteerit olivat nopeasti muuttuneet mediaesiintymisille annetun painoarvon myötä tai poliittisiin ratkaisuihin ja linjakysymyksiin sekä johtamistapaan liittyneet syyt.

Kuten tämän väitöstutkimuksen aineisto osoittaa, puoluejohtajiin ladataan vaalintavaiheessa suuria odotuksia erityisesti vaalimenestykseen liittyen. Näin on siitä huolimatta, että suomalaisessa politiikassa riittää viime vuosikymmeniltäkin runsaasti esimerkkejä epäonnistuneista johtajavaihdoksista. Kuten edellä kuvattiin (luku 2.3.), aikaisempi tutkimus ei anna kiistatonta tukea sille, että johtajavaihdokset olisivat pääsääntöisesti puolueille eduksi. Johtajavaihdosten menestyksellisyttä sekä puolueen vaalimenestyksen ja johtajan aseman säilyttämisen syy-yhteyttä selvittävien aiempien tutkimusten tulosten vertailtavuutta vaikeuttaa kuitenkin se, että osa tutkijoista arvioi johtajan vaihtumista puolueen lyhyen aikavälin gallup-suosion ja kasvaneen medianäkyvyyden, osa pidemmän aikajänteen vaalimenestyksen näkökulmasta.

Johtajuustutkimuksessa usein esitetty kysymys koskee uuden johtajan puolueelle mahdollisesti tarjoamaa vetovoiman lisäystä. Kysymys siitä, miten vahvan ja suosituksen johtajan väistyminen vaikuttaa puolueen vetovoimaan ja menestykseen, näyttää kiinnostaneen tutkijoita vähemmän. Johtajan maine, arvostus ja uskottavuus – viime kädessä puolueen sitoutuminen häneen – näyttäisivät olevan kytköksissä paitsi lyhyen aikavälin menestystekijöihin myös johtajan aiempiin näyttöihin ja organisaation kulttuuriin. On silti hyvä huomata, että puoluekulttuuritkin elävät ajassa. Suomalaispuolueista esimerkiksi keskustan johtajaan sitoutuva kulttuuri on ollut murroksessa: ainakin kahden ensimmäisen naisjohtajan tapauksessa puolueesta löytyi valmiutta vaihtaa äänestäjien keskuudessa sinänsä suosittu johtajat nopeasti vaikeuksien kohdattua.

Tämän väitöskirjan artikkelit valottavat Suomessa vielä vähän tutkittua aihepiiriä, mutta paljon jää silti katveeseen. Kuten jokaisessa tutkimuksessa, myös tässä valitut näkökulmat ja aineistot auttavat kohdentamaan katsetta. Samalla nämä valinnat kuitenkin rajaavat muita kiinnostavia ja tärkeitä näkökulmia tutkimuksen ulkopuolelle.

Tässä väitöstutkimuksessa käsitellään naisten puoluejohtajaehdokkuuksien yhteydessä sanomalehdistössä käytyä keskustelua. Sukupuoleen liittyvät stereotyyppit eivät kuitenkaan koske vain naisia, eikä sukupuoli ole kiinnostava ja tärkeä tutkimuskohde vain naisten osalta. Jatkossa olisikin tarpeen tutkia perusteellisemmin sitä maskuliinisuuden ja johtajuuden sitkeää, niin kielessä kuin ajattelussamme elävää ja toimintaamme vaikuttavaa kytköstä, jonka naisten ehdokkuudet haastoivat.

Tämä teos tarjoaa uutta tietoa esimerkiksi siitä, millaisten vaiheiden kautta ja millaisissa tilanteissa naisia johtajiksi valittiin, ja millaisin argumentein valintoja kannatettiin tai vastustettiin. Tutkimuksen aineisto ei kuitenkaan vastaa siihen kysymykseen, miksi kussakin puoluekokouksessa valittiin juuri se johtaja, joka valittiin. Vaikka tähän kysymykseen voi olla vaikea vastata pitävästi monipuolisemmalla aineistolla, olisi tuon vastauksen etsiminen yhteiskunnallisen vallan jakamisen sekä tasa-arvon ja puoluedemokratian toteutumisen näkökulmasta perusteltua. Yksi keskeinen johtajavalintaa jo varhaisvaiheessa karsiva tekijä on ehdokkaaksi asettuminen. Tärkeä jatkotutkimuksen aihe olisikin sen selvittäminen, millaisen prosessin seurauksena etenkin naispolitiikkojen päätös asettua tai olla asettumatta ehdolle on syntynyt. Myös erilaisiin vähemmistöihin kuuluvien mahdollisuudet edetä tasavertaisesti suomalaisen politiikan hierarkian eri tasoilla ovat tärkeä yhteiskunnallisen huomion ja tutkimuksen kohde.

Tämä väitöstutkimus herätti useita puolueissa olevaan hiljaiseen tietoon, perinteisiin, käytäntöihin ja esimerkiksi sopivaksi katsottuun käytökseen liittyviä uusia kysymyksiä. Miten naisehdokkaat kokivat mahdollisuutensa ja roolinsa vaaleissa? Saivatko he kulisseyksissä keskeisten puoluevaikuttajien tukea tai epäiltiinkö heidän kykyjään? Miksi esimerkiksi Tarja Halonen asettui ehdolle kerta toisensa jälkeen 1990-luvulla, vaikka menestys jäi vähäiseksi – ja miksi menestystä ei tälle kokeneelle poliitikolle tullut? Miten puoluekokouksissa äänestäneet aikalaiset puolueissa hahmottivat kysymystä naisten ehdokkuuksista ja tasa-arvoisen vallanjohtajan merkityksestä? Mitä puolueiden sisällä tapahtui istuvan johtajan nauttiman luottamuksen vaarannuttua, ennen johtajien ”vapaaehtoisia” luopumisia? Miten usein ja millä tavoin väistyvät puoluejohtajat pyrkivät vaikuttamaan seuraajiensa valitsemiseen? Onnistuivatko he tavoitteessaan?

Kysymys naisten epäroinnistä ehdolle asettumisessa saattaa palautua puolueisiin, niissä naisille tarjottuun tai evättyyn tukeen, naisten saamiin tai heiltä saamatta jääneisiin meritoitumismahdollisuuksiin ja niin edelleen. Esimerkiksi puolueen sisäpiirin kannustus sekä henkilön omat arviot menestymisen mahdollisuuksistaan vaikuttavat siihen, miten mielekkääksi ehdolle asettuminen koetaan. Etenkin tämän tutkimuksen tarkastelukauden alkupuolella naisten ehdokkuudet näyttivät velvollisuuden sanelemilta, koska aitoa kannatusta johtajaksi ei yleensä ollut. Puolueiden perinteitä, käytäntöjä ja aatehistoriaa selvittävän, johtajavaihdoksiin liittyvän hiljaisen tiedon löytäminen olisi avuksi myös puolueissa käytettävän sisäisen vallan paikantamisessa ja vallankäytön selvittämisessä.

6.2 Kun mediasta tuli valtakamppailun areena, osapuoli ja väline

Median ja politiikan suhteet muuttuivat tarkastelujakson kuluessa perustavalla tavalla, kun media alkoi löytää roolinsa valtaapitävien toimia kriittisesti tarkkaillevana neljäntenä valtiomahtina. Poliitikot eivät taipuneet kapinoita, ja 1980- ja 1990-luvun taitteessa nähtiin useita kiivaita yhteenottoja. Muutos oli kuitenkin väistämätön, ja varsin pian poliitikkojen julkinen kritiikki toimittajia kohtaan hiipui. Kävi ilmeiseksi, että taistelu ei ollut voitettavissa mediaa vastaan hyökkäämällä, vaan sen tarjoamia mahdollisuuksia hyödyntämällä.

Median kasvanut merkitys poliittisen viestinnän ja vallankäytön areenana sekä yhteiskunnallisen vallan saavuttamisen välineenä heijastui johtajavaihdoksiin monin tavoin. Yhtäältä se näkyi kritiikkinä istuvia johtajia kohtaan, jos nämä eivät onnistuneet mediavaikuttamisessaan, toisaalta uusina kriteereinä puoluejohtajaehdokkaiden ominaisuuksia punnittaessa. Pohdittavaksi nousi aikaisempaa vahvemmin se, miltä valinnat näyttävät ulospäin ja millaisen viestin ne puolueesta lähettävät.

Puolueiden pyrkimys hyödyntää tarjolla olevaa ilmaista julkisuutta heijastui myös vaalien järjestämiseen. Aikaisemmin puolueen sisäisenä kysymyksenä käsitellystä, pitkälle valmistellusta prosessista tuli julkisempi tapahtuma, johon tiedotusvälineet pääsivät osallistumaan alusta alkaen. Median integroimisella osaksi valintaprosessia oli kuitenkin hintansa: aikaisempaa laajemman julkisuuden vastineeksi puolueet tulivat luovuttaneeksi toimituksille valintaprosessia koskevaa määrittely- ja tulkintavaltaansa.

Median valtaa ei ole aivan yksinkertaista mitata. On kuitenkin ilmeistä, että useissa tapauksissa puoluejohtajiin kohdistunut kriittinen uutisointi ja julkisuus-

den paine vähintään vauhdittivat vallanvaihdosta. SDP:n Pertti Paasion painostettuna tapahtuneen väistymisen ja Ulf Sundqvistin valinnan aikaan vuonna 1991 poliitikkojen mediataidot nousivat ryminällä keskusteluun, jota käytiin näiden miesten ominaisuuksien vertailun kehyksessä. Tapahtumiin liittynyt kirjoittelu kuvastaa hyvin sekä johtajalta odotettuja mediataitoja että lehtien suorasukaisuutta puuttua politiikan henkilökysymyksiin. SDP:tä ohjeistettiin sekä siinä, milloin johtajaa tulisi vaihtaa että siinä, kuka uudeksi johtajaksi tulisi valita.

Johtoa on vaihdettava nyt eikä ensi keväänä tai vasta puolentoista vuoden päästä. Kysymys ei ole pelkästään Sdp:n johtajakriisistä. Koko puolue on syvässä alennustilassa. – – Kasvojen nopea vaihtaminen on kuitenkin välttämätön lähtökohta uudelle yritykselle. – – Sundqvist näyttäisi olevan kaikkein rohkein ja uuden nousun toiveita herättävä valinta Sdp:n puheenjohtajaksi.

– *Helsingin Sanomat* pääkirjoituksessaan 28.9.1991.

Huuli siitä, että sosiaalidemokraattien puheenjohtajaksi kelpaa vain Arja Korisevan ja Arnold Schwarzeneggerin risteytys ei ole aivan tuulesta temmattu. Huonosta ulosannista ja televisioajalle sopimattomasta ilmiästä syytetty puheenjohtaja Pertti Paasio on pannut sen korvansa taakse ja ryhtynyt taistelemaan paikastaan myös bodaamalla.

– *Aamulehti* pääkirjoituksessaan 27.9.1991.

Muistiin on jäänyt mielikuva sanoja epävarmasti tapailevasta tai suorastaan änkyttävästä ulkoministeristä. Televisio on armoton. Se paljastaa silmien karsastuksen tai lievänkin puhevian. – – Nykypäivänä suuren puolueen puheenjohtajan, presidenttiehdokkaan, jopa pääministerin on pärjättävä televisiokameroiden edessä. Sen taidon puuttumista eivät korjaa mitkään muut avut, vaikka niitä olisi kuinka paljon.

– Erkki Pennasen kolumni *Helsingin Sanomissa* 14.10.1991.

Paasiolla on tietysti myös puutteensa, enkä nyt suinkaan tarkoita pientä puhevikaa, häiritsevää hikoilua tai muuta ulkoista tekijää, joista häntä on joskus ikävällä tavalla pillkattukin – – Kun sanotaan, että Paasio on median, tiedotusvälineiden uhri, se pitää tietysti mielessä paikkansa. Hänen puutteensa korostuivat nopearytmisessä informaatioyhteiskunnassa, eivätkä hänen parhaat avunsa, terävä äly, huumori ja pohdiskelleva elämänviisautensa päässeet riittävästi oikeuksiinsa.

– Aimo Massisen kolumni *Turun Sanomissa* 19.10.1991.

Lehdissä annettiin puolueille ohjeita valintojen tekemiseksi ja myös osoitettiin jälkikäteen niiden tekemiä virheitä, kuten esimerkiksi *Turun Sanomien* pääkirjoitus kesältä 1993 osoittaa (TS 4.6.1993):

Nyt monet sosiaalidemokraatit ovat valmiit myöntämään, että Pertti Paasion syrjäyttäminen marraskuussa 1991 oli virhe. Jälkiviisaudessa heitä lohduttaa vain se, että vielä suurempi virhe oli valita seuraajaksi Ulf Sundqvist.

Vaikka uutisointi luonnollisesti heijasteli politiikan todellisuuden tapahtumia ja välitti puolueissa vallitsevia tunteja, se myös vahvisti ja tuotti tulkintoja siitä, millaista johtajuutta kulloinkin tarvittiin. Puoluejohtaja Pertti Paasion kausi osui erityiseen murroskohtaan: kun hänet vuonna 1987 valittiin, esiintymis- taidot eivät erityisesti puhuttaneet, mutta kysymys ajankohtaistui pian hänen kautensa alettua.

SDP:n johtajavaihdos Paasiosta Sundqvistiin ei ollut ainoa, jossa toimittajat ottivat reippaasti kantaa. Esimerkiksi keskustan vuoden 1990 puheenjohtajavaalin alla *Helsingin Sanomien* pääkirjoitustoimittaja Erkki Pennanen totesi kolumnissaan seikan, joka näkyy myös tämän väitöstutkimuksen aineistossa: ”Useimmat ulko- puoliset meistä poliittisista toimittajista alkaen ovat sitä mieltä, että keskustan kannattaisi ehdottomasti valita Kuuskoski-Vikatmaa.” (HS 14.6.1990.)

Vuonna 1993 *Turun Sanomien* Aimo Massinen liputti ehdokkaita vertailevassa kolumnissaan avoimesti Paavo Lipposen valinnan puolesta. Hän kiitti Lipposen olevan ”ajattelijaa eikä pelkkä myötäjuoksija”, olihan tämä uskaltanut nousta niin puoluejohtoa kuin kenttää vastaan ja laittaa itsensä likoon. Johtopäätöksenä oli ilmeinen kannanotto Lipposen valinnan puolesta (TS 20.3.1993):

Kun Sdp:n puheenjohtajaehdokkaat panee riviin, Paavo ”Vara-Manu” Lipposen pää nousee sittenkin kaikkein korkeimmaksi – myös henkisessä mielessä. Lipponen on kansainvälisesti suuntautunut visionääri, yhteiskunnallisen arvokeskustelun käynnistäjä ja vanhentuneiden puoluerakenteiden tuulettaja.

Ei myöskään ole ollut harvinaista, että toimittajat ovat vaalien kampanjavaiheessa kannustaneet suosikkejaan silloinkin, kun puolue-organisaatiot ovat jarrutelleet: etenkin kokoomuksen Marjo Matikainen-Kallström ja osin myös Sirpa Pietikäinen nauttivat uutisoinnin perusteella vahvempaa nostetta lehtien toimituksissa kuin puolueensa sisäpiirissä (ks. alkuperäisartikkeli 2).

Naisten johtajuuden tulkinnat

Tässä tutkimuksessa käsiteltävää ajanjaksoa 1980-luvun lopulta 2010-luvulle leimasi puoluejohtajien roolin korostuminen puolueiden kollektiivisen luonteen kustannuksella. Puoluejohtajavaihdoksia käsittelevässä sanomalehtikirjoittelussa puoluejohtajiin ladattiin aikaisempaa enemmän odotuksia puolueen ”kasvoina” toimimisesta ja puolueen vaalivankkureiden vetämisestä. Johtajavalinnoista käytyjen keskustelujen valossa puoluejohtajien toivottiin ja uskottiin voivan omalla persoonallaan, mediataidoillaan ja työskentelytavoillaan muovata koko puolueen kuvaa. Näitä toiveita liitettiin erityisesti naisehdokkaisiin.

Vaikka nimenomaan naisia käsiteltäessä toistuivat stereotyypit naisista muutoksen merkkeinä, puolueiden tahriintuneen maineen puhdistajina ja imagon kiillottajina, nähtiin toisinaan myös nuorissa miehissä potentiaalia uudistaa puolueita. Naisiin nämä tulkinnat liitettiin kuitenkin mekaanisemmin, henkilöön ja tämän ominaisuuksiin katsomatta. Todennäköisesti tätä selittää naisten vähäinen määrä johtajina, jolloin sukupuoli, naiseus sinänsä, toi ”uutuuden” mukanaan.

Helsingin Sanomien Erkki Pennasen kolumnissa (HS 1.3.1993) näkyy aineistossa tavallinen käsittelytapa: naisen valintaa tarkastellaan puolueen edun ja puolueesta välittyvän kuvan, ei tasa-arvon lähtökohdista. Ajatukseen naisen valinnasta liittyi tyypillisesti myös tulkinta riskistä:

Jos Sorsasta tulee Sdp:n presidenttiehdokas, hyvä kysymys kuuluu: Pitäisikö puolueen tasapainottaa vanhoillista ratkaisua ja valita puheenjohtajaksi aivan toisen tyyppinen henkilö? Tarkoittaisiko se mahdollisimman nuorta tai nuorekasta, naista, työläistäustan omaavaa? Toisaalta uhkarohkeaan riskivalintaan demareilla ei ehkä ole enää varaa eikä halua.

Uusia miesjohtajia valittaessa joissakin arvioissa riskeiksi tulkittiin esimerkiksi valintahetkellä melko tuntemattomien kokoomuksen Jyrki Kataisen (2004) ja keskustan Juha Sipilän (2012) valinnat. Toisaalta riskejä nähtiin liittyvän myös ministerinä jo toimineen ja laajasti tunnetun kokoomuksen Alexander Stubbin (2014) valintaan. Nämä olivat kuitenkin yksittäisiä tapauksia. Sen sijaan naisehdokkaiden kohdalla tulkinnat naisen mahdolliseen valintaan liittyvistä riskeistä, naisen valinnan ”rohkeudesta” tai jopa ”uhkarohkeudesta” ja toisaalta naisen valinnan eduista puolueen imagolle olivat aineistossa läsnä kautta tarkastelukauden. Naisjohtajan valintaan kannustivat toiveet myönteisestä julkisuudesta ja imagon kohenemisestä, mutta naisten myös pelättiin olevan johtajina arvaamattomia. Tasa-arvon toteutuminen ei ollut uutisoinnissa keskeisten kysymysten joukossa.

Maisteri Esko Ahon valinta edusti sekä turvallisuutta että viisautta. Eeva Kuuskoski-Vikatmaa olisi ollut radikaali ja hiukan uhkarohkea valinta, vaikkakin Keskusta saattoi tässä menettää yhden tilaisuuden.

– *Turun Sanomat* pääkirjoituksessaan 17.6.1990.

Jäätteenmäen valttina on pidetty sitä, että hänestä tulisi samalla keskustan ensimmäinen naispuheenjohtaja. Se antaisi kaivattua modernia ilmettä arvokonservatiivisena tunnetulle puolueelle.

– *Helsingin Sanomat* pääkirjoituksessaan 30.1.2002.

Puheenjohtajakilpaa johtaa selvästi Anneli Jäätteenmäki, josta tulisi hyvä oppositiopuolueen puheenjohtaja. Pääministerinä hän olisi riskikortti.

– Aimo Massisen kolumni *Turun Sanomissa* 23.3.2002.

Demarit tarvitsevat kipeästi uusia kasvoja. Siksi Jutta Urpilainen on nousussa, vaikka vielä vuosi sitten hänen meriittinsä eivät riittäneet edes eduskunnan ulkoasianvaliokunnan jäsenyyteen.

– *Helsingin Sanomat* 11.5.2008.

Sdp:n puoluekokousväki otti silti ison riskin. Uuden puheenjohtajan paineensietokykyä ei ole vielä koeteltu kunnolla.

– Antti Kokkosen kolumni *Helsingin Sanomissa* 7.6.2008.

Vaikka tulos oli odotettu, Sdp:n puoluekokousedustajia voi onnitella rohkeudesta. Sdp on ensimmäistä kertaa naisen komennossa.

– *Turun Sanomat* pääkirjoituksessaan 7.6.2008.

Naisiin sukupuolen vuoksi liitetyt tulkinnat törmäsivät johtajalta stereotyyppisestikin odotettuihin, usein analyttisesti purkamatta jääneisiin kovuuden ja vahvuuden vaatimuksiin. Kiinnostavaa on, että myös yleisesti määrätietoiseksi ja vahvatahtoiseksi tulkittua ehdokasta, kuten keskustan Eeva Kuuskoski-Vikatmaata, voitiin epäillä liian ”pehmeäksi”. Julkisuudessa tuttavallisesti EKV:ksi lyhennetty ehdokas erottui keskustan vuoden 1990 johtajavaalissa kilpakumppaneistaan oman linjansa vetäjänä suhteessa johtajuudesta luopuneeseen Paavo Väyryseen. Silti Kuuskoski-Vikatmaata koskevia julkisia pohdintoja rasittivat epäilyt hänen pärjäämisestään politiikan kovilla kentillä, samalla kun häneen liitettiin ihanteellisia ajatuksia siitä, että hän naisena olisi pyyteetön ja valtapyrkimyksistä vapaa johtaja.

EKV on osoittautunut itsenäiseksi mutta myös itsepäiseksi poliitikoksi. Hän on kritisoinut usein Väyrystä. Hän ei asettunut Väyrysen tueksi presidentinvaalissa. Keskustan odottama vaalivoitto menisi hänen tiliinsä. Se ja nousu ensimmäiseksi suuren puolueen puheenjohtajaksi naisena vahvistaisivat myös hänen asemaansa. Väyrysen osa vanhempana valtiomiehenä ei olisi yhtä itseoikeutettu kuin Kääriäisen tai varsinkin Ahon johtamassa puolueessa.

– *Helsingin Sanomat* pääkirjoituksessaan 30.4.1990.

Onko Eeva riittävän kova? – – Mutta koituuko EKV:n pehmeys hänen tuhkseen puheenjohtajakilvassa? – – Kuuskoski-Vikatmaassa henkilöityy monista eri syistä ajan ilmapiiriä ruokkiva lupaus erilaisesta politiikasta ja paremmasta poliittisesta tulevaisuudesta. Siitä, ettei edes keskustan politiikan ole pakko olla kabinettipolitiikkaa, vahvojen miesten valtapeliä, lehmänkauppoja ja kylmää henkilökohtaista pyrkä.

– Risto Uimosen kolumni *Helsingin Sanomissa* 10.5.1990.

Toisinaan naisiin liitetyt myönteiset sukupuolistereotypiat näyttävät myös edesauttaneen heidän menestystään. Kuten tämä tutkimus osoittaa, sanomalehtijulkisuudessa naisehdokkaiden uskottiin sukupuolensa perusteella olevan esimerkiksi sopuisia, yhteistyökykyisiä ja hyviä esiintymään mediassa. Ajatus naisista julki-

suuden houkuttimina oli mukana jo vuoden 1987 SDP:n vaalissa, silloin tosin puoluesihteerinä Ulpu Iivarin valinnan yhteydessä:

Tyypiltään Iivari edustaa pehmeää, vaaleaa sosiaalidemokraattista perinnettä, kuten uusi varapuheenjohtaja Pirjo Ala-Kapeekin. – – Eniten Iivarin valintaan lienee vaikuttanut se, että puoluekokousedustajat uskoivat hänen mahdollisuuksiinsa kansikuvatyttönä.

– *Helsingin Sanomat* 6.6.1987.

Naisiin liitettiin myös ajatuksia muutoksesta, ahkeruudesta ja nuhteettomuudesta. On kuitenkin pulmallista, että naisten paitsi uskotaan olevan sukupuolensa perusteella tietynlaisia, myös edellytetään vastaavan sukupuolesta johdettuihin odotuksiin. Tämän tutkimuksen aineistossa hyvä esimerkki sukupuolistereotypioista ovat tulkinnat naisehdokkaista aggressiivisina ja jyräävinä (vrt. Gidengil & Everitt 2003, 574). Tällaisten arvioiden esittämiseen näytti riittävän naisliikkeen aktivoituminen, minkä myötä naisia asetui ensimmäistä kertaa ehdolle tehtäviin, joissa heitä ei aiemmin ollut nähty. Naisiin liitetty yhteistyökykyisyys taas kääntyi kielteiseksi, kun heidän epäiltiin olevan johtajiksi liiankin joustavia ja ”pehmeitä”.

Puheenjohtajavaali – käyttämättä jäänyt mahdollisuus?

Johtajavaalit ovat huomattavaa yhteiskunnallista kiinnostusta osakseen saavia mediatapahtumia, joiden aikana puolueilla ja niiden ehdokkailla on mahdollisuus ilmaiseen, usein jopa kuukausia kestäväan julkisuuteen. Puheenjohtajavaali on suurelle yleisölle ja esimerkiksi tutkijoille ikkuna puolueen toimintakulttuuriin. Puolueille ne ovat tilaisuus imagotyöhön, jossa vaikutuspyrkimysten kohteena ovat niin kansalaiset kuin media – heijastuvathan toimittajien käsitykset puolueesta uutisointiin ja välittyvät siten äänestäjille.

Tämän tutkimuksen primääriaineiston muodostavien sanomalehtikirjoitusten perusteella näyttää siltä, että vaalien tarjoamat mahdollisuudet julkisuuteen tunnistettiin puolueissa, jotka ryhtyivät muokkaamaan käytäntöjään monin tavoin median toimintalogiikkaan paremmin sopiviksi. Silti kaikkia laajan julkisuuden tarjoamia mahdollisuuksia ei puolueissa vielä aina osattu hyödyntää tai niitä ei onnistuttu hyödyntämään, ja monet kielteistä julkisuutta aiheuttavat asetelmat toistuivat. (Tästä lisää luvussa 3.2.) Media–politiikka-suhteen näkökulmasta riskejä sisältyi esimerkiksi tilanteisiin, joissa julkinen keskustelu kääntyi toimittajavetoiseksi ja median tarjoama noste kohdistui ehdokkaaseen, joka ei ollut puolueen sisäpiiriin ensisijainen suosikki.

Monet tekijät yhdessä vaikuttavat siihen, miten runsaasti puolue julkisuudessa näkyy ja millainen kuva siitä välittyy. Kansalaiset tietysti tekevät uutisvir-

rasta omia tulkintojaan, eivätkä nuo tulkinnat aina ole yhtäpitäviä toimittajien esittämien kanssa.

Usein johtajavaalit ovat julkisuudessa melko sopuisia, mikä saattaa kertoa ehdokkaiden tunnistamasta puolueen yhtenäisyyden tarpeesta. Aidon kilpailun, ehdokkaiden välisen jännitteen ja todellisten poliittisten linjaristiriitojen puuttuminen on kuitenkin noussut puolueiden johtajavaalien kompastuskiveksi julkisuudessa. Toimituksissa johtajavaihdosten toivotaan tuovan esiin särmää ja tarjoavan uutisointiin draamaa ja henkilöiden välistä kamppailua, joita usein kuitenkin saadaan odottaa turhaan. Puolueiden logiikassa yhtenäisyyden säilyttäminen on keskeistä, mutta medialogiikassa toverillisista keskustelutuokioista ei ole uutisaiheeksi. Toimitusten odotusten ja johtajavaalien toteutuman ristiriita on saanut toimittajilta kritiikkiä esimerkiksi ehdokkaiden ”tähtipotentiaalin”, aidon kilpailun ja kiinnostavien käänteiden puutteesta (ks. myös Niemi 2009, 150–153).

Tämän tutkimuksen aikajänteellä puolueiden mediasuhteissa on erotettavissa kolme erilaista, puheenjohtajavaalien järjestämistä koskevaa vaihetta. On kuitenkin syytä huomata, että muutokset eivät ole tapahtuneet kaikissa puolueissa samaa vauhtia. Kullekin ajalle ja puolueelle ominainen toimintakulttuuri, puolueen tavoitteet, organisaation voima ja myös kyvyt hallita johtajavaaleja ovat vaikuttaneet siihen, millaisiksi mediatapahtumiksi johtajavaihdokset eri aikoina ja eri puolueissa muodostuivat.

Kuten SDP:n Kalevi Sorsan yksimielinen valinta Rafael Paasion työn jatkajaksi 1975, myös vuoden 1987 johtajavaihdos Sorsasta Pertti Paasioon näytti ulospäin tyylipuhtaalta puolueorganisaation orkestroimalta vallanvaihdokselta. Pian Sorsan eroilmoituksen jälkeen Paasiota esiteltiin jo sanomalehdissä puolueen uutena johtajana. Medialla ei ollut pääsyä prosessin vaiheita arvioimaan, eikä vallanvaihdoksen käytäntöä toisaalta juurikaan kritisoitu.

Median ulossulkemisen kausi oli kuitenkin pian päättymässä, ja jo useissa 1990-luvun puheenjohtajavaaleissa toimittajat alkoivat löytää rooliaan ehdokkaiden arvottajina ja prosessia kriittisesti tulkitsevina toimijoina. Puolueissa tunnistettiin johtajavaihdosten tarjoama mahdollisuus ilmaiseen julkisuuteen, ja media kutsuttiin tapahtuman osapuoleksi järjestämällä esimerkiksi ehdokaskiertueita. Useiden ehdokkaiden johtajavaalit oheistapahtumiseen tarjosivat toimittajille uutisoitavaa, ja mielipidejournalismin kasvu piti huolen siitä, että toimittajien omat näkemykset pääsivät hyvin esiin. Nyt käsillä olevan tutkimuksen aineisto osoittaa, että puolueet ryhtyivät systemaattisemmin rakentamaan johtajavaaleistaan mediatapahtumia (ks. keskustan osalta myös Kääriäinen 2002, 253–254, 265, 318–319).

Median mukaan ottamisen vaihe osoittautui puolueille kuitenkin myös pul-

malliseksi. Toimittajille annettu ja heidän osin kaappaamansakin laajempi rooli siirsi prosessin määrittely- ja hallintavaltaa puolueorganisaatioiden ulkopuolelle. Toisinaan julkisuuden antama noste auttoi siivittämään menestykseen ehdokkaita, joihin ei puolueissa täysin uskottu tai luotettu, toisinaan taas otsikoihin nousivat kiusallisesti puolueiden riidat tai puolueet saivat muuta kielteistä julkisuutta toimittajien arvioidessa ehdokkaita ja vaalien järjestelyjä kriittisesti. Tässä jatkumossa kokoomuksen vuoden 2014 johtajavaali näyttäytyy eräänlaisena kolmannen vaiheen vaalina, jossa puolue onnistuneesti tavoitteli median huomiota, mutta palautti samalla määrittelyvaltaa itselleen. Vaalikampanjaa käytiin korostetun toverillisessa hengessä niin julkisuudessa kuin sosiaalisessa mediassa, ja puolueen sisäinen elämä pidettiin poissa otsikoista. Vaali olikin näiltä osin hyvin erilainen kuin kokoomuksen edellinen johtajavaihdos vuonna 2004, keskustan Mari Kiviniemen haastamiseen ja luopumiseen johtanut prosessi vuonna 2012 ja SDP:n Jutta Urpilaisen syrjäyttämiseen johtanut johtajavaali vuonna 2014.

Median ja politiikan suhteiden uudelleenjäsentymisen heijastui tarkastelukauden puheenjohtajavaaleihin ja niiden uutisointiin kolmella keskeisellä tavalla. Mediasta tuli entistä selkeämmin vaalien arena ja väline sekä kantaaottava osapuoli ja myös johtajavalintojen peruste.

(1) *Areena ja väline.* Mediajulkisuudesta tuli entistä selkeämmin paikka, jossa politiikan osapuolet viestivät toisilleen ja samalla suurelle yleisölle. Vaikka suuri osa valtakamppailusta käytiin edelleen julkisuudelta piilossa, puheenjohtajavaaleja ryhdyttiin esittämään myös julkisuuden tapahtumina. Kehitystä vauhdittivat niin tiedotusvälineiden omat kuin politiikan piiristä lähteneet pyrkimykset.

(2) *Osapuoli.* Poliitiikkaa aikaisempaa kriittisemmin arvioivat toimittajat asettuivat entistä voimakkaammin tulkitsijoiksi ja välittäjiksi valtaapitävien ja yleisön välille. Pääkirjoituksissa ja kolumneissa puolueille annettiin neuvoja ja suosituksia. Nopeasti lisääntynyt mielipidejournalismi haastoi uutisoinnin neutraaliuden ihanteen.

(3) *Valintojen peruste.* Medialle puolueissa annettu kasvava painoarvo heijastui keskusteluihin toivotuista johtajaominaisuuksista: hyvien mediataitojen lisäksi arvoa annettiin ehdokkaan persoonan kiinnostavuudelle. Tiedotusvälineiden taipumus kiinnostua itsestään ja korostaa rooliaan näkyi siinä, että median ja viestintätaitojen merkitystä painottivat usein toimittajat itse.

Tutkimuksen aineisto osoittaa, että erilaiset politiikan journalismit elivät tarkastelujakson alkuvaiheessa vielä rinnan. Poliitikot saivat osakseen ymmärrystä tavalla, jota 2000-luvun alussa mediassa harvemmin kohtaa. Etenkin paikkansa vuonna 1987 jättänyt SDP:n pitkäaikainen puoluejohtaja Kalevi Sorsa sai osakseen jopa runollisia arvioita, joista välittyi ajatus kaikkensa antaneesta politiikan

suurmiehestä. Vuonna 1993 paikkansa jättämään joutuneen Ulf Sundqvistin kohtelu järkytti osaa toimittajistakin. Poliitikkojen toimittajiin kohdistamat hyökkäykset saivat osan toimittajista pohtimaan muuttunutta rooliaan ja vastuutaan poliitikkojen kohtaloista esimerkiksi kolumneissaan.

Koska sekä johtajavaalit että poliitikon työ tapahtuvat aikaisempaa enemmän mediajulkisuudessa, nousivat ehdokkaiden mediataidot ja heidän arvioitu vetovoimansa avoimesti keskustelluksi valintakriteeriksi. Toisinaan toimittajat antoivat kirjoittelussaan ehdokkaiden esiintymistaidoille melko kriitikkittä aivan keskeisen painoarvon. Puoluejohtajan julkisen vetovoiman ennakointi osoittautui kuitenkin hankalaksi. Osa suurin toivein valituista johtajista ei menestynytään mediassa etukäteen toivotulla tavalla, ja vastaavasti esiintymistaidoiltaan puutteelliseksi tai imagoiltaan harmaaksi arvioitu ehdokas saattoi menestyä nimenomaan mediataitajana.

6.3 Naisten keskeneräinen läpimurto

Vaikka naisia on Suomessa noussut suurten puolueiden johtajiksi vasta niukasti, on edellä (luvussa 2.3.) esitettyjä kansainvälisen tutkimuksen tuloksia naisten puoluejohtajaksi valikoitumisesta silti mielekästä peilata nyt käsillä olevan tutkimuksen havaintoihin. Suomessakin naiset pääsivät varhemmin johtamaan pieniä ja keskisuuria kuin suuria puolueita, ja poliittiseen vasemmistoon tai keskustaan kuuluvat puolueet ovat olleet naisten johtajuudelle avoimempia. Myös olosuhteissa, joissa naiset on tullut valituiksi, on yhtäläisyyksiä kansainvälisessä tutkimuksessa havaittuun: kolmesta puolueensa johtajaksi nousseesta naisesta kaksi, Jutta Urpilainen ja Mari Kiviniemi, valittiin johtajaksi puolueen ollessa vaikeuksissa. Anneli Jäätteenmäen valintaa taas tuki hänen onnistunut kautensa puolueen varajohtajana.

Suomessa, kuten muissakin maissa, naisten puoluejohtajakaudet ovat olleet tyypillisesti lyhyitä. Suomessa tästä poikkeuksen tekevät pienempiä puolueita johtaneiden vasemmistoliiton Suvi-Anne Siimeksen ja kristillisdemokraattien Päivi Räsäsen kaudet (taulukko 1). Tarkastelujaksolla suomalaisnaiset ovat aktiivisesti pyrkineet puoluejohtajiksi. Naisten vähäisyys suurten puolueiden johtajina ei tosin sanoen selity yrityksen puutteella.

Naisilta ei Suomessa näytä vaaditun johtajaksi valittaessa varsinaisesti enempää kuin miehiltä. Vaaleissa parhaiten menestyneistä naisista keskustalainen kansanosuosikki ja eduskuntavaalien ääniharava Eeva Kuuskoski-Vikatmaa kylläkin hävisi

vuonna 1990 poliittisesti kokemattomammalle ja selvästi tuntemattomammalle Esko Aholle, mutta ei Ahokaan untuvikko ollut. Vastaavasti Mari Kiviniemi, jolla toki oli jo valituksi tullessaan esimerkiksi ministerikokemusta, voitti vuoden 2010 vaalissa kaksi vielä kokeneempaa konkaria, Mauri Pekkarisen ja Paavo Väyrysen.

Naisten valintoja koskevien keskustelujen analysointi osoittaa, että pikemmin kuin ”enemmän”, naisilta on odotettu osin eri asioita kuin miehiltä. Ainakin heidän valintaansa puollettiin julkisuudessa osin eri argumentein. Esimerkiksi SDP:n vuoden 2008 vaalissa ei johtajaksi valittu naistenkaan joukosta pätevintä ehdokasta, mikäli pätevyyttä mitataan kansanedustajavuosien ja ministerikokemuksen perusteella. Noilla kriteereillä valituksi olisi tullut ministerinäkin jo kouliintunut Tarja Filatov. Tämä ei ole poikkeuksellista, sillä myös miehiä valittaessa sopivuus näyttää usein olleen valinnan keskeinen kriteeri – voittihan esimerkiksi SDP:n vuoden 2005 vaalissa ylioppilas, kansanedustaja ja puoluesihteerin Eero Heinäluoma ilman ministerikokemusta moninkertaisen ministerin, tohtori, ulkoministeri Erkki Tuomiojan. Se, mikä kulloinkin on sopivuudeksi katsottu, on vaihdellut olosuhteiden ja puolueen sisäisten voimasuhteiden mukaan.

Vaikka lainsäädäntö ja ääneen lausutut periaatteet niin puolueissa kuin yhteiskunnassa laajemminkin ovat Suomessa puoltaneet tasa-arvoa, politiikan miesvaltaisuutta erittelevän Drude Dahlerupin ja Monique Leyenaarin kuusikohtaisen mallin (ks. luku 4.1.) perusteella politiikka on Suomessakin ollut monin tavoin sukupuolittunutta. Naisten määrällinen edustus parlamentissa toki koheni tutkitavalla kaudella selvästi, mikä osaltaan perusteli vaatimusta jakaa myös johtotehtävät tasa-arvoisemmin. Tätä kirjoitettaessa naiset ovat puolueiden johtajina silti edelleen selvästi vähemmistössä.

Hämmennystä, jolla naisten johtajaehdokkuuksiin alkuvaiheessa suhtauduttiin, selittävät politiikan miehisyyden työyhteisönä ja poliittisen johtajuuden maskuliiniseksi tulkittu luonne. Naisiin liitetty vahva symboliarvo kertoo siitä, että naispoliitikot tulkittiin ennen kaikkea sukupuolensa edustajaksi sen sijaan, että heidät olisi nähty yksilöinä. Poliitiikan työnjako oli, ja on osin edelleen, Suomessakin sukupuolittunutta niin vertikaalisesti kuin horisontaalisesti. Miehiä on ollut naisia enemmän sekä puolueorganisaatioiden eri tasojen johtopaikoilla että eduskunnan arvostetuimmassa valiokunnassa, mikä on vähentänyt naisten mahdollisuuksia pätevyitä politiikan korkeimpiin johtotehtäviin. Johtajavaaleja on myös kehystetty mediassa sukupuolen näkökulmasta siten, että naisiin liitettiin kautta tutkitun aineiston sukupuoleen perustuvia oletuksia siitä, millaisia taitoja heillä on – tai ei ole.

Puolueiden rooli politiikassa etenemisen portinvartijoina on Suomessakin ollut keskeinen. Vaikka naisia on 1980-luvun lopulta alkaen ollut ehdolla usein, on toisaalta ollut vaaleja, joissa potentiaalisimmat, suurinta kannatusta nauttineet

naispoliitikot eivät ole asettuneet ehdolle. Tulkittaessa naisten menestystä johtajavaaleissa onkin muistettava, että kuten miehissä, myös naisissa on ollut erilaisia ehdokkaita niin kokemuksensa, kansansuosionsa, asiaosaamisensa, yhteistyökykensä kuin esimerkiksi luonteenpiirteidensä puolesta. Yksittäisten naisehdokkaiden menestyksen puute ei aina palaudu vain sukupuoleen: myös naisissa on ollut puolueen näkökulmasta vahvempia ja heikompia ehdokkaita.

Paras tulkoon valituksi?

Naisliikkeen sitkeät pyrkimykset olivat lopulta onnistuneet. Pätevyys ei enää ratkaisut aikaisempaan tapaan Suomen johtaviin virkoihin – ja samalla hallitukseen – pääsyä, vaan määrääväksi tekijäksi tuli usein tasa-arvon nimissä sukupuoli.

– Esko Salminen *Mediavallan aika* -teoksessaan 2006.

Tasa-arvosta keskusteltaessa tavallinen ajattelutapa on, että aikaisemmin tehtävään valittiin paras, mutta tasa-arvoajattelun myötä pätevintä ei enää valitakaan. Naiset olivat Suomessakin vuosikymmeniä systemaattisesti sivussa politiikan johtopaikkojen täytöstä, joten sukupuolta ei voida pitää uutena johtotehtävien jakamisen kategoriana. On myös hyvä huomata, että usein peräänkuulutettu pätevyys ei ennenkään ole ollut politiikan johtopaikkojen täyttämisen yksioikoinen kriteeri. Näin on jo siksin, ettei esimerkiksi puoluejohtajalta tai ministeriltä edellytetystä pätevydestä ole ollut olemassa yksiselitteistä tulkintaa.

Sen paremmin 2000-luvulla kuin sitä ennenkään politiikan johtopaikkoja ei ole jaettu johdonmukaisesti parhaalle – esimerkiksi poliittisesti kokeneimmalle, tunnetuimmalle, korkeimmin koulutetulle tai gallupeissa tai vaaleissa suurinta kansansuosiota nauttivalle ehdokkaalle. Valintoihin ovat aina vaikuttaneet useat tekijät, joiden painoarvo on eri aikoina ja erilaisissa tilanteissa vaihdellut. Milloin oli tärkeää olla sopiva Neuvostoliiton silmissä, milloin taas kuulua puolueen tiettyyn poliittiseen siipeen tai olla kasvanut poliitikoksi puolueorganisaation huomassa. Myös maantieteelliset seikat ovat etenkin ministerinimityksissä painaneet, samoin oikeanlainen ammattitausta ja henkilösuhteet. Kuten tämä tutkimus osoittaa, oikea sukupuoli oli pitkään keskeinen johtajavalintojen kriteeri.

On myös syytä erottaa yhtäältä se, millaisin kriteerein ja keitä naisia johtotehtäviin on valittu, ja se, millaisia ehdokkaita olisi ollut tarjolla. Tämän tutkimuksen lähdeaineistona olleiden keskusteluiden valossa on selvää, että ainakin politiikan julkisuudessa naisia arvioidaan toisinaan eri kriteerein ja eri lähtökohdista kuin miehiä. Pitkät ja aikaisempaa julkisemmat kampanjavaiheet tarjosivat puolueille tilaisuuden

testata ehdokkaiden vetovoimaa julkisuudessa ja pyrkiä ennakoimaan näiden tulevaa menestystä tuolla saralla. Siksi on todennäköistä, että johtajavaalien uutisointi on ainakin jossain määrin vaikuttanut siihen, ketkä johtajavaaleissa menestyivät.

Johtajavalinnan perustelevina esimerkiksi puolueen imagon kohenemisen toivein kanavoi jakson lopulla tukea ehdokkaille, joiden uskottiin olevan tässä suhteessa vahvoilla. SDP:n Jutta Urpilaisen valinta vuonna 2008 on tästä hyvä esimerkki. Se, että valituksi tuli naisehdokkaista poliittisesti kokemattomin ja nuorin, kertoi valinnan kriteerien lipumisesta kohti nuorissa naisehdokkaissa nähtyä (imago)potentiaalia. Tämä ei sinänsä ole tavatonta. Ei miehistäkään aina ole valittu sen paremmin puoluejohtajiksi tai ministereiksi pisimmän ansioluettelon omaavaa, ja nuoriin miespoliitikoihinkin on liitetty ajatuksia uudistavasta voimasta. Itse asiassa, kuten luvun alussa siteerattu Esko Salminen kirjoittaa: ”Paavo Lipponen kohosi, kuten Holkeri ja Ahokin, ilman päivääkään ministerikokemusta suoraan vallan huipulle” (Salminen 2006, 160).

Puolueensa SDP:n johtajaksi vuoden 1993 johtajavaalissa valittu Paavo Lipponen lohdutti vain 14 ääntä saanutta Tarja Halosta *Turun Sanomien* mukaan toteamalla, että ”joskus miestä etsiessä niitä ei löydy miesten joukosta” (TS 5.6.1993). Vuonna 1993 kokoomuksen puheenjohtaja Pertti Salolaisen haastanutta Maija Perho-Santalaa tukenut Ilkka Suominen tähdensi *Helsingin Sanomien* mukaan, että vaikka ”puheenjohtajakysymystä ei saa ratkaista sukupuolen perusteella”, olisi ikävää, jos kokoomus olisi niin miehinen puolue, että pelkästään sukupuoli ratkaisisi vaalin naisen tappioksi. ”Klassista sanontaa käyttäen, Maija on hyvä jätkä”. (HS 11.6.1993.) Kokoomuksen vuoden 2014 johtajavaalissa ehdolla olleen Paula Risikon kampanjapäällikkö Pekka Selenius puolestaan totesi Ylen haastattelussa: ”Paula on niin kova jätkä, ettei tästä sukupuolikysymystä missään nimessä tule” (Yle Etelä-Savo 7.5.2014). Kehaisiiksi tarkoitettut lausahdukset heijastelevat julkisessa keskustelussa elävää maskuliinisuuden ja (hyvän) johtajuuden kytköstä: nainen on hyvä onnistuessaan ilmentämään miehiseksi tulkittuja ominaisuuksia. Tällä logiikalla naisen näkeminen johtajana edellyttää hänen nousuaan ikään kuin sukupuolensa yläpuolelle.

Kun poliittisesta johtajuudesta keskustellaan julkisuudessa, ymmärretään sukupuolikysymykseksi vain naisten johtajuus tai vaatimus johtopaikkojen tasapuolisemmasta jakamisesta. Samalla kun naisten ilmeisesti pelätään saavan tai vaativan tasoitusta sukupuolensa vuoksi taitoihinsa ja kykyihinsä katsomatta, ei huomata sitä, miten miehet ovat hyötäneet ja mitä ilmeisimmin edelleen hyötävät sukupuolestaan johtajiksi pyrkiessään. Kuten puolueiden johtajahistoria osoittaa, puoluejohtajiksi on Suomessakin voittopuolisesti tai yksinomaan valittu miehiä. Poliittinen johtajuus on ollut ja on edelleen sukupuolikysymys.

Puolueiden perinne jakaa pätevimmmät tehtävät, kuten varapuheenjohtajuudet, eduskuntaryhmien puheenjohtajuudet, valiokuntien johtajuudet, nuorisjärjestöjen johtajuudet, puoluesihteerienpaikat, painavimmat ministerinsalkut ja niin edelleen valtaosin miesjäsenilleen, mahdollisesti pitkään vetoamisen siihen, ettei riittävän kokeneita naisia ole käytettävissä politiikan korkeimpiin tehtäviin. Se, että ministeripaikat on hallituksissa ryhdytty 2000-luvun alusta jakamaan tasaistemmin naisten ja miesten kesken, oli puolueille vahva tasa-arvoviesti. Puolueiden on mielekästä pitää latua auki naisille, sillä kun ne pääsevät hallitukseen, niiltä odotetaan löytyvän päteviä ja sopivia naisia ministeriöiden johtoon. Ajatus siitä, että politiikan johtajien rekrytoinnin laajentaminen myös naisiin johtaisi kompromisseihin pätevyuden suhteen, onkin viimeistään 2000-luvun alun politiikan todellisuudessa kestämaton. Toinen kysymys sitten on, millaista pätevyyttä ajan nais- ja miesjohtajilta odotetaan: painavatko naisten valinnassa enemmän esimerkiksi imagolliset kuin koeteltuun osaamiseen perustuvat tekijät?

Kun tasa-arvosta tuli tabu

Sukupuolten tasa-arvon etenemisestä politiikassa on hyvä huomata kaksi keskeistä asiaa. Tasa-arvo ei ole edennyt ”itsestään” tai ”omalla painollaan” sen myötä, että tasa-arvon ideaali on puolueissa omaksuttu. Naisten vähittäinen nousu politiikan johtopaikoille tapahtui voimia yhdistämällä ja organisoitumalla niin puolueiden sisä- kuin ulkopuolella – myös puoluerajat ylittäen – ehdolle asettumisten, tappioiden ja uudelleen yrittämisen tuloksena, vähä vähältä, nykäyksittäin ja välillä takapakkiakin ottaen.

Naiset eivät lopulta edenneet puoluejohtajiksi nousevaa käyrää noudattaen. Keskustan Eeva Kuuskoski-Vikatmaan ehdokkuuteen suhtauduttiin vuonna 1990 luontevuudella, jollaista saatiin todistaa seuraavan kerran vasta 2010-luvulla. Toisin kuin moni myöhempi ehdokas, Kuuskoski-Vikatmaa ei näyttäytynyt median tulkinnoissa naisten osallistumista symboloivana tai naisille suunnattuna ehdokkaana. Hänen asemaansa yleispoliittikkona tukivat puolueen miehiltä saadut julkiset tuenilmaukset. Toteutuessaan hänen valintansa olisi kirjoittanut poliittisen historiamme toisin: nainen olisi noussut merkittävän suomalaispuolueen johtoon jo vuonna 1990.

On totta, että naiset ovat olleet sukupuolten tasa-arvon ajamisessa miehiä aktiivisempia. Toisaalta, kuten Maria Lähteenmäki SDP:n vuoden 2005 johtajavaalin alla huomautti: puolueen Turun ohjelmaan vuonna 1899 kirjattu vaatimus naisten ja miesten täydestä yhdenvertaisuudesta oli laadittu aikana, jolloin

puolueen jäsenistä naisia oli vain reilut 10 prosenttia ja ohjelman hyväksyneessä puoluekokouksessakin vain muutamia. Puolueen varhaiset tasa-arvovaatimukset olivatkin lähtöisin kansainvälisesti orientoituneiden miesten kynästä. (HS, Vieraskynä-kirjoitus 2.4.2005; ks. myös Lähteenmäki 2000, 233.)

Vaikka tasa-arvo on ollut etenkin naisaktivistien agendalla, on naisten menestystarinoita yhdistänyt myös puolueen miehiltä saatu tuki. Tasa-arvon ajaminen tulkittiin kuitenkin tämän tutkimuksen aineistossa nimenomaan naisten hankkeeksi. SDP:n vuoden 1993 puoluekokouksen alla *Helsingin Sanomissa* julkaistu uutinen kuvastaa hyvin tätä ajattelutapaa (HS 1.6.1993):

Sosiaalidemokraattien naisjärjestö vaati maanantaina naisille vahvempaa asemaa puoluejohdossa. Naisjärjestön mielestä puolueen johtopaikoille pitäisi valita puolet naisia. Tämän ei uskota menevän ainakaan helposti läpi, sillä puoluekokousedustajista kaksi kolmasosaa on miehiä.

Puolueiden johtajavalintojen kontekstissa sukupuolten tasa-arvo on ollut vaikeasti keskusteltava aihe. Näin on ollut siitä huolimatta, että etenkin tutkittavan kauden alkupuoliskolla puolueiden naisjärjestöt nimesivät aktiivisesti naisia ehdokkaikseen vaaleihin, ja myös toimittajat ryhtyivät pian kyselemään naisten ehdokkuuksien perään. Julkisuudessa loisti kuitenkin poissaolollaan perinpohjainen keskustelu esimerkiksi siitä, mitä naisten sivuuttaminen johtopaikoilta kertoo puoluedemokratian tilasta. Mitä merkitystä ja millaisia seurauksia on sillä, että puolueet – siis puolueissa toimivat naiset ja miehet – ovat valtaosin jakaneet organisaatioidensa tärkeimmät paikat miesjäsenilleen?

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella ehdokasnaiset itse ja heidän kannattajansa pikemminkin väistivät tasa-arvokysymystä kuin kampanjoivat sen avulla. Sukupuolten suhteiden vastakkainasettelun herkkyyttä kuvaa, että puolueensa johtajuutta vuonna 1987 tavoitellut Vappu Taipalekin lanseerattiin Pertti Paasion ”myötäehdokkaaksi”¹⁶. Kokoomuksen johtajuutta liki kolme vuosikymmentä myöhemmin, vuonna 2014, tavoitellut Paula Risikkokaan ei juuri rummuttanut sitä, että hänen valitsemisensa olisi tehnyt hänestä puolueen historian ensimmäisen naisjohtajan.

Vaikka naisten aliedustuksen korostaminen voisi aktivoida osaa naisista, riskinä on, että se herättää myös torjuntaa. Puolueen vetovoimaisuus edellyttää yhtenäisyyden ilmentämistä, ja toive joukkojen yhdistämisestä nousi usein esiin myös tämän tutkimuksen aineistossa. Vaikeutena onkin ollut, että vaatimus naisten edustuksen lisäämisestä voidaan tulkita puoluetta hajottavaksi naisten ja miesten

¹⁶ SDP:n puoluekokouspöytäkirjat: http://www.tyark.fi/lists/sdp_ptk_1987_s183-279.pdf (luettu 2.7.2014).

välisen vastakkainasettelun rakentamiseksi. Puolueorganisaatioissa vallitsevan epätasa-arvon politisointi ei ole ollut kannattavaa myöskään puolueiden markkinointiin ja puolueiden väliseen kilpailuun liittyvästä syystä (ks. myös Lähteenmäki 2000, 280–281). Naisten sivuuttamista kritisoimalla voitaisiin tulla tarjonneeksi kilpailijoille tilaisuus arvosteluun, mikä taas saattaisi nostattaa puolueen riveissä ajatuksia oman pesän likaamisesta.

Tasa-arvosta puhumisen vaikeutta kuvastaa sekin, että esimerkiksi Jutta Urpilaisen historiallista valintaa SDP:n ensimmäiseksi naisjohtajaksi vuonna 2008 ei puolueessa erityisesti korostettu. Mahdollista on, ettei sukupuolten tasa-arvon jo varhain periaatteisiinsa kirjannut puolue halunnut huomiota sille, ettei se siihenastisissa johtajavalinnoissaan ollut kovin hyvin noudattanut omia periaatteitaan.

Yleisesti ottaen tasa-arvoargumenttien hankaluutena on sekin, että naisten ja miesten tasa-arvoisen kohtelun perääminen tulkitaan usein vaatimukseksi valita nainen tämän muut ominaisuudet unohtaen. Tässä keskustelussa ei tunnisteta asian kääntöpuolta, sitä, että miehiä on voitu valita myös siksi, että he muiden ominaisuuksiensa ja taitojensa lisäksi sattuvat olemaan juuri miehiä. Ehdokasnaisien onkin ollut käytännössä liki mahdotonta ottaa tasa-arvoa kampanjointinsa kärjeksi, sillä riskinä on ollut muun kompetenssin unohtuminen ja leimautuminen ehdokkaaksi, joka yrittää tulla valituksi ensisijassa sukupuolensa vuoksi.

Vaikka naisehdokkaat yleensä diplomaattisesti vaikenivat tai väistivät johtajavalintojen tasa-arvoa koskevat kysymykset, nosti osa ehdokasnaisista tasa-arvopolitiikan esiin kampanjansa yleisissä poliittisissa linjauksissa. Painokkaimmin tällaisia lausuntoja esitti keskustan johtajaksi vuonna 2002 valittu Anneli Jäätteenmäki.

Tasa-arvoargumenttien esittämisen vaikeutta selittää myös laajempi yhteiskunnallisen keskustelun kehys (tästä tarkemmin luvussa 4.1.). Feminismiin Suomessa liitetty ääriajattelun leima ei kannusta poliitikkoja feministisiin avauksiin. Suomalaisen politiikan yleinen konsensushenkisyys ja konfliktien välttämisen mentaliteetti näkyvät sopuisuuden tavoitteluna. Toisaalta myös varsin usein toistuva käsitys siitä, että tasa-arvo olisi Suomessa jo toteutunut, vei etenkin tutkittavan kauden loppupuolella painoarvoa tasa-arvoa perääviltä argumenteilta. Lopulta on tietysti niinkin, että kaikki naisetkaan eivät ole kokeneet poliittisen johtajuuden sukupuolittunutta työnjakoa ongelmaksi, eikä se siksi heitä ole puhuttanut.

6.4 Nuhteettomuuden kaipuu

Timo Soinin johtama perussuomalaiset on konservatiivinen, perinteisiä perhearvoja kannattava liike, jonka ehdokkaista, valituista edustajista ja myös äänestäjistä suurin osa on ollut miehiä. Puolueen suurvoitto eduskuntavaaleissa 2011 tapahtui historiallisessa tilanteessa, jossa kahta kolmesta suuresta puolueesta, keskustaa ja SDP:tä, johti nuorehko nainen. Laajempaan poliittisena kontekstina vaikuttivat kansainvälisesti Euroopan unionin talouskriisi ja kotimaisittain edelleen myös vaalirahakohun varjo. Soinin kampanjoinnissaan omaksuma populistinen ote näkyi iskuina niin kotimaista kuin kansainvälistä valtaeliittiä vastaan ja toisaalta puolueen kannattajakunnan kuvaamisena erityisen suomalaisena – rehellisenä, nuhteettomana, ahkerana ja sitkeänä – joukkona.

Tiedotusvälineiden 1980-luvulta alkaen vähittäin omaksuma, poliitikkojen väärinkäytöksiin aikaisempaa kriittisemmin suhtautuva, uutisointia puoluejohtajiin henkilöivä ja etenkin iltapäivälehtien kohdalla myös yhteiskuntasuhteita entistä populistisemmin käsittelevä ote oli pohjustamassa perussuomalaisten menestystä. Timo Soinin hyödyntämien mediastrategioiden onnistuminen kertoo myös entistä kovemmassa kiireessä ja tulospaineeissa työtään tekevien toimittajien kriittisyyden ajoittaisesta valikoivuudesta ja toisinaan myös uutistyön lyhytjänteisyydestä ja pinnallisuudesta. Vaikka Soinia käsiteltiin julkisuudessa kriittisestikin, moniin kysymyksiin ei saatu vastauksia Soinin niitä väistettyä.

Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava havainto on se, miten suhtautuminen perussuomalaisten edeltäjään, Suomen Maaseudun Puolueeseen, sen populistiseen politiikkaan ja puoluejohtaja Veikko Vennamon esiintymisiin muuttui 1980-luvulla. Kuten Ville Pitkänen tutkimuksessaan kuvaa, 1960- ja 1970-luvuilla Vennamo puolueineen kritisoitiin niin populistisesta retoriikasta ja mustamaalauksesta kuin tosiasioiden vääristelystä. 1980-luvulle tultaessa toimittajien yksiselitteisen kielteinen asenne kuitenkin lieentyi. Vaikka puolueen lupauksia edelleen epäiltiin, Vennamo alettiin iltapäivälehdissä kuvata eräänlaisena tv-tenttien sankarihahmona, joka toi väriä harmaisiin vaaliohjelmiin. Viihdearvo yhtenä politiikan arviointikriteereistä vahvistui. (Pitkänen 2014, 182–184.)

Timo Soini on omilla esiintymisissään tavoitellut vastaavaa roolia, ja siinä hän on myös onnistunut. Tiedotusvälineet olivat kiinnostuneita Soinin persoonasta ja vastaanottavaisia hänen viestilleen, mikä viimeisteli puolueen vaalivetoa. Konfliktteja ja draamaa etsivälle, henkilöivälle ja lukijoiden mielenkiinnosta kilpailevalle medialle – erityisesti iltapäivälehdille – Soini oli herkullinen uutisoitava. Yleisradion ja MTV3:n päätös kutsua Soini niin kutsuttuun pääministeritenttiin puolueen korkean gallup-kannatuksen perusteella vahvisti Soinin asemaa uskottavana

pääministerikandidaattina ja legitimoit perussuomalaisia puolueena. Vaikutus ker-tautui, kun muut mediat uutisoivat pääministeritentistä ja esimerkiksi osa sano-malehdistä sovelsi ratkaisua omassa uutisoinnissaan toteuttamalla puoluejohtaja-esittelyitään neljän suuren puolueen periaatteella.

Puoluejohtaja Timo Soinin onnistuminen julkisuudenhallinnassaan on vastaan-sanomaton esimerkki siitä, miksi puolueilla on houkutus painottaa johtajavalinnois-saan median silmissä vetovoimaisia (tai sellaisiksi uskottuja), julkisuutta taitavasti hyödyntäviä johtajia. Perussuomalaisten menestystä selittävät tietysti useat tekijät. Silti Soinin voidaan perustellusti sanoa onnistuneen vastaamaan niihin odotuksiin, jotka 2000-luvun alussa ovat suurten puolueiden johtajavalinnoissa keskeisiä. Puo-luejohtajan toivotaan vievän puolueensa vaalivoittoon ja edustavan, jopa symboloi-van, sitä mediassa ja onnistuessaan tuovan puolueelleen jopa sen kokoa suuremman osan ilmaisesta julkisuudesta.

Naisten ehdokkaina saamaan näkyvyyteen medially oli kahtalainen vaikutus. Yhtäältä sanomalehdissä toivottiin naisia ehdolle ja naisehdokkaita myös käsiteltiin lehdissä usein runsaasti – toisinaan jopa kampanjointia lähenevällä innolla. Suhtau-tuminen oli valtaosin myönteistä, vaikka stereotyyppioita esiintyi vielä tarkastelujakson viimeisissäkin vaaleissa. Toisaalta toimittajilla oli taipumus korostaa johtajaehdokkaiden mediataitojen ja johtajan puolueelleen tuoman myönteisen julkisuuden tärkeyttä. Tämä oli naisille eduksi, sillä usein yleinen käsitys oli, että naiset olivat mediataidoil-taan, kiinnostavuudeltaan ja julkisuuskuvaltaan miehiin verrattuna etulyöntiasemassa.

Puolueiden katsottiin kaipaavan myönteistä julkisuutta etenkin silloin, kun nii-den kannatus oli huvennut tai maine kärsinyt. Tällaisissa tilanteissa naisehdokkaille avautui suotuisa kilpailuasetelma. Vaikka tasa-arvosta keskusteltiin niukasti, ajatus naisen valinnasta tulkittiin puolueiden julkisuuskuvan kannalta myönteiseksi. Sa-malla naisjohtajat nähtiin muutoksen symboleina: koettiin, että valitsemalla johta-jakseen naisen puolue tekisi uskottavalla tavalla eroa menneeseen. Naisten eduksi olivat myös heihin liitetyt ahkeruuden, kunnollisuuden ja yhteistyökykyisyyden mielikuvat. Koska poliitikon ja etenkin poliittisen johtajan perikuva on edelleen miehinen, myös kielteiset stereotyyppiat poliitikoista häikäilemättöminä pelureina tai oman edun tavoittelijoina liitetään herkemmin miehiin.

Skandaalijulkisuuden volyyymi on kasvanut Pohjoismaissa huomattavasti viime vuosikymmeninä: Suomessa poliittisten skandaalien määrä yli kolminkertaistui 1980-luvulta 2010-luvulle tultaessa (Allern et al. 2012, 35). 1970-luvulla julkis-ten skandaalien takia tehtävistään erosi kaksi yhteiskunnallisessa eliittiasemassa ollutta henkilöä, 2010-luvulla tällaisia eroja oli jo 28 (Kantola & Vesa 2011, 43). Skandaalijulkisuuden paineen kasvu on heijastunut poliitikon työhön uu-denlaisina nuhteettomuuden vaatimuksina. Kuten tämän tutkimuksen aineisto

osoittaa, mediaskandaalien puoluejohtajien valta-asemaa horjuttava vaikutus näkyi 1990-luvulla, jolloin Suomea koetteli maan itsenäisyyden ajan syvin lama ja pankkitoiminnan epäselvyydet heijastuivat myös puoluejohtajakuvioihin.

Politiikan kärsiessä mainevaurioista on politiikan huipulla ollut tilausta naisten lisäksi myös muille ”epäpoliitikkomaisiksi” mielletyille johtajille. Ilmiö ei ole uusi: monet poliitikot keskustan Eeva Kuuskoski-Vikatmaasta SDP:n Ulf Sundqvistiin ja Martti Ahtisaareen ovat hyötäneet heihin liitetystä mielikuvista politiikan ulkopuolisina uudistajina tai puhdistajina, päivänpoliittisten pelien ulkopuolelta tulevana raikkaina ja ryvettymättöminä hahmoina.

Nykyjohtajista perussuomalaisten johtaja, politiikassa ja puoluejohtajana jo konkari Timo Soini on onnistuneesti brändännyt itsensä politiikan ulkopuoliseksi, kriittiseksi voimaksi. Keskustan vuonna 2012 johtajakseen valitsema Juha Sipilä sekä SDP:n ja kokoomuksen vuonna 2014 valitsemat puoluejohtajat Antti Rinne ja Alexander Stubb ovat tosiasiallisestikin tehneet uraansa pääosin kotimaisen parlamentaarisen päivänpolitiikan ulkopuolella.

On tuskin sattumaa, että vaalirahakriisin ja talouslaman kurittamana aikana, politiikan menetettyä mainettaan, poliittinen johtajuus uskotaan politiikan ulkopuolisiin tai sellaisiksi miellettyihin käsiin. SMP:n Veikko Vennamo onnistui yli kaksinkertaistamaan puolueensa paikkamäärän vuoden 1983 eduskuntavaaleissa poliittisten lahjusskandaalien innoittamalla ”rötösherrajahdilla” (Mickelsson 2007, 277), ja Timo Soinin johtama perussuomalaiset nousi historiallisen suureen vaalivoittoonsa vuonna 2008 alkaneen, vuosia jatkuneen vaalirahakriisin jälkimainingeissa. SDP:n Jutta Urpilainen puolestaan valittiin johtajaksi erityisen turbulენტtina, skandaalien sävyttämänä politiikan keväänä 2008, ja häntä valittaessa nuoreen naispoliitikkoon liitettyä nuhteettomuutta ja poliittista ryvettymättömyyttä pidettiin erityisenä etuna.

Kokoomuksen Alexander Stubbin valintaa 2014 tulkittiin julkisuudessa kabinettipolitiikan murtumisen kehyksessä. Stubb tuli valituksi puoluerajat ylittävän kansansuosionsa, kansainvälisyytensä, taitavasti sosiaalista mediaa ja persoonapolitiikkaa hyödyntäneen kampanjansa sekä eurovaalien äänikuninkuuden siivittämänä ohi puolueessa pidempään uraa tehneiden kilpakumppaneidensa, joista etenkin Jan Vapaavuori nautti vieläpä lukuisten puolueen nimekkäiden pitkän linjan poliitikkojen tukea. Valinnan keskeinen konteksti oli kokoomuksen asema maan johtavana puolueena.

Suomalaisen puoluejohtajuuden noin satavuotiaasta historiasta on tässä väitöstutkimuksessa tarkasteltu noin kolmea viimeisintä vuosikymmentä. Vaikka puoluejohtajien toimintaympäristö on tarkastelujaksolla muuttunut monin tavoin esimerkiksi median merkityksen kasvun, kansainvälistymisen ja EU-jäsenyyden myötä, ovat monet asiat pysyneet ennallaan. Poliittinen johtajuus on edelleen valtaosin miesten käsissä, ja

maskuliinisuuden ja johtajuuden kytkös elää tavassa puhua poliittisesta johtajuudesta. Tätä kirjoitettaessa, kesällä 2014, perinteiset kolme suurta puoluetta, SDP, keskusta ja kokoomus, ovat kaikki vaihtaneet johtajiaan parin vuoden sisällä – ja jokainen on valinnut johtajakseen miehen. Niiden yhteensä 58 johtajasta naisia on ollut 3, kokoomuksella ei vielä yhtäkään. Tasa-arvon liturgisesta kannattamisesta ja periaatteellisesta tasa-arvosta esimerkiksi puolueen sääntöjen tasolla on usein vielä pitkä matka yhtäläisten mahdollisuuksien ja tasa-arvoisten valintojen toteutumiseen käytännössä.

Miltä näyttää naisten poliittisen johtajuuden tulevaisuus? Ensimmäiset naisjohtajien valinnat valtakunnanpolitiikan huippupaikoille antoivat perusteita olettaa, että naisten määrä johtajina kääntyisi yleisemminkin kasvuun. Näin on siksi, että mitä useammin näemme naisia johtotehtävissä, sitä todennäköisemmin myös kulttuuriset stereotyypit johtajuudesta miesten työnä alkavat murtua.

Vasta kolmesti nainen on valittu Suomessa suuren puolueen johtajaksi, eikä yksikään noista kausista ole ollut kiistaton menestystarina. Vaikka yksityiskohdissa on eroja, kukin naisista luopui paikastaan paineen tai painostuksen alla. Näin suppean aineiston perusteella ei voida vetää laajoja johtopäätöksiä naisten valintojen tai heidän johtajakausiensa mahdollisista erityispiirteistä. On vaikea arvioida, missä määrin kolmen ensimmäisen naisjohtajan, keskustan Anneli Jäätteenmäen ja Mari Kiviniemen ja SDP:n Jutta Urpilaisen johtajina kohtaamat vaikeudet kertovat heidän henkilöönsä ja johtajankykyihinsä liittyvistä ongelmista ja missä määrin ne heijastelevat heidän valintahetkiensä olosuhteita tai heidän asemaansa kohdistunutta kilpailua. Mahdollista on, että puolueiden oli yksinkertaisesti vaikea sopeutua ja sitoutua naisten johdettaviksi, eivätkä ensimmäiset naisjohtajat siksi saaneet puolueväkeä taakseen vaikeuksien kohdatessa.

Riskinä on, että viime vuosina nähty naisten eteneminen politiikan kärkitehtäviin on osin muoti-ilmiö. Naisten harvinaisuus johtajina on kannustanut valitsemaan heitä myös huomioarvon ja julkisuuden toivossa, mutta tämä kikka menettää pian tehonsa. Jäätteenmäen ja Kiviniemen lyhyiksi jääneet kaudet keskustan johdossa, ja myös Jutta Urpilaisen vaikeudet kääntää SDP:n kannatus nousuun sekä hänen syrjäytetyksi tulemisensa voivat vaikuttaa yleisemminkin käsityksiin naisten taidoista puoluejohtajina. Näin voi olla siitä huolimatta, että miesjohtajien onnistumisia tai epäonnistumisia ei tulkita sukupuolen näkökulmasta.

Vaikka suomalainen yhteiskunta ja suomalaiset naiset ovat monessa mielessä olleet edelläkävijöitä tasa-arvon suhteen, politiikan johtopaikkoja tavoitelleet ja niille valitut naiset ovat meilläkin kohdanneet kansainvälisessä tutkimuksessa tunnistettuja lasikattoja, pyöröovia ja liukkaita jyrkäniteitä.

KIRJALLISUUS¹⁷

Abedi, Amir & Lundberg, Thomas Carl (2008): Doomed to Failure? UKIP and the Organizational Challenges Facing Right-Wing Populist Anti-Political establishment Parties. *Parliamentary Affairs* 62:1, 71–87.

van Aelst, Peter, Maddens, Bart, Noppe, Jo & Fiers, Stefaan (2008): Politicians in the News: Media or Party Logic? Media Attention and Electoral Success in the Belgian Election Campaign of 2003. *European Journal of Communication* 23:2, 193–210.

Ahlquist, John S. & Levi, Margaret (2011): Leadership: What It Means, What It Does, and What We Want to Know About It. *The Annual Review of Political Science* 14, 1–24.

Aho, Esko (1998): *Pääministeri*. Otava.

Albertazzi, Daniele & McDonnell, Duncan (2008, toim.): *Twenty-First Century Populism. The Spectre of Western European Democracy*. Palgrave Macmillan.

Albertazzi, Daniele (2007): Addressing “the people”: A Comparative Study of the Lega Nord’s and Lega dei Ticinesi’s Political Rhetoric and style of propaganda. *Modern Italy* 12:3, 327–347.

¹⁷ Kirjallisuus viittaa johdantoluvun kirjallisuuteen.

- Alderman, Keith & Carter, Neil (2002): The Conservative Party Leadership Election of 2001. *Parliamentary Affairs* 55:4, 369–585.
- Alderman, Keith (1999): Revision of Leadership Election Procedures in the Conservative Party. *Parliamentary Affairs* 52:2, 260–274.
- Alderman, Keith & Carter, Neil (1995): The Labour Party Leadership and Deputy Leadership Elections of 1994, *Parliamentary Affairs* 48:3, 438–455.
- Alderman, Keith & Carter, Neil (1993): The Labour Party Leadership and Deputy Leadership Elections of 1992. *Parliamentary Affairs* 46:1, 49–64.
- Allern, Sigurd, Kantola, Anu, Pollack, Ester & Blach-Ørsten, Mark (2012): Increased Scandalization. Nordic Political Scandals 1980–2010. – Sigurd Allern & Ester Pollack (toim.): *Scandalous! The Mediated Construction of Political Scandals in Four Nordic Countries*. Nordicom, 29–50.
- Arter, David (2013): The ‘Hows’, not the ‘Whys’ or the ‘Wherefores’: The Role of Intra-party Competition in the 2011 Breakthrough of the True Finns. *Scandinavian Political Studies* 36:2, 99–120.
- Arter, David (2012): ‘Big Bang’ Elections and Party System Change in Scandinavia: Farewell to the ‘Enduring Party System’? *Parliamentary Affairs* 65, 822–844.
- Arter, David (2010): The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of True Finns. *Government and Opposition* 45, 484–504.
- Aula, Maria Kaisa (1991): *Poliitikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa? Tutkimus Yleisradion politiikan toimittajien ammatti-identiteetistä 1980-luvulla*. Yleisradio.
- Bale, T. (2009): Take Your pick. Review. *Parliamentary Affairs* 62:2, 364–369.
- Barr, Robert R. (2009): Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics. *Party Politics* 15:1, 29–48.
- Bashevkin, Sylvia (2010): When do Outsiders Break in? Institutional Circumstances of Party Leader Victories by Women in Canada. *Commonwealth & Comparative Politics* 48:1, 72–90.

- Berg, Laura, Niemi, Mari K., Pernaa, Ville, Pitkänen, Ville & Railo, Erkki (2009): Poliitiikan julkisuuden perusvirta. – Ville Pernaa, Mari K. Niemi & Ville Pitkänen (toim.): *Poliitiikan journalismin tila Suomessa*. Kirja-Aurora, 33–78.
- Boomgarten, Hajo G. & Vliegenhart, Rens (2007): Explaining the Rise of Anti-Immigrant parties: The Role of News Media Content. *Electoral Studies* 26, 404–417.
- Borg, Sami (2012, toim.): *Muutosvaalit 2011*. Oikeusministeriö, selvityksiä ja ohjeita 16/2012, 191–226.
- Bos, Linda, van der Brug, Wouter & de Vreese, Claes (2011): How the Media Shape Perceptions of Right-Wing Populist Leaders. *Political Communication* 28, 182–206.
- Bos, Linda, van der Brug, Wouter & de Vreese, Claes (2010): Media coverage of right-wing populist leaders. *Communications: the European journal of communication research* 35, 141–163.
- Bos, Linda & van der Brug, Wouter (2010): Public Images of Leaders of Anti-Immigration Parties: Perceptions of Legitimacy and Effectiveness. *Party Politics* 16:6, 777–799.
- Brown, J. Andrew (1992): The Majority Effect: Changes in Party Leadership and Party Popularity. *Parliamentary Affairs* 45:556, 545–564.
- van der Brug, Wouter & Mughan, Anthony (2007): Charisma, Leader Effects and Support for Right-Wing Populist Parties. *Party Politics* 13, 29–51.
- Bryman, Alan (2004): Qualitative Research on Leadership: A Critical But Appreciative Review. *The Leadership Quarterly* 15:6, 729–769.
- Bryman, Alan, Stephens, Mike & á Campo, Charlotte (1996): The Importance of Context: Qualitative Research and the Study of Leadership. *The Leadership Quarterly* 7:3, 353–370.
- Burns, James MacGregor (1979): *Leadership*. Harper Perennial Political Classics.
- Bynander, Fredrik & t'Hart, Paul (2008): The Art of Handing Over: (Mis) managing Party Leadership Successions. *Government and Opposition* 43:3, 385–404.

- Bynander, Fredrik & t'Hart, Paul (2007): The Politics of Party Leader Survival and Succession: Australia in Comparative Perspective. *Australian Journal of Political Science* 42:1, 47–72.
- Bynander, Fredrik & t'Hart, Paul (2006): When Power Changes hands: The Political Psychology of Leadership Succession in Democracies. *Political Psychology* 27:5, 707–730.
- Campus, Donatella (2013): *Women Political Leaders and the Media*. Palgrave Studies in Political Leadership. Palgrave Macmillan.
- Carli, Linda L. & Eagly, Alice H. (2007): Overcoming Resistance to Women Leaders. The Importance of Leadership Style – Barbara Kellerman & Deborah L. Rhode (toim.): *Women & Leadership. The State of Play and Strategies for Change*. Wiley, 127–148.
- Carroll, Susan J. & Dittmar, Kelly E. (2013): New Jersey. Preparedness Meets Opportunity. – Drude Dahlerup & Monique Leyenaar, (toim.): *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford University Press, 23–48.
- Childs, Sarah & Webb, Paul (2012): *Sex, Gender and the Conservative Party. From Iron Lady to Kitten Heels*. Palgrave Macmillan.
- Ciulla, Joanne B. (2008): Leadership Studies and “the Fusion of Horizons”. *The Leadership Quarterly* 19:4, 393–395.
- Coffé, Hilde, Heyndels, Bruno & Vermeir, Jan (2007): Fertile grounds for extreme right-wing parties: Explaining the Vlaams Blok's success. *Electoral Studies* 26, 142–155.
- Curtin, Jennifer (2011): (Re) Gendering Political Institutions: Westminster Women and Executive Leadership. *Social Alternatives* 30:3, 21–25.
- Dahlerup, Drude & Leyenaar, Monique (2013a, toim.): *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford University Press.
- Dahlerup, Drude & Leyenaar, Monique (2013b): Breaking Male Dominance in Politics. – Drude Dahlerup & Monique Leyenaar (2013, toim.): *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford University Press, 221–237.
- Dahlerup, Drude (2013): High Representation of Women without Gender Quotas. – Drude Dahlerup & Monique Leyenaar (2013, toim.): *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford University Press, 146–171.

- Davis, James W. (1998): *Leadership Selection in Six Western Democracies*. Greenwood.
- Denham, Andrew (2009a): From Grey Suits to Grass Roots: Choosing Conservative Leaders. *British Politics* 4:2, 217–235.
- Denham, Andrew (2009b): From Ted to Ed: Electing British Party Leaders. *The Political Quarterly* 83:3, 576–584.
- Eatwell, Roger (2005): Charisma and the Revival of the European Extreme Right: 101–120. – Jens Rydgren (toim.): *Movements of Exclusion: Radical Right-Wing Populism in the Western World*. Nova Science Publishers, 85–101.
- Elmelund-Præstekær, Christian, Hopmann, David N. & Nørgaard, Asbjørn S. (2011): Does Mediatization Change MP-Media Interaction and MP Attitudes toward the Media? Evidence from a Longitudinal Study of Danish MPs. *International Journal of Press/Politics* 16:3, 382–403.
- Esser, Frank (2008): Dimensions of Political News Cultures: Sound Bite and Image Bite News in France, Germany, Great Britain, and the United States. *The International Journal of Press/Politics* 13:4, 401–428.
- Fitzgibbon, John & Guerra, Simona (2010): Not Just Europeanization, Not Necessarily Populism: Potential Factors Underlying the Mobilization of Populism in Ireland and Poland. *European Politics and Society* 11:3, 273–291.
- Fox, Richard L. (2007): The Future of Women's Political Leadership. Gender and the Decision to Run for Elective Office – Barbara Kellerman & Deborah L. Rhode (toim.) *Women & Leadership. The State of Play and Strategies for Change*. Wiley, 251–270.
- Freidenvall, Lenita (2013): Sweden. Step by Step – Women's Inroads into Parliamentary Politics. – Drude Dahlerup & Monique Leyenaar (toim.): *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford University Press, 97–123.
- Freidenvall, Lenita (2005): A Discursive Struggle – The Swedish National Federation of Social Democratic Women and Gender Quotas. *Nordic Journal of Women's Studies* 13:3, 175–186.

- Gardner, William L., Lowe, Kevin B., Moss, Todd W., Mahoney, Kevin T. & Cogliser, Claudia C. (2010): Scholarly leadership of the study of leadership: A review of *The Leadership Quarterly's* second decade, 2000–2009. *The Leadership Quarterly* 21:6, 922–958.
- Geissel, Birgitte (2013): Germany. Successful Quota Rules in a Gendered Society. – Drude Dahlerup & Monique Leyenaar (toim.): *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford University Press, 197–218.
- Giambatista, Robert C., Rowe, W. Glenn & Riaz, Suhaib (2005): Nothing succeeds like succession: A Critical review of leader succession literature since 1994. *The Leadership Quarterly* 16:6, 963–991.
- Gidengil, Elisabeth & Everitt, Joanna (2003): Conventional Coverage/ Unconventional Politicians: Gender and Media Coverage of Canadian Leader's Debates, 1993, 1997, 2000. *Canadian Journal of Political Science* 36:3, 559–577.
- Golder, Matt (2003): Explaining Variation in the Success of Extreme Right Parties in Western Europe. *Comparative Political Studies* 36, 432–466.
- Gordon, Gil E. & Rosen, Ned (1981): Critical Factors in Leadership Succession. *Organizational Behavior and Human Performance* 27, 227–254.
- Haslam, S. Alexander & Ryan, Michelle K. (2008): The Road to the glass cliff: Differences in the perceived suitability of men and women to leadership positions in succeeding and failing organizations. *The Leadership Quarterly* 19, 530–546.
- Hatakka, Niko (2012): *Tytyymättömien rinnakkainen tulkinta. Vaalikevään 2011 journalismin uudelleentulkinta kansanedustajiksi valittujen perussuomalaisten blogeissa ja Facebook-sivuilla*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Heikkinen, Vesa (1999): *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 728.
- Heilman, Madeleine E. (2001): Description and Prescription: How Gender Stereotypes Prevent Women's Ascent Up the Organizational Ladder. *Journal of Social Issues* 57:4, 657–674.

- Heinisch, Reinhard (2003): Success in Opposition – Failure in Government: Explaining the Performance of Right-Wing Populist Parties in Public Office. *West European Politics* 26:3, 91–130.
- Heino, Laura (2007): Iltapäivälehdet kansan puolella – politiikkaa vastaan – Ville Perna, Mari K. Niemi & Ville Pitkänen (toim.): *Mielikuvavaalit. Kevään 2007 eduskuntavaalien mediailmiöt*. Kirja-Aurora, 127–149.
- Heino, Laura (2006): Iltapäivälehtien uusi ja vanha eduskuntakritiikki. – Ville Perna & Ville Pitkänen (toim.): *Poliitikot taistelivat, media kertoo: suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus Kirjat, 55–87.
- Hellman, Heikki (2012): *Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Historiallisia Tutkimuksia 258.
- Helms, Ludger (2012): Democratic Political Leadership in the New Media Age: A Farewell to Excellence? *The British Journal of Political and International Relations* 14, 651–670.
- Heppell, Timothy & Crines, Andrew (2011): How Michael Foot Won the Labour Party Leadership. *Political Quarterly* 8:1, 81–94.
- Heppell, Timothy (2010): *Choosing the Labour Leader: Labour Party Leadership Elections from Wilson to Brown*. I.B. Tauris.
- Heppell, Timothy (2007): *Choosing the Tory Leader: Conservative Party Leadership Elections from Heath to Cameron*. I.B. Tauris.
- Herkman, Juha (2011a): *Politiikka ja mediajulkisuus*. Vastapaino. Tampere.
- Herkman, Juha (2011b): Journalismi markkinoilla. Konserni- ja mediajournalismia. – Esa Väliaverronen (toim.): *Journalismi murroksessa*. Gaudeamus, 32–49.
- Holli, Anne Maria (2003): *Discourse and Politics for Gender Equality in Late Twentieth Century in Finland*. Acta Politica 23, University of Helsinki.
- Holli, Anne Maria (1995): Tasa-arvosta ja Troijan hevosista. Feministinen käsitekritiikki ja suomalaisen tasa-arvopolitiikan käytännöt. *Naistutkimus* 3/1995, 14–31.

- Horiuchi, Yusaku, Laing, Matthew & t' Hart, Paul (2012): Hard Acts to Follow: Predecessor Effects on Party Leader Survival. (Forthcoming in *Party Politics*, last revised October 20, 2012).
- Isohookana-Asunmaa, Tytti (2006): *Virolaisen aika – maalaisliitosta keskustapuolue 1963–1981*. Maalaisliitto-Keskustan historia 5. WSOY.
- Isotalus, Pekka & Almonkari, Merja (2014): Mediatization and Political Leadership: Perspectives of the Finnish Newspapers and Party Leaders. *Journalism Studies* 15:3, 289–303.
- Ivarsflaten, Elisabeth (2007): What Unites Right-Wing Populists in Western Europe? : Re-Examining Grievance Mobilization Models in Seven Successful Cases. *Comparative Political Studies* 41:1, 3–23.
- Jagers, Jan & Walgrave, Stefaan (2007): Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political research* 46, 319–345.
- Jalalzai, Farida & Krook, Mona Lena (2010): Beyond Hillary and Benazir: Women's Political Leadership Worldwide. *International Political Science Review* 31:1, 5–23.
- Jalalzai, Farida (2004): Women Leaders: Past and Present. *Women and Politics*, 26, 85–108.
- Jansen, Robert S. (2011): Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. *Sociological Theory* 29:2, 75–96.
- Jensen, Jane S. (2008): *Women Political Leaders. Breaking the Highest Glass Ceiling*. Palgrave Macmillan.
- Jokinen, Jyrki (2011): *Löyhästä vaaliorganisaatiosta kiinteäksi puoluejärjestöksi. Kansallisen Kokoomuksen järjestötoiminta ja vaalikampanjat vuosina 1944–1979*. Turun yliopisto, Scripta Lingua Fennica Edita, sarja C, osa 308.
- Julkunen, Raija (2010): *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Vastapaino. Tampere.
- Jutila, Karina (2003): *Yksillä säännöillä, kaksilla korteilla? Empiirinen tutkimus Suomen Keskustan sisäisestä päätöksenteosta*. Tampereen yliopisto.
- Jätteenmäki, Anneli (2002): *Sillanrakentaja*. WSOY.

- Kalela, Jorma (2000): *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus.
- Kantola, Anu & Vesa, Juho (2011): Skandaalit ja julkinen elämä Suomessa. – Anu Kantola (toim.): *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä nytkeassa yhteiskunnassa*. Gaudeamus, 42–64.
- Karvonen, Erkki (2005): *Elämää mielikuvayhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa*. Gaudeamus.
- Karvonen, Lauri (2010): *The Personalisation of Politics. A Study of Parliamentary Democracies*. ECPR Press Monographs.
- Kellerman, Barbara & Rhode, Deborah L. (2007, toim.): *Women and Leadership. The State of the Play and Strategies for Change*. Wiley.
- Kellerman, Barbara & Webster, Scott W. (2001): The recent literature on public leadership. Reviewed and considered. *The Leadership Quarterly* 12:4, 485–514.
- Kenig, Ofer (2009): Classifying Party Leader's Selection Methods in Parliamentary Democracies. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 19:4, 433–447.
- Keohane, Nannerl O. (2010): *Thinking about Leadership*. Princeton University Press.
- Kesner, Idalene F. & Sebor, Terrence C. (1994): Executive Succession: Past, Present and Future. *Journal of Management* 20:2, 327–372.
- Kestilä, Elina (2006): Is There Demand for Radical Right Populism in the Finnish Electorate? *Scandinavian Political Studies* 29:2, 169–179.
- Kitshelt, Herbert (2007): Growth and Persistence of the Radical Right in Postindustrial Democracies: Advances and Challenges in Comparative Research. *West European Politics* 30, 1176–1206.
- Kittilson, Miki Caul (2006): *Challenging Parties, Changing Parliaments. Women and Elected Office in Contemporary Western Europe*. Parliaments and Legislatures. The Ohio State University Press.
- Kivioja, Pasi (2008): *Iltapäivälehdet mediakentän ja yhteiskunnan muutoksessa*. Tampereen yliopisto, Julkaisuja A, 106/2008.

- Kohler, Tom & Strauss, Gordon (1983): Executive succession: Literature review and research issues. *Administration in Mental Health* 11:1, 11–21.
- Kunelius, Risto, Noppari, Elina & Reunanen, Esa (2009): *Media vallan verkoissa*. Tampereen yliopiston julkaisu 112/2009. Tampereen yliopisto.
- Kunovich, Sheri & Paxton, Pamela (2005): Pathways to Power: The Role of Political Parties in Women's National Political Representation. *American Journal of Sociology* 111:2, 505–552.
- Kuusipalo, Jaana (2011): *Sukupuolittunut poliittinen edustus Suomessa*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Kuusipalo, Jaana (2000): Sukupuolen rooli kampanjoinnissa. – Pekka Isotalus & Eeva Aarnio (toim.) *Presidentti 2000. Mistä on vaalit tehty?* 41–62.
- Kääriäinen, Seppo (2002): *Sitä niittää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001*. Gummerus.
- Langer, Ana Inés (2011): *The Personalisation of Politics in the UK. Mediated Leadership from Attlee to Cameron*. Manchester University Press.
- Langer, Ana Inés (2007): A Historical Exploration of the Personalisation of Politics in the Print Media: The British Prime Ministers (1945–1999). *Parliamentary Affairs* 60:3, 371–387.
- Lauantaiseura (1981): *Tamminiemen pesänjakajat. Kekkonen lähtee – kuka tulee?* Kustannus-Vaihe KY.
- Lawless, Jennifer L. & Fox, Richard L. (2010): *It Still Takes A Candidate. Why Women Don't Run for Office*. Revised Edition. Cambridge University Press.
- Liden, Robert C. & Antonakis, John (2009): Considering context in psychological leadership research. *Human Relations* 62:11, 1587–1605.
- Liljeström, Marianne (2008): Pohjoismainen tasa-arvo ja Suomi. – *Suomen ja kansanvallan haasteet, Suomen eduskunta 100 vuotta*. Edita. 224–275.
- Lipponen, Paavo (2009): *Muistelmat 1*. WSOY.
- Lovenduski, Joni (2013): United Kingdom. Male Dominance Unbroken? – Drude Dahlerup, & Monique Leyenaar (toim.): *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford University Press, 72–96.

- Lowe, Kevin B. & Gardner, William L. (2000): Ten years of *The Leadership Quarterly*: Contributions and Challenges for the Future. *The Leadership Quarterly* 11:4, 459–514.
- Luenenborg, Margareth, Roeser, Jutta, Maier, Tanja & Mueller, Kathrin Friedrike (2011): Gender Analysis of Mediated Politics in Germany – Tonny Krijnen, Claudia Alvares & Sofie van Bauwel (toim.): *Gendered Transformations. Theory and Practice on Gender and Media*. ECREA, 57–75.
- Lähteenmäki, Maria (2008): Naiset tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta 1907–2003 – *Naiset eduskunnassa*. Suomen eduskunta 100 vuotta. Edita.
- Lähteenmäki, Maria (2000): *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset Naiset. Hakapaino.
- McKay, Joanna (2004): Women in German Politics: Still Jobs for the Boys? *German Politics* 13:1, 56–80.
- Marsh, Michael (1993): Introduction: Selecting the party leader. *European Journal of Political Research* 24:4, 229–231.
- Mattila, Maija (2008): *Sukupuolittunut ehdokkuus? Tutkielma Pirkanmaan eduskuntavaaliehdokkaiden 2007 resurssista, motivaatiosta ja näkemyksistä*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Mazzoleni, Gianpietro (2008): Populism and the Media. – Daniele Albertazzi & Duncan McDonnell (toim.): *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. Palgrave Macmillan, 49–64.
- Mazzoleni, Gianpietro (2003): The Media and the Growth of Neo-Populism in Contemporary Democracies – Gianpietro Mazzoleni, Julianne Stewart & Bruce Horsfield (toim.): *The Media and Neo-Populism: A Contemporary Comparative Analysis*. Praeger, 1–20.
- McAnulla, Stuart (2010): Forced Exits: Accounting for the Removal of Contemporary Party Leaders. *The Political Quarterly* 81:4, 593–601.
- Meriläinen, Maija (2010): *Kyllä kansa edelleen tietää. Retorinen analyysi Timo Soinin imagonluonnin elementeistä*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Metsola, Maija (2008): *Naiset tulkaa toimimaan eestä perheen, uskon, isänmaan! Porvarilliset naispoliitikot Suomessa vuosina 1945 – 1966*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

- Mickelsson, Rauli (2007): *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino.
- Mickelsson, Rauli (1999): *Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka ja diskurssianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosiaalidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965–1995*. Akateeminen väitöskirja, Turun yliopiston julkaisuja C 153.
- Mudde, Cas (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press.
- Mudde, Cas (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39:4, 541–563.
- Mylly, Juhani (1989): *Maalaisliitto 1918–1939: Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2*. Kirjayhtymä.
- Niemi, Mari K. (2013a): Timo Soini. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. [Http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9962/](http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9962/) (Luettu 30.6.2014).
- Niemi, Mari K. (2013b): Jutta Urpilainen. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. [Http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9972/](http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9972/) (Luettu 31.7.2014).
- Niemi, Mari K. (2012): Timo Soini perussuomalaisen identiteetin isäntänä. – Ville Pernaa & Erkkä Railo (toim.): *Jytty – Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Kirja-Aurora, 324–344
- Niemi, Mari K. (2009): Mitä henkilövalintojen uutisointi kertoo toimittajien odotuksista? – Ville Pernaa, Mari K. Niemi & Ville Pitkänen (toim.): *Politiikan journalismin tila Suomessa*. Kirja-Aurora, 145–178.
- Norris, Pippa (1997a): Introduction – Women, Media and Politics – Pippa Norris (toim.): *Women, Media and Politics*. Oxford University Press, 1–18.
- Norris, Pippa (1997b): Women Leaders Worldwide: A Splash of Color in the Photo Op. – Pippa Norris (toim.): *Women, Media and Politics*. Oxford University Press, 149–165.
- Nousiainen, Jaakko (2001): From Semi-presidentialism to Parliamentary Government: Political and Constitutional Developments in Finland. *Scandinavian Political Studies* 24:2, 95–109.

- O'Neill, Brenda & Stewart, David K. (2009): Gender and Political Party Leadership in Canada. *Party Politics* 15, 737–757.
- Osborn, Richard N., Hunt, James G. & Jauch, Lawrence R. (2002): Toward a contextual theory of Leadership. *The Leadership Quarterly* 13, 797–837.
- Paasio, Pertti (1996): *Minä ja Mr Murphy*. Gummerus.
- Paloheimo, Heikki (2005): Finland: Let the Force Be with the Leader – But Who is the Leader? – Thomas Poguntke & Paul Webb (toim.): *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford University Press, 244–266.
- Paloheimo, Heikki (2003): The Rising Power of the Prime Minister in Finland. *Scandinavian Political Studies* 26:3, 219–243.
- Palmunen, Ritva (1992): *Aitan polulta yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi: keskustalaisen naisliikkeen toimintaa 1906–1985*. Suomen Keskustanaiset.
- Pappas, Takis (2007): Political Leadership and the Emergence of Radical Mass Movements in Democracy. *Comparative Political Studies* 41:8, 1117–1140.
- Partanen, Anu (2007): *Totuuden tulkitsijat. Feature-kirjoittajat journalistisen totuuden jäljillä*. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Pernaa, Ville & Railo, Erkki (2012, toim.): *Jytky – Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Kirja-Aurora.
- Pernaa, Ville, Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (2009, toim.): *Politiikan journalismin tila Suomessa*. Kirja-Aurora.
- Pernaa, Ville (2009): *Utisista, hyvää iltaa. Ylen TV-uutiset ja yhteiskunta 1959–2009*. Karttakeskus.
- Pernaa, Ville (2007): Neljäs valtiomahti haastaa ensimmäisen. – Ville Pernaa, Tuula Laaksovirta & Pentti Lumme: *Ensimmäinen ja neljäs valtiomahti*. Suomen eduskunta 100 vuotta. Edita, 12–115.
- Pernaa, Ville & Pitkänen, Ville (2006, toim.): *Poliitikot taistelivat, media kertoo: suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus Kirjat.

- Pernaa, Ville & Railo, Erkka (2006): Valtapolitiikasta tunnepolitiikkaan. – Ville Pernaa & Ville Pitkänen (toim.): *Poliitikot taistelivat, media kertoo: suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus Kirjat, 17–54.
- Pitkänen, Ville (2014): *Puolueiden keskustelutilaisuuksista mediatapahtumiksi. Television vaaliohjelmat ja niihin liittynyt sanomalehtijulkisuus 1960-luvulta 1980-luvulle*. Scripta Lingua Fennica Edita C 375, Turun Yliopisto.
- Pitkänen, Ville (2012): Haasteena historiallisten kontekstien moninaisuus. Tutkimuskohteena television vaaliohjelmien sanomalehtikirjoitukset. – Erkka Railo & Paavo Oinonen (toim.): *Media historiassa*. Turun Historiallinen Yhdistys, 174–197.
- Pittinsky, Todd L., Bacon, Laura M. & Welle, Brian: (2007): The Great Women Theory of Leadership? Perils of Positive Stereotypes and Precarious Pedestals — Barbara Kellerman & Deborah L. Rhode (toim.): *Women & Leadership. The State of Play and Strategies for Change*. Wiley, 93–125.
- Punnett R. M. (1993): Selecting the party leader in Britain. A limited participatory revolution. *European Journal of Political Research* 24, 257–276.
- Punnett R. M. (1992): *Selecting the Party leader: Britain in Comparative Perspective*. Harvester Wheatsheaf.
- Quinn, Thomas (2012): *Electing and Ejecting Party Leaders in Britain*. Palgrave Macmillan.
- Railo, Erkka & Välimäki, Matti (2012): Kamppailu julkisuuden hallinnasta. – Ville Pernaa & Erkka Railo (toim.): *Jytky. Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Kirja Aurora, 100–161.
- Railo, Erkka (2011): *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilökuivissa vuosina 1975–2005*. Väitöstutkimus, Turun yliopisto.
- Raunio, Tapio (2012): ‘Whenever the EU is involved, you get problems’: *Explaining the European policy of The (True) Finns*. SEI Working Paper No 127; EPERN Working Paper No 26, 2–29.
- Rhode, Deborah L. & Kellerman, Barbara (2007): Women and Leadership. The State of Play – Barbara Kellerman & Deborah L. Rhode (toim.): *Women & Leadership. The State of Play and Strategies for Change*. Wiley, 1–62.

- Ross, Karen (2002): *Women, Politics, Media. Uneasy Relations in Comparative Perspective*. Hamilton Press.
- Ruohonen, Sini (2013): *Vastustajan paikka. Perussuomalaiset vuoden 2011 eduskuntavaalien alla Nykypäivässä, Suomenmaassa ja Utispäivä Demarissa*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Ruostetsaari, Ilkka (2012): Suomi murroksessa 1991–2011: Muuttuiko liittirakenne? *Politiikka* 54:4, 269–284.
- Ruostetsaari, Ilkka (2007): Nordic Elites in Comparative Perspective. *Comparative Sociology* 6, 158–189.
- Ryan, Michelle K. & Haslam, S. Alexander (2005): The glass cliff: Evidence that women are over-represented in precarious leadership positions. *British Journal of Management* 16, 81–90.
- Rydgren, Jens (2005, toim.): *Movements of Exclusion. Radical Right-Wing Populism in the Western World*. Nova Science Publishers.
- Rydgren, Jens (2004): Explaining the Emergence of Radical Right-Wing Populist Parties: The Case of Denmark. *West European Politics* 27, 474–502.
- Salminen, Esko (2006): *Mediavallan aika. Poliittika tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Haloseen*. Edita.
- Salokangas, Raimo (2012): Tekstit, kontekstit ja poikittaiskatse mediahistorian kohtauspaikalla. – Erkka Railo & Paavo Oinonen (toim.): *Media historiassa*. Turun Historiallinen Yhdistys, 25–46.
- Seppinen, Jukka (2008): *Kalevi Sorsa. SDP:n vallan vakauttaja*. Edita
- Shea, Daniel M. & Harris, Rebecca C. (2006): Women and Local Party Leadership. *Journal of Women, Politics and Policy* 28:1, 61–85.
- Sjöblom, Gunnar (1968): *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund, Studentlitteratur.
- Smith, J. M. (2010): Does Crime Pay? Issue Ownership, Political Opportunity, and the Populist Right in Western Europe. *Comparative Political Studies* 43, 1471–1498.
- Soini, Timo (2014): *Peruspomo*. WSOY.

- Soini, Timo (2008): *Maisterisjätkä*. Tammi.
- Soini, Timo (1988): *Populismi – politiikkaa ja poltinmerkki: SMP:n roolinmuutos*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Solheim, Bruce O. (2000): *On the Top of the World. Women's Political Leadership in Scandinavia and Beyond*. Greenwood Press.
- Sorsa, Kalevi (2003): *Kansankoti ja punamulta. Poliittikan kuvioita 1972–1976*. WSOY.
- Sorsa, Kalevi (1998): *Sisäänajo. Poliittikan kuvioita 1969–72*. Otava.
- Stark, Leonard P. (1996): *Choosing A leader. Party Leadership Contests in Britain from Macmillan to Blair*. Macmillan Press.
- Stewart, Julianne, Mazzoleni, Gianpietro & Horsfield, Bruce (2003): Conclusion: Power to the Media Managers. – Gianpietro Mazzoleni, Julianne Stewart & Bruce Horsfield (toim.): *The Media and Neo-Populism. A Contemporary Comparative Analysis*. Praeger, 217–237.
- Strömbäck, Jesper & van Aelst, Peter (2013): Why Political Parties Adapt to the media: Exploring the Fourth Dimension of Mediatisation. *International Communication Gazette* 75:4, 341–358.
- Strömbäck, Jesper & Dimitrova, Daniela V. (2011): Mediatization and Media Interventionism: A Comparative Analysis of Sweden and the United States. *International Journal of Press/Politics* 16:1, 30–49.
- Strömbäck, Jesper (2008): Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization on Politics. – *The international Journal of Press/Politics* 13, 228–246.
- Styrkársdóttir, Auður (2013): Iceland. Breaking Male Dominance by Extraordinary Means – Drude Dahlerup & Monique Leyenaar (toim.): *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford University Press, 124–145.
- Sundberg, Jan (1995): Women in Scandinavian party organizations. – Lauri Karvonen & Per Selle (toim.): *Women in Nordic Politics: Closing the Gap*. Dartmouth, 83–111.

- Teigen, Mari & Wängnerud, Lena (2009): Tracing Gender Equality Cultures: Elite Perceptions of Gender Equality in Norway and Sweden. *Politics & Gender* 5, 21–44.
- Tresch, Anke (2009): Politicians in the Media: Determinants of Legislator's Presence and Prominence in Swiss Newspapers. *International Journal of Press/Politics* 14:1, 67–90.
- Trimble, Linda, Wagner, Angela, Sampert, Shannon, Raphael, Daisy & Gerrits, Bailey (2013): Is it Personal? Gendered Mediation in Newspaper Coverage of Canadian National Party Leadership Contests, 1975–2012. *The International Journal of Press/Politics* 18:4, 462–481.
- Trimble, Linda (2007): Gender, Political Leadership and Media Visibility: “Globe and Mail” Coverage of Conservative Party of Canada Leadership Contests. *Canadian Journal of Political Science* 40:4, 969–993.
- Trimble, Linda & Arscott, Jane (2003): *Still Counting. Women in Politics across Canada*. Broadview Press.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009): *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.
- Vares, Vesa (2009): *Kokoomusnaisten matka kodista kabinettiin. Kokoomuksen Naisten Liiton ja Suomalaisen Puolueen Naisjärjestöjen Liiton historia 1906–1983*. Kokoomusnaiset.
- Vares, Vesa & Uino, Ari (2007): *Suomalaiskansallinen kokoomus: Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1929–1944*. Edita, Helsinki.
- Väyrynen, Paavo (1993): *On totuuden aika. Tosiasioita ja muistikuvia Mauno Koiviston Suomesta*. Osa 2. WSOY.
- Wallach, H. G. Peter (1988): Political Leadership. Review. *Journal of Politics* 50:4, 1091–1095.
- Weyland, Kurt (2001): Clarifying a Contested Concept. Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics* 34:1, 1–22.
- Wiberg, Matti (2011, toim.): *Populismi: kriittinen arvio*. Edita.
- Widfeldt, Anders (2000): Scandinavia: Mixed Success for the Populist Right. *Parliamentary Affairs* 53, 486–500.

Williams, Malcom (2000): Interprevitism and Generalization. *Sociology* 34, 209–224.

Yli-Huttula, Tuomo (2006): *Puolivallaton puolue*. Otava.

Zaslove, Andrej (2008): Here to Stay? Populism as a New Party Type. *European Review* 16:3, 319–336.

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Politiikan tutkimuksen laitos
Poliittinen historia

Väitöskirja

MARI K. NIEMI: *Kaksi tietä huipulle. Media ja puoluejohtajuus Suomessa naisten noususta populismin aaltoon*

Elokuu 2014

Kaksi tietä huipulle

Media ja puoluejohtajuus Suomessa naisten noususta populismin aaltoon

Tässä väitöskirjassa tarkastellaan suomalaisen puoluejohtajuuden ja suuren puolueen johtajaksi nousun murroskautta 1980-luvun lopulta 2010-luvulle median ja politiikan vuorovaikutuksen näkökulmasta. Puolueiden johtaminen on myös Suomessa ollut miesten työtä, ja perinteisesti tehtävään on ollut yksi väylä: asettuminen ehdolle puheenjohtajavaalissa ja valituksi tulo puoluekokouksessa.

Tarkastelujakson alkupuolella naisia oli Suomessa ensimmäistä kertaa ehdolla suurten puolueiden puheenjohtajavaaleissa. Kauden loppupuolella heitä myös valittiin tuohon tehtävään ja ensimmäiset naiset nousivat pääministeriksi. Tämä historiallinen murros päätti liki satavuotisen perinteen, jossa miehet ovat olleet Suomessa sekä suurten puolueiden että hallitustyön johtajia.

Julkisessa keskustelussa kysymys tasa-arvosta jäi toissijaiseksi: naisia alettiin valita puoluejohtajiksi tilanteissa, joissa heidän valintansa nähtiin puolueille edulliseksi. Naisen valinta tulkittiin miehen valintaa merkittävämmäksi symboliseksi viestiksi, johon liitettiin ajatuksia uudistumisesta ja puolueen julkisuuskuvan parantamisesta.

Merkille pantavaa on, että naisten ensimmäiset valinnat suurten puolueiden johtajiksi tapahtuivat vaiheessa, jossa puoluejohtajien valta-asema on vahvin kautta suomalaisen poliittisen historian. Tässä valossa näyttää siltä, että valta ei aina pakenekaan naisilta.

Vaikka suomalainen yhteiskunta ja suomalaiset naiset ovat monessa mielessä olleet edelläkävijöitä tasa-arvon suhteen, politiikan johtopaikkoja tavoitelleet naiset ovat meilläkin kohdanneet kansainvälisessä tutkimuksessa naisten haasteeksi osoitettuja lasikattoja, pyöröovia ja liukkaita jyrkänteitä.

Tutkittavan ajanjakson aikana konkretisoitui myös toinen mahdollinen, joskin poikkeuksellinen reitti suuren puolueen johtajaksi: pienen puolueen nouseminen suurten joukkoon eduskuntavaaleissa. Tämä vaihtoehto toteutui vuonna 2011 perussuomalaisten eduskuntavaalivoiton myötä.

Perussuomalaisten nousu eduskunnan pienimmästä puolueesta kolmanneksi suurimmaksi mursi perinteisen kolmen suuren puolueen asetelman. Puolueen menestyksen seuraukset ovat olleet kauaskantoisemmat kuin ehkä ensin ajateltiin: perussuomalaisten vaalivoiton sosiaalidemokraateille, keskustalle, ja kokoomukselle aiheuttama järkytys heijastui myöhemmin myös niiden johtajavaihdoksiin ja -valintoihin.

Sekä naisten läpimurrossa että populismin voittokulussa median rooli oli monisyisempi kuin siihen perinteisesti liitetty tiedon välittäjän ja valtaa pitävien toimia kriittisesti seuraavan neljännen valtiomahdin tehtävänkuva.

Tutkittavalla jaksolla tiedotusvälineet tekivät onnistuneen intervention politiikan osapuoleksi. Toimittajat ottivat kantaa valintoihin ja ohjeistivat puolueita, ja puolueet taas mukauttivat näkyvyyden maksimoidakseen käytäntöjään median tarpeisiin.

1980-luvun lopulta 2010-luvulle ulottuvalla jaksolla suuren puolueen puoluejohtajaksi valikoitumisen kriteerit muuttuivat, samalla kun median merkitys johtajavalinnoissa ja myös puoluejohtajan käytännön työssä kasvoi. Mediasta tuli aiempaa konkreettisemmin johtajavalintojen ja valtakamppailun areena, ja siihen liittyvät näkökohdat nousivat myös keskeisiksi johtajan taitoja arvioitaessa. Kuka ehdokkaista toisi näkyvyyttä, ”pärsjäisi” median paineissa ja vakuuttaisi äänestäjät?

Vielä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa johtajavalinnat olivat pitkälti puolueorganisaatioiden hallinnoimia prosesseja, joista lehdistö raportoi askeleen jäljessä kulkien. Viimeistään 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä puolueet omaksuivat ajatuksen median hyödyllisyydestä. Tämän strategisen muutoksen myötä puolueet tulivat samalla luovuttaneeksi määriteltyvaltaa oman organisaationsa ulkopuolelle. Kokoomuksen vuoden 2014 johtajavaalissa silmiinpistävää oli pyrkimys sekä hyötyä julkisuudesta että palauttaa valtaa takaisin puolueelle.

Politiikan mediajulkisuuden alttius tarttua myyviin poliitikkopersooniin, ilmiöihin, ristiriitoihin ja draamaan sekä vastaavasti populistijohtaja Timo Soinin ja perussuomalaisten kyky tarjota kaikkia näitä auttoivat puolueen suurvoittoon vuoden 2011 eduskuntavaaleissa. Organisaatioltaan pieni ja johtajaansa henkilöityvä puolue sai selvästi poliittista painoarvoaan suuremman julkisuuden, koska kiinnostavuus määritti näkyvyyden ja puolueen nousevasta kannatuksesta tuli yksi vaalien pääaiheista.

Median ja politiikan suhteessa tapahtuneet muutokset olivat vauhdittamassa niin naisten nousua suurten puolueiden johtajiksi kuin populistisen johtajuuden läpimurtoa ja perussuomalaisten menestystä. Koska suurten puolueiden johtajista valikoituvat myös pääministerit, näiden muutosten vaikutus ulottuu Suomen poliittisesti vaikutusvaltaisimpaan tehtävään asti.

Asiasanat:

puolueet, puoluejohtajat, puoluejohtajavaalit, puoluekokoukset, poliittinen kulttuuri, poliittinen historia, poliittinen journalismi, lehdistökirjoittelu, populismi, media, mediataidot, naishistoria, Kansallinen Kokoomus, Suomen Keskusta, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Perussuomalaiset, Jutta Urpilainen, Timo Soini, Mari Kiviniemi, Anneli Jäätteenmäki

SUMMARY

UNIVERSITY OF TURKU
Faculty of Social Sciences
Department of Political Science and Contemporary History
Doctoral Dissertation

MARI K. NIEMI: *Pathways to the Top. Media and Party Leadership in Finland from Women's Breakthrough to the Wave of Populism*

August 2014

Pathways to the Top

*Media and Party Leadership in Finland from
Women's Breakthrough to the Wave of Populism*

This dissertation on party leadership and the media in Finland consists of four articles and an introduction. The first two articles analyse the leadership elections (1987–2010) of the three traditionally largest political parties and focuses on women candidates and their breakthrough into political leadership. The two latter articles scrutinise the rise of the populist newcomer party by concentrating on its leader Timo Soini's media and communication strategies in the threshold of the party's electoral victory in 2011.

The main research methods are qualitative content analysis combined with historical contextualising and historical analysis. The research material consists of a variety of media materials; the largest data includes newspaper reporting on party leadership elections (1987–2010) and the general elections (2011).

As this study explains, the gradual changes that took place in the media/politics relationship in Finland both speeded up women's breakthrough into the lead-

ership of large political parties and eased the way of the populist newcomer party to grow in size and influence.

Even in Nordic countries like Finland, generally viewed as progressive when it comes to gender equality, political leadership has traditionally been a masculine activity. By 2014 the Centre Party (*Suomen Keskusta*, est. 1906) had had two woman leaders, and the Social Democratic Party of Finland (*Suomen Sosialidemokraattinen Puolue*, SDP est. 1899), one woman leader. The National Coalition Party (*Kansallinen Kokoomus*, est. 1918) is yet to have a female leader.

The conventional route to the leadership of the large parties has been via candidacy and election in the party congress. However, in the parliamentary elections of 2011 an alternative way emerged, when the nationalist and populist True Finns Party (or: the Finns Party; *Perussuomalaiset*, est. 1995) gained its ground-breaking electoral victory and rose from the smallest party in *Eduskunta* to the third largest. As the party's organisation was weak and the campaign budget low, the role of the party chairman Timo Soini and the media's appetite for populist leaders were crucial for the party's success.

The first female candidate participated in a large Finnish party's leadership election in 1987, but it was not until 2002 before the first woman was elected. Interestingly, women's breakthrough into party leadership happened during the same period when political importance and media visibility of party leaders in Finnish politics grew notably. Newspapers greeted the first female candidates with bewilderment: women's 'eagerness' to reach top positions was described as aggressive and exaggerated. However, the interpretations soon changed, and women candidates were encouraged and even favoured by the press, yet gender stereotypes remained common in media coverage.

Both the party organisations and the media reached towards female candidates, especially when the parties faced troubles in the form of stained image and low support. Choosing a female leader was seen as a believable symbol of a new beginning, although women were also seen as too soft and more unpredictable than their male counterparts. Gender equality was rarely discussed.

Despite the women's organisations' and female candidates' repeated attempts and media's growing appetite for female politicians, the success of woman candidates remained typically low until the early 21st century. As the leadership elections became more democratic and open and the media sustained special interest in female politicians, women's possibilities to be elected were gradually improved.

In both processes examined here, the role of the media is more complex than its traditional position as the fourth estate would lead one to expect. From the late

1980's to early 2010, the media made a successful intervention to politics while parties adjusted their practices to serve the needs of media logic. In newspapers the growth of opinion journalism was notable: reporters' columns and other journalistic opinion pieces started to emerge and soon flourished across coverage. The media became an arena for both the leadership elections and the power struggle of the parties. Furthermore, it also occupied a more participatory role in the leader succession processes.

By the early 21st century the political parties had absorbed the idea of the usefulness of media visibility. Hoping to gain free publicity the parties began to apply more media friendly strategies which included inviting the media to join the leadership election process. As a result of media's growing foothold the parties inevitably lost some control over the process.

Key words:

Political parties, political leadership, party leadership elections, party leaders, women leaders, media, media publicity, women's history, National Coalition Party, Centre Party, Social Democratic Party of Finland, Jutta Urpilainen, Timo Soini, Mari Kiviniemi, Anneli Jäätteenmäki

LUETTELO KUVIOISTA JA TAULUKOISTA

Kuviot

Kuvio 1. Valtioneuvoston sukupuolijakauma 1968–2011. (S. 45.)

Taulukot

Taulukko 1. Suomalaisten eduskuntapuolueiden naispuheenjohtajat vuoteen 2013. (S. 21.)

Taulukko 2. SDP:n puheenjohtajavaalit 1987–2014. (S. 23.)

Taulukko 3. Keskustan puheenjohtajavaalit 1990–2014. (S. 24.)

Taulukko 4. Kokoomuksen puheenjohtajavaalit 1991–2014. (S. 25.)

Taulukko 5. Puolueiden strategiset tavoitteet johtajavalinnan kriteereinä. (S. 39.)

Taulukko 6. SDP:n puheenjohtajavaihdosten uutisointi *Aamulehdessä*, *Helsingin Sanomissa* ja *Turun Sanomissa* 1987–2008. (S. 92.)

HENKILÖHAKEMISTO¹⁸

Aho, Esko	24–25, 71, 84, 94, 107–108, 113, 115
Ahtisaari, Martti	121
Akaan-Penttilä Eero	25
Ala-Kapee, Pirjo	109
Alho, Arja	23
Aura, Matti	25
Bandaranaike, Sirimavo	46
Blair, Tony	71
Brax, Tuija	21
Brundtland, Gro Harlem	50
Campbell, Kim	50
Cronberg, Tarja	21
Filatov, Tarja	23, 113
Haatainen, Tuula	23
Halonen, Tarja	16, 23–34, 70, 103, 115
Halkola, Kristiina	21
Hassi, Satu	21

¹⁸ Henkilöhakemisto viittaa johdantoluvussa esiintyviin henkilöihin.

Hautala, Heidi	21
Heinäluoma, Eero	23, 66, 68, 102, 113
Holkeri, Harri	22, 66, 79, 115
Iivari, Ulpu	20, 68, 109
Itälä, Ville	25, 66–68, 70, 102
Jaakonsaari, Liisa	64
Juholt, Håkan	72
Jätteenmäki, Anneli	21, 24, 26, 50, 67–68, 94, 107, 112, 118, 122
Kalliomäki, Antti	23
Kanerva, Ilkka	25
Kantola, Ilkka	23
Katainen, Jyrki	25, 66, 107
Kaunisto, Timo	24
Kekkonen, Urho	77–78
Kiljunen, Kimmo	23
Kiviniemi, Mari	21, 24, 26, 50, 66, 72, 111–113, 122
Kivelä, Pekka	68
Kohl, Helmut	50
Koivisto, Mauno	22, 79
Koivistoinen, Kaarina	21
Kokkonen, Antti	108
Koriseva, Arja	105
Koskinen, Jari	23
Koskinen, Johannes	23
Kuisma, Risto	23
Kumpula-Natri, Miapetra	23
Kumpulainen, Sakari	80
Kuuskoski-Vikatmaa, Eeva	20, 24, 68–69, 97, 106–108, 112, 116, 121
Kääriäinen, Seppo	24, 108
Lehtomäki, Paula	69
Lipponen, Paavo	23, 64, 66–67, 70, 102, 106, 115
Louekoski, Matti	23
Löfven, Stefan	72
Löyttyjärvi, Marja-Liisa	21

Massinen, Aimo	69, 105–107
Matikainen-Kallström, Marjo	25, 106
Merkel, Angela	48, 50
Mykkänen Jouni	25
Mäkelä, Tina	21
Niinistö, Sauli	25, 66, 70–71, 102
Paasio, Pertti	23, 64, 67–68, 70–71, 79–81, 84, 102, 105–106, 110, 117
Paasio, Rafael	110
Pekkarinen, Mauri	24, 113
Pennanen, Erkki	70, 105–107
Perho-Santala, Maija	25, 94, 115
Pietikäinen, Sirpa	25, 106
Puumala, Tuomo	24
Rantamaula, Seppo	24
Rehn, Elisabeth	25, 69
Rehn, Olli	24, 70
Rinne, Antti	23, 26, 67, 72, 121
Risikko, Paula	25–26, 44, 115, 117
Räsänen, Päivi	21, 112
Saarikangas, Martin	25
Sahlin, Mona	50, 71–72
Salolainen, Pertti	25, 66–68, 70, 94, 102, 115
Sasi, Kimmo	25
Schwarzenegger, Arnold	105
Schäuble, Wolfgang	50
Selenius, Pekka	115
Siimes, Suvi-Anne	21, 24, 112
Sinnemäki, Anni	21
Sipilä Helvi	78
Sipilä, Juha	24, 70, 72, 107, 121
Skinnari, Jouko	23
Slunga-Poutsalo, Riikka	16

Soini, Timo	17, 27, 36, 39, 52, 54, 63–63, 66, 68–69, 72, 77, 81, 85, 89–90, 94, 97–100, 119–121
Sorsa, Kalevi	20, 23, 65, 79, 102, 107, 110–111
Stubb, Alexander	25–26, 66, 72, 107, 121
Sundqvist, Ulf	23, 67–68, 79–80, 92, 105–106, 112, 121
Suominen, Ilkka	25, 66–67, 84, 102, 115
Taipale, Vappu	20, 23, 117
Takkula, Hannu	24
Thatcher, Margaret	48, 50, 56
Tikka, Erja	20
Tujunen, Taru	16
Tuomioja, Erkki	23, 113
Työläjäjärvi, Pirkko	20, 69
Uimonen, Risto	108
Ukkola, Tuulikki	21
Urpilainen, Jutta	21, 23, 26, 50, 65–67, 70–72, 108, 111–112, 115, 118, 121–122
Vanhanen, Matti	24, 26, 69–70
Vapaavuori, Jan	25, 121
Vennamo, Veikko	64, 69, 119, 121
Viitanen, Pia	23
Vilén, Jari	25
Virkkunen, Henna	69
Virolainen, Johannes	64, 76
Väyrynen, Paavo	24, 64, 67–68, 79, 108, 113
Väänänen, Marjatta	20